

**T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

NURETTİN TOPÇU'DA MİLLET, MİLLİ KÜLTÜR VE MİLLİ MUKADDESAT DÜŞÜNCESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayşenur ÖZDEMİR

BURSA - 2020

**T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

NURETTİN TOPÇU'DA MİLLET, MİLLİ KÜLTÜR VE MİLLİ MUKADDESAT DÜŞÜNCESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

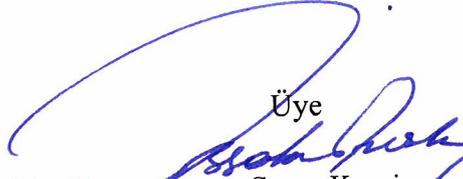
Ayşenur ÖZDEMİR

**Danışman:
Doç. Dr. İbrahim KESKİN**

BURSA - 2020

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı, Sosyoloji Bilim Dalı'nda 701644008 numaralı Ayşenur ÖZDEMİR'in hazırladığı "Nurettin Topçu'da Millet, Milli Kültür ve Milli Mukaddesat Düşüncesi" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı 12/02/2020 günü 13.00-15.00 saatleri arasında yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının (başarılı / başarısız) olduğuna (oybirliği / oyçokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Doç. Dr. İbrahim KESKİN
Bursa Uludağ Üniversitesi

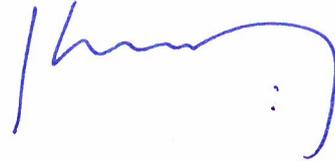
Üye

Doç. Dr. Mehmet ULUKÜTÜK
Bursa Teknik Üniversitesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Erhan KUÇLU
Bursa Uludağ Üniversitesi

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 18.02.2020

Tez Başlığı / Konusu: NURETTİN TOPÇU'DA MİLLET, MİLLİ KÜLTÜR VE MİLLİ MUKADDESAT DÜŞÜNCESİ

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 102 sayfalık kısmına ilişkin, 18/02/2020 tarihinde şahsım tarafından *turnitin* adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 9 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

18.02.2020

A. Özdemir

Adı Soyadı: Aysenur ÖZDEMİR
Öğrenci No: 701644008
Anabilim Dalı: Sosyoloji
Programı: Sosyoloji
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman
Doç. Dr. İbrahim KESKİN

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "NURETTİN TOPÇU'DA MİLLET, MİLLİ KÜLTÜR VE MİLLİ MUKADDESAT DÜŞÜNCESİ" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarım kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

18.02.2020

A. Özdemir

Adı Soyadı: Ayşenur ÖZDEMİR

Öğrenci No: 701644008

Anabilim Dalı: Sosyoloji

Program: Sosyoloji

Statüsü: Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı: Ayşenur ÖZDEMİR

Üniversite: Bursa Uludağ Üniversitesi

Enstitü: Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalı: Sosyoloji

Bilim Dalı: Sosyoloji

Tezin Niteliği: Yüksek Lisans Tezi

Sayfa Sayısı: viii + 102

Mezuniyet Tarihi: / / 20.....

Tez Danışmanı: Doç. Dr. İbrahim Keskin

NURETTİN TOPÇU'DA MİLLET, MİLLİ KÜLTÜR VE MİLLİ MUKADDESAT DÜŞÜNCESİ

Bu çalışma, nitel bir araştırma olup, teorik çerçevede konu ile bağlantılı olan kavramları ve terimleri içeren dokümanların sınırlandırılarak incelenmesiyle oluşturulmuştur.

Araştırmamız, Nurettin Topçu özelinde millet ve milli mukaddesat kavramlarının ne ifade ettiğini ve bu ifadeler neticesinde Türk milletinin bireylerinin nasıl bir yol çizerek ilerlemesi gerektiğini incelemektedir. Topçu, milli mukaddesat kavramının içine kültürü -Türk milli kültürünün değerlerini- yerleştirmektedir. Bu bağlamda kültür kavramı ve bu kavram paralelinde medeniyet de araştırılmıştır. Millet, kültür ve medeniyet kavramlarının farklı düşünürler tarafından belirtilen anlamları, dinin bu kavramlar ile ilişkisi ve bu kavramların modernite doğrultusunda değişen yönleri de incelenmiştir.

Nurettin Topçu bağlamında, milleti yaşatan değerler olan aynı zamanda kültürü oluşturan din, dil, soy, tarih gibi unsurların değişmemesinin, milli mukaddesatın sağlanması açısından önemi ortaya konulmuştur. Bir milletin benliğini oluşturan ilim, felsefe, sanat, ahlak gibi değerlerin taklit edilmemesinin - özellikle Batı taklitçiliği- ve Türk milletinin kendi geçmişi doğrultusunda bu değerleri yaşatmasının, gelişim ve ilerleme açısından önemi değerlendirilmiştir. Özellikle İslamiyet'in manevi yani ruhi kısmının ve millete kuvvet veren yanının, Topçu'nun Türk milletini ve kültürünü tanımlamasında merkez noktada yer alması tarihten örnekler verilerek açıklanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Millet, Kültür, Milli Kültür, Medeniyet, Milli Mukaddesat

ABSTRACT

Name and Surname: Ayşenur Özdemir

University: Bursa Uludag University

Institution: Social Science Institution

Field: Sociology

Degree Awarded: Master

Page Number: viii + 102

Degree Date: / / 20.....

Supervisor: Doç. Dr. İbrahim Keskin

NATION, NATIONAL CULTURE AND NATIONAL SANCTITY IN THE THINKING OF NURETTİN TOPÇU

This study is a qualitative research, and it is formed by limiting and examining documents containing the concepts and terms related to the subject in the theoretical framework.

Our research examines what the concepts of “nation” and “national sacrament” mean according to Nurettin Topçu and how the individuals of the Turkish nation should proceed by drawing a path. Topçu places the culture -values of Turkish national culture- in the concept of “national sacrament”. In this context, the concept of “culture” and parallel to this concept the concept of “civilization” were investigated. Meanings of concepts of “nation”, “culture” and “civilization” as indicated by different thinkers, the relationship of religion with these concepts, and the changing aspects of these concepts in the direction of modernity were also examined.

In the context of Nurettin Topçu, the importance of unchanging elements such as religion, language, genealogy, history and culture which are the values that keep the nation alive have been put forward in terms of ensuring national sacredness. The importance of not imitating values –especially Western imitation- such as science, philosophy, art and morality which constitutes the identity of a nation, and preserving these values in line with its own past were evaluated in terms of development and progress. Especially the fact that spiritual part of Islam and its side that gives strength to the nation are at the central point in defining the Turkish nation and culture according to Topçu was explained by giving examples from history.

Keywords: Nation, Culture, National Culture, Civilization, National Sanctity

ÖNSÖZ

Bazen bir kitaba rastlarsınız ve bu sizin gözlerinizde yeni bir bakışa vesile olur. Tıpkı, Nurettin Topçu'nun "Var Olmak" kitabını okuduğumda olduğu gibi. Mütefekkir, aydın ve entelektüel bir şahsiyet olan Topçu'yu tanımaya çalışmak ve eserlerini okuyarak anlama gayretinde bulunmak benim için gurur verici bir süreçti. Bu süreç aynı zamanda bana sabretmenin ve pes etmemenin önemini bir kez daha hatırlatmış oldu. Bir kişinin dahi sizin emek vererek yazdığınız yazıdan bir cümle okuduğunda o cümlenin o kişiye tesir etme ihtimalinin olması heyecanlı ve aynı zamanda sancılı olan günleri de beraberinde getirmişti. Bu günlerin neticesinde naçizane sınırlı olarak elimden geldiğince, dilim döndüğünce konum ile alakalı yazmaya çalıştım. Hayatta öğrenme sınırsız ve biliyorum ki hiçbir şey kusursuz değildir. Yazmaya çalıştığım bu tez de insan yapımı olması sebebiyle kusursuz olamayacaktır. Bu sebeple çalışmamdaki kusurların mazur görülmesini temenni ediyorum.

Tez ile ilgili çalışmalarımı sürdürdüğüm zaman diliminde bana düşünce dünyasından fikirler sunan, hoşgörü ve sabırla bana destek olan danışman hocam Doç. Dr. İbrahim Keskin'e müteşekkir olduğumu belirtmekten onur duyarım. Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi Doç. Dr. Kamil Sarıtaş'a da fikir ve önerilerinden dolayı teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Aynı zamanda hayatım boyunca her koşulda yanımda olan babam Şükrü Özdemir, annem Fatma Özdemir, kardeşlerim Emre Özdemir ve Merve Yelek'e en içten şükranlarımı ve sevgilerimi sunuyorum. Hayatta olsaydı, daha önceden olduğu gibi hep yanımda olacağını bildiğim dedem Ahmet Şanoğlu'nu özlemle anıyor ve Allah'tan rahmet diliyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MODERNLİK İLE FARKLILAŞAN BİR KAVRAM: MİLLET

1. MODERN KAVRAMININ TARİHSEL UZANTISI	6
2. MİLLET VE MİLLİYETÇİLİK KAVRAMLARINA DAİR DEĞERLENDİRMELER	15
3. MİLLETEN ULUSA: BİR KAVRAMIN DÖNÜŞÜMÜ	22
4. MUHAFAZAKAR DÜŞÜNCEDE MİLLET VE DİN ALGISI.....	24
5. TÜRKLERDE MİLLET VE MİLLET OLMA SÜRECİNDE İSLAMİYET'İN ETKİSİ	29

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLET KAVRAMININ ANALİZİNDE KÜLTÜR VE MEDENİYETİN ÖNEMİ

1. İNSANA ÖZGÜ BİR OLUŞ: KÜLTÜR.....	34
2. BİR KAVRAMIN İCADI: KÜLTÜR VE MEDENİYET	37
3. MODERNLEŞME KONTEKSTİNDE MİLLİ KÜLTÜRÜN DEĞİŞİMİ	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NURETTİN TOPÇU'DA MİLLET, MİLLİ KÜLTÜR VE MİLLİ MUKADDESAT DÜŞÜNCESİ

1. NURETTİN TOPÇU'NUN HAYATI.....	53
2. NURETTİN TOPÇU'NUN FİKİR DÜNYASI.....	54
4. NURETTİN TOPÇU'DA MİLLET DÜŞÜNCESİ	60

4.1.	NURETTİN TOPÇU'YA GÖRE MİLLETİ OLUŞTURAN UNSURLAR	62
4.2.	NURETTİN TOPÇU'DA MİLLİYET VE MİLLİYETÇİLİK	66
4.2.1.	NURETTİN TOPÇU'NUN DÜŞÜNCESİNDE MİLLET VE MİLLİYETÇİLİĞİN İSLAMİYET İLE İLİŞKİSİ.....	66
4.2.2.	NURETTİN TOPÇU'NUN DÜŞÜNCESİNDE MİLLETTE İRADE SEFALETLERİ	69
4.2.3.	AVRUPA VE BATI MİLLİYETÇİLİĞİ.....	70
5.	NURETTİN TOPÇU'DA MİLLİ BENLİĞE DÖNÜŞ TAHAYYÜLÜ OLARAK MEDENİYET	72
6.	NURETTİN TOPÇU'DA KÜLTÜR VE MİLLİ KÜLTÜR KAVRAMLARI	75
6.1.	MİLLİ KÜLTÜRÜ OLUŞTURAN DEĞER HÜKÜMLERİ	76
6.1.1.	DİN.....	76
6.1.2.	FELSEFE	77
6.1.3.	İLİM	86
6.1.4.	GÜZEL SANATLAR	87
7.	KÜLTÜR VE MEDENİYETİN METAFİZİK İLE İLİŞKİSİ	89
	SONUÇ	92
	KAYNAKÇA.....	98

GİRİŞ

İnsanoğlu, doğası gereği bir Şeyleri öğrenme isteğine sahiptir. Bu öğrenme isteğini Kur'an'ın bize anlattığını referans olarak ilk insan olan Hz. Adem'den itibaren söyleyebilmekteyiz. Őüphesiz Allah ilk insan olan Hz. Adem'e, tüm varlıkların ve kavramların isimlerini öğretmiştir. Bunu Allah, Kur'an'da Bakara Suresi 31. Ayette belirtmiştir:

“Allah Âdem'e bütün isimleri, öğretti. Sonra onları meleklerle arz edip: Eğer siz sözünüzde sadık iseniz, Őunların isimlerini bana bildirin, dedi.”¹

Abdullah b. Abbas, bu ayetin tefsirini yaparken, bütün varlıkların isimlerinden kastedilenin, insanların varlıkları tanınması ve bilmesi için söyledikleri isimler ve insan, hayvan, bütün yeryüzündekiler; ova, deniz, dağ vs. isimleri olduğunu belirtmektedir.²

Dolayısıyla insan, kendi yaşamını idame etmek için gerekli olan birçok Şeyi bilmeye ve bildiklerini de uygulamaya başlamıştır. Hayatta kalabilme arzusunda olan insan, bunun için öncelikle yaşadığı ortamın şartlarına uygun olarak barınabileceği bir yer inşa etmiştir. Aç kalmamanın bilgisinde olan insan yiyebileceği gıdaları deneme yanılma yöntemi ile bulmuş ve yine bu yöntemle, bulmuş olduğu bazı gıdaları pişirmek için ortamda var olan malzemeler ile araç ve gereçler icat etmiştir. İklim neticesinde oluşan bazı olumsuz doğa olaylarından korunmak için farklı yöntemler geliştirmiştir. Bu ve benzeri durumlar neticesinde, yaşama isteğinde olan insan asgari derecede dahi olsa hayata tutunmuş; neslinin devamı için ilk adımı atmayı başarmıştır.

Zamanla insanlar bir araya gelerek toplumlar kurmaya başlamıştır. Bu toplumlar farklı coğrafi bölgelere, var olan ve değişen koşullara göre çeşitlilik göstermiştir. İklim, su kaynakları, bitki örtüsü, yer Şekilleri gibi doğal etmenler insanların fizyolojisini ve psikolojisini etkilemiş ve nihayetinde birbirinden farklı özelliklere sahip olan birçok toplum oluşmuştur. Her toplum içinde bulunduğu koşullara uygun bir Şekilde büyümüş ve ilerlemiştir.

¹ Hayrettin Karaman vd., *Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meali*, 3.b, Ankara: TDV Yayınları, 2017, s.7.

² M. Akif Alpaydın, “Adem'e Öğretilen İsimler”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.2, C.4 (2016) s.128.

İnsanların bir araya gelerek toplum oluşturması, insanın sosyal bir varlık ve muhtaç bir canlı olmasından dolayı öne sürülebilir. İnsan, yaratılışı gereği ihtiyaç sahibi olan, kendi başına hayatını sürdüremeyen ve bir başkasının varlığı ile hayatına anlam katan bir canlıdır. Benzerliklerin yakınlaştırıcı özelliğinden ötürü insan, ihtiyaçları aynı olan insanlarla daha yakın olma eğilimindedir. Mesela benzer bir iklime sahip veya benzer coğrafi şartlarda yaşayan insanlar birbirlerinin halinden daha iyi anlarlar. Bazı benzerlikler zamanla ortak hedef doğrultusunda da aynılıklar gösterilmesini sağlamıştır. Benzer bilince sahip olmaya başlayan toplumlar kılık kıyafet düzenleri, yeme içme ve evlenme usulleri, kutlama ve yas biçimleri gibi yaşayış şekillerinde ortak hareket etmeye başlamışlardır. Her toplum içinde bulunduğu şartlara, etkilendiği dine ve sair durumlara göre bir kültür meydana getirmiştir. Yani her toplumun, hayatın her alanındaki tutum ve davranışı o toplumun kültürünü oluşturmaktadır. Aynı toplum içindeki bireyler benzer özelliklerde olduğu için bu bireylerin birbirlerine karşı tutumları da daha sahiplenicidir. Fakat bu her toplumun yalnız başına hayatına devam etmesi veya bir başka toplum ile herhangi bir bağlantı halinde olmaması demek değildir. Böyle bir durum pek söz konusu olmamaktadır. Nasıl ki bir toplumun içindeki insanlar birbirlerine muhtaçlarsa; birbirinden farklı toplumlar da birbirine muhtaç olabilirler. Yalnızca muhtaçlık değil birbirlerinden olumlu olarak etkilenmeleri dahi güzel bir ayrıntı olarak kalabilir.

Bu durum Kur'an'ı Kerim'de Hucurat Suresi 13. Ayette belirtilmiştir:

“Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık...”³

Allah, bu ayet-i kerimede, Hz. Adem ve Havva'dan sonra sürekli bir şekilde insanlığı yarattığından ve insanları farklı kavimlere, milletlere, aşiretlere ayırdığından bahsetmektedir. Dolayısıyla her bir millet kendi dilini konuşmuş ve kendi gelenek ve görenekleri yani yaşam şekillerini belirlemiştir. Bunun sebebi ne bir ayrılık oluşturmak ne de herhangi bir toplumun kendi özellikleri ile övünmesi ve kibirlenmesidir. Ayette de belirtildiği üzere farklı özelliklere sahip olan toplumların birbirleri ile tanışması söz

³ Karaman vd., a.g.e., s. 509.

konusudur. Bu tanışma neticesinde farklı kültürlerin kaynaşması, bilgi alışverişi gibi durumlar ortaya çıkacaktır.

Fakat Kabil'in Habil'i öldürmesi ile başlayan ilk kötülük, yalnızca bireysel olarak kalmamış; toplumların da birbirlerine karşı kötülük yapmasının temelini oluşturmuştur. Aslında kendi isteklerinde aşırıya kaçan insanlar olduğu gibi toplumlar ve milletler de mevcut olmuştur. Kendi özellikleri ile kibirlenen milletler zamanla başka toplumları veya milletleri asimile etmeye veya yok etmeye başlamıştır. İleri sürülebilir ki yüzyıllar ilerledikçe, uyarıcılar arttıkça, çıkar sağlanacak durumlar fazlaştıkça, teknoloji geliştikçe ve yaşayan nüfus arttıkça kötülük içeren olaylar daha sert ve acımasız olmaya başlamıştır. İnsan, kendisi ve çevresindekiler için yararlı olan bilgiyi öğrenmekten ve uygulamaktan vazgeçtiğinde kötülükler artarak devam edegelmiştir.

Toplumların birbirleri üzerindeki etkileri tez çalışmamızın ilk bölümünde modern ve modernleşme kavramları ile; ikinci bölümünde ise kültür ve medeniyet kavramları ile bir çerçeveye oturtulmuştur. Batı'nın kendi çıkarlarını koruma ve kendini üstün olarak kabul ettirme çabaları sömürge oluşturmaya ve birçok toplumun ve milletin sefalet içinde yaşamasına sebep olduğu ifade edilebilir. Batı, geliştirdiği teknik neticesinde medeni olarak gösterilmeye başlanmıştır. Bu, medeniyete farklı anlamlar yüklenilmesine sebep olmuştur. Batı'nın, kendi gücünü olumsuz olarak kullanmaya başlamasından itibaren, Doğu yani Batılı olmayan için de sıkıntılar başlamıştır. Kendini maddi olarak daha güçlü kılmak isteyen Batı'nın, Doğu'daki zenginliklerden faydalanmak için sömürgeleştirme yoluna gittiği, buna rağmen kendini medeniyetin beşiği olarak gördüğü öne sürülebilir.

İşte medeniyet denildiğinde akla ilk önce yerleşmiş olan Batı'nın teknolojik üstünlüğüdür. Batı, yaptıklarını meşru göstermek için medeniyet kavramını kendine göre uyarlayarak bu kavramı yeniden inşa ettiği ifade edilebilir. Medeniyetin, İslam dininden bağımsız bir kavram olarak adlandırılması, Medine'den yani şehir kelimesinden gelen anlamının dikkate alınmaması şeklinde değerlendirilebilir. Yukarıda kısa bir şekilde değinilen ilk iki bölümdeki teorik çalışmadan hareketle üçüncü bölümde Nurettin Topçu'nun bahsi geçen kavramlara hangi manalar atfettiği, kültür ve medeniyete nasıl

baktığı ve milli kültürümüzü ne şekilde ihya ve inşa etmemiz gerektiğine yönelik fikirleri incelenmiştir.

Belirtildiği gibi bu tez nitel araştırma olup, literatür taraması yapılarak tezin konusu ile bağlantılı kavramların sınırlı bir şekilde gerekli görülen kitaplar, ansiklopediler, makaleler ve tezlerin incelenmesiyle yazılmıştır. Genel olarak bakıldığında bu tez çalışmasının birinci bölümünde millet kavramının neliği ve hangi anlamlar ihtiva ettiği; millet kavramının modernlik ile birlikte geçirdiği değişim; millet ve ulus kavramları arasındaki ilişki; Türk milletinin İslamiyet ile bağı; muhafazakar söylemde millet ve din algısı incelenmiştir. İkinci bölümde kültür ve medeniyet kavramlarının farklı araştırmacılar tarafından ifade ettikleri anlamlar; bu kavramların köken itibari ile hangi manaya geldiği ve bu mananın inşa edilen bir kavram olarak kültür ve medeniyet kavramlarından farkı; Osmanlı ve Cumhuriyet modernleşmesi araştırılmıştır. Üçüncü bölümde ise öncelikle Nurettin Topçu'nun hayatı ve fikir dünyası; hareket felsefesinin mahiyeti ve bu paralelde milli mukaddesatı düşüncesi incelenmiştir. Daha sonra Nurettin Topçu'nun millet kavramı hakkındaki görüşleri ve bu doğrultuda milleti oluşturan maddi ve manevi unsurlar, bu unsurların önem derecesi, Türk milletinin 'millet olma' safhasında etkilendiği unsurlar Topçu'nun düşünceleri etrafında incelenmiştir. Millet mukaddesatına olumsuz olarak etki yapan zihniyet ve davranışların millet davasına uygun olarak nasıl değişmesi gerektiği Topçu'nun fikirleri doğrultusunda değerlendirilmiştir. Millet etrafında şekillenen kavramlardan olan kültür ve medeniyetin ne anlama geldiği; milli kültürümüzün hangi değerleri içerdiği, kültürümüzün nasıl ihya edileceği, nasıl kendimiz kalarak gelişebileceğimiz mistik bir düşünür olan Topçu'nun fikirleri ekseninde değerlendirilmiştir.

Nurettin Topçu'nun millet, kültür ve medeniyet hakkındaki düşünceleri ile ilgili literatürde birçok makale ve tez mevcuttur. Sosyal bilimler açısından tezimizin Nurettin Topçu ile ilgili yazılmış tezlerden farkı; ilk olarak Topçu'nun millet ve kültür kavramlarının milli mukaddesat düşüncesi etrafında şekillenmiş olduğunu vurgulamasıdır. Topçu'nun milli mukaddesatımızı canlandırma girişimindeki tavrı milli kültürümüzün değerlerini de içine alan bir düşünce yapısı ihtiva etmektedir. Bu düşünce

yapısının İslamiyet'e ve Türk milletinin geçmişteki değerlerinin önemine yaptığı atıf ile ilgili tezimizde örneklendirmeler yapılmıştır. İkinci olarak, Osmanlı ve Cumhuriyet modernleşmesinde Türk milletinin milli mukaddesatının tehlikeye girmesindeki sebepler araştırılmış ve bu tehlikenin nasıl giderileceğine dair çözüm önerileri değerlendirilmiştir. Bu çözüm önerisi yani yeni bir nizam oluşturma fikri Topçu'nun millet, milli kültür ve medeniyete ait değerlendirmeleri ile önem kazanmıştır. Aynı zamanda tezimizde Topçu'nun bu kavramlara ait değerlendirmelerine İslami perspektiften bakılıp yorumlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MODERNLİK İLE FARKLILAŞAN BİR KAVRAM: MİLLET

1. MODERN KAVRAMININ TARİHSEL UZANTISI

Sosyal bilimlerde millet ve milliyetçilik kavramlarına yönelik tartışılan fikirler oldukça çeşitlidir. Bu çeşitlilik bir belirsizliğin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla bu kavramların tanımlanmasındaki müphemlik birçok düşünür, sosyal bilimciye ve siyasetle ilgilenen araştırmacıya tartışma zemini oluşturmuştur. Bu araştırmanın birinci bölümünün esasını teşkil eden millet kavramına paralel olarak önem arz eden ulus ve milliyetçilik kavramlarının temelinde modernlik olduğu için bu bölüme değinilmesi uygun görülmüştür. Aynı zamanda bu bölüm, üçüncü bölümde incelenecek olan Nurettin Topçu'nun hem Osmanlı- Cumhuriyet modernleşmesinin hem de millet hakkındaki fikirlerinin değerlendirilmesine teorik bir altyapı oluşturacaktır. Bunun için öncelikle modern, modernite, modernleşme ve modernizm kavramlarının muhtevası ve bu kavramlarla bağlantılı olan Aydınlanma çağı, Batı, pozitivism, materyalist düşünce gibi kavramların ele alınması önem arz etmektedir. Bu kavramların mahiyeti bilinmeden modern olanın ve modernleşmenin anlaşılması da güç olacaktır.

Modern: “On sekizinci yüzyılda Aydınlanma’yla birlikte Batı’da kullanılmaya başlayan bir terimdir. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında, yirminci yüzyılın başlarında ise Alman sosyoloji teorisinde terim, Batı dünyasında gelişen, maddi ilerleme ve teknolojik yeniliklere dayalı toplumsal gerçekliği itiraf etmekte kullanılmıştır. Daha ayrıntılı olarak baktığımızda bu kavram, (1) dünyaya karşı belirli yerleşik tutumları, insanın müdahalesiyle şekil almaya açık bir dünya görüşünü; (2) ekonomik kurumların karmaşık bir bileşimini, özellikle endüstriyel üretim ve pazar ekonomisini; (3) ulus devlet ve kitle demokrasisi dahil olmak üzere belirli siyasal kurumları göstermektedir. Büyük ölçüde bu niteliklerin bir sonucu olarak modernlik, daha önceki herhangi bir toplum tipine göre çok daha dinamik bir yapıya sahiptir. Kendinden önceki kültürlerden farklı olarak geçmişte yaşamaktan çok, gelecekte yaşayan bir toplum, daha teknik bir deyimle kurumlar

bütünüdür.”⁴ Geniş manada modern, on yedinci yüzyıldan itibaren Batı’nın yaşadıklarıdır. Bu nedenle modern mekânsaldır. Modern aynı zamanda değerseldir: Avrupa’nın yani Batı’nın modern zamanda yaşadığı tüm değişimleri ifade eder: Rönesans, Reform, Aydınlanma, ulus devlet, Fransız İhtilali, milliyetçilik gibi.⁵ Dolayısıyla modern olma, Batı’nın kendi tecrübesine ve sosyal değişimine dayanan bir durumdur. Batı’nın, bu yaşanan süreçlerden hareketle kendine kattığı ve içselleştirdiği ekonomik, sosyal ve siyasal yapılarının tamamı ise modern toplum olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶

Anthony Giddens da modernliğin on yedinci yüzyılda başladığını ve Avrupa ile ilişkili olduğunu ifade etmektedir: “Modernlik, on yedinci yüzyılda Avrupa’da başlayan ve sonraları neredeyse tüm dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerine işaret eder.”⁷ Belirtildiği gibi modernliğin Batı ile ilişkilendirilmesi bahsi geçen olguların ortaya çıkış yeri ile alakalıdır. Tarihsel olarak ise modernliğin on beşinci yüzyıldan itibaren Batı’da ekonomik ve kültürel değişimlerle başladığı fakat daha ziyade on yedinci yüzyıl Avrupası ile ilişkilendirildiği görülmektedir.⁸

Alan Touraine tarafından ifade edildiği üzere, modern dönem, on beşinci yüzyılda meydana gelen Rönesans’ı ve on sekizinci yüzyılda olan Fransız Devrimini de kapsamaktadır.⁹ Modernlik bu sebeple Batı’nın tarihsel gelişimi içinde anlam kazanmıştır.

Modernliğin, kendinden önce meydana gelen Rönesans ve Reform ile bağlantısı mevcuttur. Rönesans, motivasyonunu var olandan kısmen memnun olmama durumundan almaktadır. Rönesans ile Avrupa fiziksel ve ruhsal açıdan değişikliklere giderek dini anlayışlarını da gözden geçirmiştir. Rönesans ile Antik Yunan’ı yeniden keşfeden Batı

⁴ Erhan Arda vd., “Modern”, *Sosyal Bilimler El Sözlüğü*, Bursa: Alfa Aktüel Kitabevi, 2003, s.421.

⁵ Besim Dellaloğlu, *Modernleşmenin Zihniyet Dünyası Bir Tanınar Fetişizmi*, 5.b., Ankara: Kadim Yayınları, 2019, s.90.

⁶ Faruk Yahşi, “Modernleşme Kavramı Çerçevesinde Ernest Gellner’in Milliyetçilik Kuramına Bakış”, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, C.6, S.18 (2017). ss.701-702.

⁷ Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, terc. Ersin Kuşdil, 8.b., İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018, s.9.

⁸ İbrahim Keskin, *Modernizmin Kıskaçından Postmodern Dünyaya Din ve İslam*, 1.b., İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2014, s. 91.

⁹ Alan Touraine, *Modernliğin Eleştirisi*, terc. Hülya Uğur Tanrıöver, 11.b., İstanbul: YKY, 2018, s.49.

on dokuzuncu yüzyılda modern olmuştur. Batı, kutsal metne geri dönüş ve dini reformasyon ile modern olmuştur. Bu açıdan Reform Avrupa'daki toplumsal ve siyasal bir hareketi ifade etmektedir: Geçmişe yöneliktir. Reformun amacı bugündür; malzemesini ise kadim olandan yani geçmişten almaktadır. Reform, Kutsal metnin yeniden yorumlanmasını içermektedir.¹⁰

Modernlik denildiğinde Aydınlanma düşüncesinden de bahsetmek gerekmektedir. Modernlik ile Aydınlanma arasında önemli bir ilişki mevcuttur. Aydınlanma, modernliğin en mühim temellerindedir. Zira Habermas, modernliğin on sekizinci yüzyılda Aydınlanma filozofları tarafından kurgulandığından bahsetmektedir.¹¹ Aydınlanma Çağı “Batı fikir ve hayatında ve zihniyette büyük değişiklikler ifade eder. Sadece Batı’da değil; Doğu toplumları üzerinde de etkileri daha sonra görülen Aydınlanma Çağı ve Felsefesi on sekizinci asra damgasını vurmuştur.”¹² Aydınlanma, on sekizinci yüzyılda entelektüel hareket olarak ortaya çıkmış bir projedir. Aydınlanmacı düşünce, bütün yoksulluk ve sıkıntıların kaynağını cehalette görmektedir. Yine bu düşünceye göre din, gelenek, görenek ve efsane gibi şeyler cehaletin kaynaklarıdır. Bunların yerini akıl ve bilim aldığında yıkım ortadan kalkacaktır. Bu sebeple Aydınlanma’nın, dini bir dünya görüşünü ve geleneksel bilgiyi reddettiği söylenilebilir. Tanrı ve din aklın çerçevesinden çıkarılması gereken unsurlar olarak görülmüş ve Tanrı’nın tartışılabilirliği artık olağan olmuştur. Dolayısıyla insani gelişimin de tek kaynağı akıl olarak görülmüştür. Bu minvalde modern dönemde geleneğin tenkidi ile cahilliğe duyulan öfke birleşmiştir.¹³ Aydınlanma projesi ile birey, gelenek ve din gibi değerlerden uzaklaştırılıp dünyevi alanda kendisini bulmuştur. Bu proje neticesinde birey kendi kimliği ile Tanrı’dan kopararak otonom bir varlığa dönüştürülmüştür.¹⁴ Böylece Tanrı merkezli toplum düşüncesinden bilim merkezli toplum düşüncesine geçiş olmuştur. Modernlik ile özdeşleşen Batı fikriyatında akılcı bir toplum düşüncesi önemli bir konuma

¹⁰ Dellaloğlu, a.g.e., ss.126-129.

¹¹ Ergün Yıldırım, *Hayali Modernlik Türk Modernliğinin İcadı*, 2.b., İstanbul: Doğu Kitabevi, 2012, s.16.

¹² Mustafa Erkal vd., “Aydınlanma Çağı”, *Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü*, İstanbul: Der Yayınları, 1997, s.48.

¹³ Keskin, a.g.e., ss.103-105.

¹⁴ Yıldırım, a.g.e., s.16.

gelmiştir.¹⁵ Akıl modern toplumun olmazsa olmazlarından. Keza “Aydınlanma’nın entelektüel yapısında aklın düzeni, bütün insanlar için a priori olarak iyi addedilen bütün öğeleri kapsamaktadır. Dolayısıyla her türlü felsefi ve toplumsal proje akla ve akılla ya da akılda somutlaşan ilkelere yaslanmak zorundadır. Bu nedenle Aydınlanma aynı zamanda Akıl Çağı olarak da adlandırılmaktadır.”¹⁶

Akılcı düşüncenin ürünü olan modern sosyal sistem ise kendisi haricinde olanı gelenek olarak ifade etmekte ve buna istinaden kendisine bir üstünlük atfetmektedir.¹⁷ Dolayısıyla gelenek ile bir tezatlık ilişkisi içinde olan modernlik; inancı ve bu bağlamdaki eylemleri faydasız olarak düşünmektedir.¹⁸ Bu bilinç Aydınlanma felsefesinin bir görüntüsü olmaktadır. Batı, bu süreç içerisinde özgür olan ve gelişen tarafken; Doğu tam zıttı bir biçimde özgür olmayan ve gelişim sürecini yaşamamıştır. Dolayısıyla Aydınlanma, insan kavramını yeniden tanımlamıştır. Artık insan, Tanrı ve gelenek gibi otoritelerden kurtulmuş ve birey olarak etkin olan güç durumuna gelmiştir.¹⁹

Modernliğin temelini oluşturan Aydınlanma’nın gelenek karşıtı görüşünde bir paradoks olduğu ifade edilebilir. Gelenek sadece geçmiş demek değildir. Dellaloğlu, geleneğin geçmiş ile bugün arasındaki ilişkiyi kapsadığını ve geleneğin yalnızca bir aynılığın sürdürülmesi olarak anlamanın önyargı olduğunu ifade etmektedir. Yani gelenek devam eden şeydir. Bu anlamda devam edebilmesinin şartı değişebilmesi ile bağlantılıdır. Batı’da modernlik denilen şeyde de aslında gelenek vardır: Batı’da modernlik geleneğin içinden çıkmıştır. Rönesans geçmiş ile kurulan bir ilişki olduğundan modernlik de gelenekseldir. Bu sebeple modern, geleneğin reddini ifade etmemektedir.²⁰

Modernleşme: “Gelişmemiş ülkeler daha ileri ve karmaşık toplumsal ve siyasal örgütlenme kalıplarına doğru geçerlerken meydana gelen ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel değişme sürecidir. Bu olgu, iki ideal tip arasındaki bir dikotomiye [ikilik durumuna] örtülü ya da açık biçimde atıfta bulunmakla işe başlayan savaş sonrası

¹⁵ Touraine, a.g.e., s.26.

¹⁶ Ahmet Çiğdem, *Aydınlanma Düşüncesi*, 1.b., İstanbul: Dedalus Kitap, 2018, s.16.

¹⁷ Yahşi, a.g.m., s.700

¹⁸ Keskin, a.g.e., s.93.

¹⁹ Yahşi, a.g.m., s. 700.

²⁰ Dellaloğlu, a.g.e., ss.118-119. (Geniş bilgi için bkz.)

Amerikan sosyoloji kuramları tarafından yakından incelenmiş ve tanımlanmıştır: Geleneksel toplum (bazı versiyonlarda “kırsal”, “geri” yahut “azgelişmiş” olarak da adlandırılır) ve modern toplum (yahut “kentsel”, “kalkınmış”, “endüstriyel”). Bu toplumsal yapı tipleri, belirli genel yasaları izleyen daimi bir evrimsel süreç vasıtasıyla tarihsel olarak birbirlerine bağlanmışlardır. Ana fikir, tüm toplumların kutupsal tiplerin birinden diğerine doğru, farklılaşmanın ve karmaşıklığın artışı yönünde işleyen benzer bir tarihsel süreci izledikleridir.”²¹ Tanımdan da anlaşılacağı üzere geleneğin reddi modernleşme kavramında anlam bulur. Modernleşme, bütün toplumlarda din ve gelenek ile çatışma olarak meydana gelmiştir. Modernleşme toplumlarında geleneğin tamamen reddi modern olmak için zorunluluk olarak görülür. Oysaki modern, gelenek ile bağlantılıdır. Modern olan Batı, kendi geçmişi ve geleneği ile yüzleşmiştir. Fakat modernleşme toplumlarında gelenekten kopuş ile modern olunabileceği yargısı mevcuttur. Aynı zamanda modernleşme, modern olana yani Batı’nın yaşadığı tecrübeye bir tepkiyi ifade etmektedir: Modernliğe, modern olmayanın gösterdiği bir reaksiyondur. Modernleşme toplumlarında, kendi dışında modern olanın varlığını kabul etme ve modern olanı taklit etme durumu söz konusudur. Dolayısıyla modernleşme, kendisi gibi olmakla model alınan gibi olmak arasındaki bir mücadeleyi de ifade etmektedir. Bu sebeple modernleşme Batılı gibi olmayı gerekli kılmaktadır. Bunun sonucunda modernleşen toplumlarda bir kendilik kaybı söz konusu olmaktadır.²² Oysaki “Modernus’un beşinci yüzyılda ilk kullanılışından bu yana modernlik her zaman güçlü bir kendilik bilinci üzerine kurulagelir.”²³ Geçmiş unutulmuş modern olmak dolayısıyla söz konusu değildir. Geçmişin tekrardan okunup yorumlanması modernlik için gerekli görülmektedir. Geçmiş ifade eden hafızamızı koruyarak geçmişe set çekmeyerek modern olmak esas olmalıdır. Geçmiş ile bağlantı kurarak modern olunabilmektedir. Bu hususta unutmak modernleşmekle; hatırlamak modernlikle ilişkilendirilebilir.²⁴

²¹ William Outhwaite, “Modernleşme”, *Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü*, çev. Melih Pakdemir, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, s.506.

²² Dellaloğlu, a.g.e., ss.50- 185.

²³ Dellaloğlu, a.g.e., s.185.

²⁴ Dellaloğlu, a.g.e., ss.95-95.

Batı'nın Rönesans ve reform gibi kendi zihniyetinin sonucunda yaşam şekillerinde birtakım değişiklikler ortaya çıkmıştır: Kılık kıyafet, takvim vs. gibi. Modernleşme toplumları ise Batı'nın kendi zihniyetinde ürettiği bu ve benzeri şeyleri alarak modern olabileceklerini zannetmektedirler. Rönesans, reform gibi Batı'da meydana gelen olayların neticelerini içselleştirmeye çalışıp modern olabileceklerini zanneden modernleşme toplumları çoğu zaman modern olmanın da önünü kapatmışlardır. Oysaki Batı'nın tarihsel ve sosyal değişimleri kendi yaşadığı dinamikler çerçevesinde anlam bulmuş ve şekillenmiştir.²⁵

Modern ve modernleşme kavramları arasındaki farklılık yukarıda ifade edilmeye çalışılmıştır. Bunlarla ilgili olarak modernizmin de ne anlama geldiğini belirtmekte yarar vardır. Modernizm: “Modern durumun, düşünce düzeyinde, felsefi olarak formüle edilmesi ve meşrulaştırılmasıdır. Modernizm modernliğin kültürel olgusuna ve anlamına karşılık gelir. Modernizm genellikle on dokuzuncu yüzyıl sonlarıyla, İkinci Dünya Savaşının başlangıcı arasında bir zaman diliminde özellikle sanatta ve edebiyatta meydana gelen büyük çaplı değişimleri tanımlamakta kullanılmıştır. Kültür araştırmalarının ünlü ismi Raymond Williams' a göre ise 1950'lerden itibaren bütün bir kültürel hareketin ve durumun unvanı olarak kendinden öncesini de kapsayan bir terim haline gelmiştir. Sanatta ve kültürde modernizm gerçekliğe karşı çıkıştır. Buna göre, görünen gerçeği olduğu gibi yansıtamayacağımız için sanat ve kültür, gerçeğin bir aynası olma durumunda değildir.”²⁶ Yine modernizm, dar manada on dokuzuncu yüzyıl sonu ile yirminci yüzyıl başında Batı'da meydana gelmiş olan sanat akımlarının genel ismidir. Geniş manada ise, moderne itiraz olarak ifadesini bulmaktadır. Modernizm bu anlamda modern uygarlığın bir eleştirisi ve modernliğe bir isyandır. Modernliğin içinden çıkmasına rağmen modernliği beğenmemektedir. Modernizm, zamansal ve mekânsal açıdan bakıldığında moderndir; değersel açıdan bakıldığında ise modern değildir.²⁷

²⁵ Dellaloğlu a.g.e., ss.142.

²⁶ Arda vd., a.g.e., s.421.

²⁷ Dellaloğlu, a.g.e., ss.50-91.

Alan Touraine, modernizmi vahiy ile ahlaksal ilkenin inkarı olarak değerlendirmektedir. Eğer bir toplum kendisini kutsal bir vahye dayandırmak suretiyle eyleme geçiriyorsa, bu toplumdan modern olarak bahsedilmesi imkansız görülmektedir.²⁸

Modernizmi de kısaca ifade ettikten sonra Aydınlanma düşüncesinin diğer yönlerine de değinmekte yarar vardır. Aydınlanma, toplumsal olayların nedensel açıklamalarının esasını oluşturmak için materyalizmi benimsemiştir. Materyalizm yani maddecilik, on altıncı yüzyıldan itibaren Batı düşüncesinin hakim anlayışı olmuştur. Geleneksel fikrin mirası olarak ifade edilen Tanrı'yı bilginin kaynağı olarak görme düşüncesi, maddeci anlayışa göre yıkılması gereken bir düşüncedir.²⁹ Aydınlanma, materyalist felsefeye dayanan pozitivismi de benimsemiştir. Pozitivizm, metafiziği ve dini, varoluşa yönelik akıl yürütme biçimi olarak görmemekte ve bilimi her bilginin temeli olarak varsaymaktadır. Pozitivizm denilince sosyolojinin kurucu babalarından A. Comte'un bu husustaki görüşlerine değinmekte fayda olacaktır. Comte, tarihsel gelişimi, teolojik-metafizik ve pozitif aşama olarak görmüş ve bu şekilde teorileştirmiştir. Comte'a göre pozitif aşama gerçekleştiğinde metafizik ve din geçerliliğini ve hakimiyetini kaybedecektir. Deney ve gözlem vasıtasıyla tarihsel değişim saptanabilecek ve insan riske karşı tedbir alma yetisini kendinde görecektir. Böylece Comte, insanın, daha önce tarihte olan olumsuzlukları ortadan kaldıracı ve daha mutlu olabileceği iddiasını pozitivism ile ifade etmiştir.³⁰

Modernliğe ilişkin yukarıda ifade edilen kavramların Batı toplumlarının tarihselliğinde oluştuğundan ve geliştiğinden söz edilmiştir. Bu sebeple modernlik, Avrupa merkezci bir özelliğe sahiptir. Avrupa etrafında gelişerek dünyaya yayılmaktadır.³¹ Bu yayılma isteğinin ve aklın mutlak güç olarak kabul edilmesinin bir aşırılığı da meydana getirdiği düşünülmektedir. Aşırılığa düşen ve meşruiyetini sağlamak için yayılma alanı arayan Batı'nın modern olma durumunun aynı zamanda bir öteki

²⁸ Touraine, a.g.e., ss.25-51.

²⁹ Touraine, a.g.e., s.50.

³⁰ Keskin, a.g.e., ss.98-99.

³¹ Ercan Yıldırım, *Anadolu'da İslam Ruhu Vatan ve Millet Oluşumu*, 1.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2014, ss. 26-27.

imgesi üzerinden geliştirildiği görülmektedir. Bu öteki Batı'ya göre Doğu'dur.³² Burada bir merkez- çevre ilişkisinin Batı- Doğu üzerinden yapıldığı ortadadır. Bu durumda modern sözcüğünün olumlu gözükken çağrışımlarının yanında olumsuz olarak atfedilen çağrışımları da ortaya çıkmaktadır. Ercan Yıldırım modern Avrupa'nın olumsuz olarak nitelendirilebilecek olan öteki olanla bağlantısını merkez- çevre ilişkisi üzerinden şu şekilde ifade etmektedir:

“Batı Avrupa merkeze alınarak kurulan dünya sisteminin çevre ülkeleri ile yarı çevre ülkeleri bulunmaktaydı. Merkezdeki ülkeler kuralları koyar, çevre ve yarı çevre ülkelerden hammadde ya da ucuz işgücü ve mamul madde alır, orada toplumsal sınıflar belirler, merkezin denetimindeki şirketleri ve yöneticilerini tespit eder, mekanizmayı kurup, işleyişini denetlemeye başlar.”³³

Böylece Batı'nın kendisini merkeze koymak suretiyle bir tarih kurgusu geliştirdiği söylenilebilmektedir. Sanayi Devrimi ile gelişen Batı, gelişmemiş Doğu toplumlarını, tarihte kalmış olarak nitelendirdiği ve kendisini ise ileri bir toplum olarak gördüğü düşünölmektedir.³⁴

Modernliğin temel bir dönüşümü açığa çıkardığı görölmektedir. Marshall Berman da modernliğin bu temel dönüşümü hususunda ve bahsedilen merkez- çevre ilişkisi çerçevesinde modernliğı, “dünyanın her köşesindeki insanlarca paylaşılan; uzay ve zamana, ben ve ötekilere, yaşamın imkanları ve zorluklarına ilişkin bir deneyim tarzı”³⁵ olarak ifade etmektedir. Berman modernlik hususunda paradoksal durumlar üzerinde durmaktadır. O'na göre modern olma durumu bir yandan insanlara kuvvet ve dünyayı farklılaştırma gibi bir olanak oluştururken; diğer yandan sahip olunan şeyleri yok etmekle tehdit eden bir ortam oluşturmuştur.³⁶ Berman'ın ifade ettiğı modern olma durumunun sahip olunamı yok etme düşüncesi, modernliğin olumsuz nitelendirilmesini içermektedir. Bu sebeple modern olanı her zaman iyi olarak adlandırmamak gerekir. Atom bombası,

³²Yahşi, a.g.m., s.700

³³Yıldırım, a.g.e., s.145.

³⁴ Lütfi Bergen, *Kenti Durduran Şehir*, 2.b., Ankara: MG V Yayınları, 2016, s.56.

³⁵ Berman Marshall, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, s.27.

³⁶ Yahşi, a.g.m, s.701.

soykırım, faşizm, dünya savaşları da moderndir, modernliğin sonucudur.³⁷ Bunların modern zamanın düşüncesi olarak insanların ölümüne dahi sebep olduğu ifade edilir.³⁸

Ercan Yıldırım'a göre:

“Kula kulluğun en veciz ifadesi olarak endüstrileşme, kapitalizm, modernite hiç kimsenin kendine yetmemesi, bir başkası tamamlamadan kendi başına bir iş yapamaması manasına gelir. ... Rekabet, ilerleme, daha iyisi, daha fazlası insan doğasını alt üst ettiği gibi Avrupa'nın varlığını daha da kuvvetlendirdi.”³⁹

Kapitalist düzende temel ilkenin merkezin yani Batı'nın yara almaması üzerine kurulu olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla Sanayi Devrimi ile meydana gelen makine çağında Batı; kapitalist ilişki biçimini ve bunlarla beraber yeni zengin kesimi ve sınıfları oluşturmuştur. Makine çağı başta Avrupa'yı daha sonra tüm dünyayı kapitalist ekonomik yapı ile şekillendirmeye çalışmış ve aslında sömürgeci düzeni oluşturmuştur.⁴⁰ Genel olarak denilebilir ki modernlik, yapı bozumu yaşattığı eski toplumsal hafıza ve yaşantıları, kendine göre tekrar kurgulamıştır. Kendinden önceki fikirselle kalıpları, dini, sosyal, siyasi çerçevedeki değer yargıları yerle bir edip bunların yerine farklı ve yeni şeyler sunarak tarih sahnesine çıkmıştır.⁴¹

Modernliği ve modernleşmeyi sınırlı bir şekilde izah ettikten sonra, millet ve modern siyasal ideolojilerden biri⁴² ve sosyal bilimlerin müphem konularından olan milliyetçilik kavramının ne olduğuna bakılacaktır.

³⁷ Dellaloğlu, a.g.e., ss.197-198.

³⁸ Ergün Yıldırım, *Hayali Modernlik Türk Modernliğinin İcadı*, 2.b., İstanbul: Doğu Kitabevi, 2012, s.22.

³⁹ Ercan Yıldırım, *Anadolu'da İslam Ruhu Vatan ve Millet Oluşumu*, 1.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2014, s.144.

⁴⁰ Yıldırım, a.g.e., s.139.

⁴¹ Baran Dural, *Türk Muhafazakarlığı ve Nurettin Topçu Başkaldırı ve Uyum*, 2.b., İstanbul: Kriter Yayınları, 2010, s.126.

⁴² Dellaloğlu, a.g.e., s.121.

2. MİLLET VE MİLLİYETÇİLİK KAVRAMLARINA DAİR DEĞERLENDİRMELER

Öncelikle tanım konusu, sosyal bilimlerin başka konularında olduğu gibi, millet ve milliyetçilik kavramları hususunda da önemli bir açmazı oluşturmaktadır. Bahsi geçen kavramlarla ilgili bu zamana kadar kesin bir yargıya varılamamış ve bu kavramların durumu günümüzde de muğlak olarak kalmıştır. Bu bağlamda bazı düşünürler, bu belirsizliğin ve açmazın oluşmasındaki sebeplere değinmişlerdir. Örneğin Walker Conner'a göre millet ve devlet kavramlarının birbirlerinin yerine kullanılması; etnisite, ilkçilik, bölgecilik, kavimcilik gibi kavramlar arasındaki ilişkinin müphemliği terminolojik olarak bir kaosa sebebiyet vermektedir.⁴³ Yine Breuilly'e göre literatürde milliyetçiliğin, düşünce, duygu ve siyasi hareket olarak farklı şekillerde değerlendirilmesi kuramlara da değişik şekillerde yansımaya sebebiyet vermektedir.⁴⁴

Millet ve milliyetçilik kavramlarının tanımlanmasındaki belirsizliğin sebebine Conner'ın ve Breuilly'in bakış açısı etrafında kısaca değindikten sonra millet kavramının ilk önce Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğündeki manasına sonra Türk Dil Kurumu nezdinde ne anlam ifade ettiğine daha sonra Kur'an'daki manasına ve Osmanlı'da hangi anlamlara geldiğine bakılacaktır.

Millet: 1. İnsanlık tarihinde farklı toplulukların boy, aşiret ve kavmi taassubu aşarak, biyolojik değil, ortak teşekkül etmiş, kültürel ve manevi mutabakatlara göre, milli seviyede meydana çıkan bir birlik halidir. 2. Millet kendi birliğinden haberdar olan, siyasi bakımdan devlet şeklinde teşkilatlanmış, milli devlet kurma kabiliyetine sahip, sürekli ve teşkilatlı insan zümreleridir.⁴⁵ Millet, Türkçe Sözlükte: 1. Ulus. 2. Benzer özellikleri olan topluluk, sınıf anlamlarını ifade etmek için kullanılmaktadır.⁴⁶

⁴³ Umut Özkırmı, *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*, 7, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017, s.69-70.

⁴⁴ Özkırmı, a.g.e., s.71.

⁴⁵ Erkal vd., a.g.e., s.196.

⁴⁶ Erdal Çakıcıoğlu, "Millet", *Türkçe Sözlük*, İstanbul: Akvaryum Yayınevi, 2010, s.667.

Mehmet Niyazi, millet kelimesinin karşılığı olarak ifade edilen ulus kelimesi için, tarihimizde aynı anlamda budun kelimesinin kullanıldığını belirtmektedir. Fakat ulus ve budun kelimelerinin bugünkü sosyolojik anlamda kullanılan millet kelimesini karşılamadığını ve milletteki manevi, bütünleştirici havanın bu kelimelerde bulunmadığını ifade etmektedir. Ulus ve budun kelimeleri daha ziyade boy birlikleri anlamına gelmektedir.⁴⁷ Millet kelimesi Arapça’da me-le-le kökünden gelmekte olup “gidilen yol”, “gidişat” gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Bu anlamdan hareketle, insanın hayat tarzı milleti ifade etmektedir; dinin de bir yaşam stili olduğunu söylersek din ve millet kavramları aynı konumda ele alınabilir.⁴⁸

Lütfi Bergen’in İslamcılık Söylem ve Eylem kitabından aktarımıyla Ali Ünal’a göre millet, din demektir, din ise gidilen yol, sünnettir. Bahsedilen kitaptan aktarılanlara göre Ragıp el-İsfahani ise milleti, Allah’ın kulları adına belirlediği hükümler olarak ifade etmiştir. Din ve millet arasındaki farklılık ise Ona göre millet sözcüğünün yalnızca peygamberlere dayandırılması, yani Allah’a isnat edilmemiş olmasıdır.⁴⁹

Kur’an referans alarak incelendiğinde, millet kelimesinin ayet özelinde ismi belirtilen toplumun inançları ve davranış şekillerinden oluşan yaşam tarzını ifade ettiği görülmektedir. Bu aslında dinin bir yönünü oluşturmaktadır. Din insanların ve toplumların bir yaşam stilidir. Dolayısıyla millet, toplumun daha ziyade manevi tarafını oluşturan bir kavram olarak değerlendirilebilmektedir. Millet kan ve komşuluk bağı haricinde müşterek bir tarih ve geleneği benimseyen bir sosyal gruptur. Din, dil ve kültür birlikleri millet açısından oldukça önemli bir yere sahiptir.⁵⁰

Osmanlı Devleti’ndeki millet kavramının Arapça’ da kullanılan anlamını karşılar nitelikte olduğu görülmektedir. Bakıldığında Türk-İslam devletlerinde yönetim anlayışı, yönetici ile yönetilen arasında mutlak egemenlikten ziyade, sorumluluk esasına dayalı ilişkilerin ilerletilmesinden yana bir tutum izlemiştir. Bu prensipten ötürü Osmanlı Devleti gayrimüslim tebaaya devlet hakimiyetini kabul etmek suretiyle, din ve mezhep

⁴⁷ Mehmed Niyazi, *Millet ve Türk Milliyetçiliği*, 5.b., İstanbul: Ötüken Yayıncılık, 2018, s.17.

⁴⁸ Zülfikar Durmuş, “Kur’an’ı Kerim’de Sosyal Gruplar”, *D.A.A.D.*, C.3, S.3 (2003), s.27.

⁴⁹ Lütfi Bergen, *İslamcılık Söylem ve Eylem*, 2.b., İstanbul: MG V Yayınları, 2016, s.198.

⁵⁰ Durmuş, a.g.m., s.26-30.

yaşantılarında geniş bir hürriyet alanı vermiştir. Osmanlı Devleti'nde hangi dinden hangi mezhepten olursa olsun adalet ve hoşgörü çerçevesinde işleyen bir yönetim anlayışının olduğundan bahsedebiliriz. Dolayısıyla sadece Müslümanlar tek millet sayılmamaktaydı. Bu bağlamda millet, dini bir topluluğu, geniş bir cemaati veyahut aynı ibadethanede dini görevini ifa eden aynı inançtaki insanları kapsamaktadır. Bu sebeple ayrı milletlerin toplumsal, siyasal ve hukuksal konumları, Osmanlı'da dinsel ve mezhepsel bağlılıklara göre oluşmuştur. Osmanlı'da millet sözcüğü İslam literatüründeki gibi kullanılmaktadır.⁵¹ Yani millet kelimesi Osmanlı'da Müslüman olmayan cemaatler için de kullanılmaktaydı. Bütün Müslümanlar bir ümmet sayılmaktaydı ve Rum, Ermeni ve Yahudileri ifade etmek ve dini cemaatleri tanımlamak için de millet kullanılmaktaydı.⁵²

Yukarıda bahsedilen millet ve milliyetçilik kavramlarının tanımlarının belirsizliğinin haricinde üzerinde önemle durulması gereken bir nokta vardır. Aslında bu nokta millet kavramının birçok düşünür tarafından neden aynı anlamda kullanılmadığının da bir sebebi niteliğindedir. Şöyle ki günümüzde kullanılan millet kelimesi Arapça'dan Türkçeye geçmiştir. Fakat Arapça'da yansıttığı ve ifade ettiği anlamın çoğu düşünür ve araştırmacı tarafından -ki özellikle Batılılarca- bir kenara itilmiş olduğu ve kavramın muhtevasının kendilerince belirlendiği ifade edilebilir. Genel manada millet sözcüğü Kur'an'da din birliği ile bir bütün olan insanları ifade ederken, günümüzde "nation" yani ulus karşılığı olarak ele alınmaktadır.⁵³

Millet kavramını İslam literatüründen bağımsız olarak ele alan dolayısıyla milleti Batı'nın kullandığı gibi nation şeklinde değerlendiren ilk Türk düşünür Ziya Gökalp'tir. Gökalp, kültür, terbiye ve duygularda ortak olan ve bu doğrultuda bir araya gelen modern bir millet tanımını sunmaktadır.⁵⁴

Millet kelimesinin, Batılı düşünürler ve araştırmacılar tarafından hangi manalara geldiğinin sınırlı bir şekilde incelenmesi konunun daha iyi kavranmasını sağlayacaktır. Batı'da millet ve milliyetçilik kavramlarına yönelik kesin bir tanımlama olmadığı

⁵¹ Uğur Kurtaran, "Osmanlı İmparatorluğunda Millet Sistemi", *S.B.E.D.*, S.8 (2011), ss. 58-59.

⁵² Niyazi, a.g.e., s.16.

⁵³ Durmuş, a.g.m., s.31.

⁵⁴ Durmuş, a.g.m., s.31.

konunun başında ifade edilmişti. Dolayısıyla Batı’da millet ve milliyetçilik kavramlarının ortaya çıkışına dair farklı yaklaşımlar mevcuttur.

Milliyetçilik “Bir toplumda milli kültürü hakim kılmak veya başka bir toplumun baskısından kurtulmak, bağımsızlığı kazanmak kadar sürdürülebilmek için gerekli olan kültür ve siyaset eğilimleridir.”⁵⁵ şeklinde ifade edilebilir. Kellas’ a göre milliyetçilik bir ideoloji ve davranış şekli; Kedouri’ye göre bir doktrin; Gellner’e göre siyasi ilke; Smith’e göre ideolojik bir harekettir.⁵⁶ Bu bağlamda bakıldığında terimlerin birbirleriyle karıştırılması, tanım sorununda en büyük yeri teşkil etmektedir. Millet ve milliyetçilik kavramlarının tanımlama sorununda iki etkenin olduğu düşünülmektedir. Birincisi, “milletlerin ve milliyetçiliğin varlığının bir dönem sorgulanmadan kabul edilmesidir.”⁵⁷ Bu yargıya göre milletler ve milliyetçilik doğal oluşumlardır. Hep vardır ve bundan sonra da hep var olacaklardır. Dolayısıyla doğal olan ve varlığı sorgulanmadan kabul edilen bir şeyin tanımlanmasına gerek duyulmamıştır. 1960’lara kadar bu bakış açısı önem taşımaktaydı. Yani millet ve milliyetçiliği tanımlamaktan ziyade milliyetçilik türleri ve tipolojilerini saptamaya çalışmışlardır. İkincisi ise, bu kavramların siyasetle ilişkisidir. Yapılacak her tanımın, millet statüsüne ulaşma amacıyla olan grubun arayışını haklı çıkartıp, diğer grubunkisini de geçersiz sayacağı düşünülmektedir.⁵⁸

Tanımlama sorunundaki ilk etken olarak ifadesini bulan ilkçi yaklaşım, 1960’lara kadar sosyal bilimlerde ortaya konulan eserlerin birçoğunda mevcuttur. İlkçi yaklaşıma göre milliyetçiliğin olmadığı bir çağdan bahsedilmesi mümkün değildir. Milattan önce yaşamış olan Mısır ve Sümerlere kadar bile milliyetçiliğin örnekleri götürülebilmektedir.⁵⁹ İlkçi milliyetçilik çalışmalarının üç şekilde ele alındığı söylenilebilir. İlki Eskiçilik yaklaşımıdır. Eskiçilere göre millet ve milliyetçiliklerin kökeni eski çağlara kadar uzanır. Onlar, bir milletin tarih içinde yolculuk etmesinin, o milletin kendisini diğerlerinden ayıran esas özellikleri koruması ile mümkün olacağını savunmuşlardır. Eskiçiler, milletlerin geçmişten bu zamana kadar önemli bir değişikliğe

⁵⁵ Erkal vd., a.g.e., s.196.

⁵⁶ Özkırımlı, a.g.e., ss.71-72.

⁵⁷ Özkırımlı, a.g.e., s.72.

⁵⁸ Özkırımlı, a.g.e., s.72.

⁵⁹ Erol Turan, “Milliyetçilik Teorisinin Gelişimi ve Türk Milliyetçiliği”, S.T.A.D., S.1(2011), s.138.

uğramadan geldiklerini, milli özün her zaman muhafaza edileceğini belirtmişlerdir. İkinci ilkö yaklaşım ise sosyo- biyolog ilköçilik yaklaşımıdır. Bu yaklaşımın genel söylemi, etnik bağılılıkların kökeninde genetik özelliklerin ve içgüdülerin olduğudur. Kültürel ilköçilik olan son yaklaşıma göre ise etnik bağılılıklarda inanç ön plandadır. Bir milleti diğer milletlerden ayıran özellikler olarak düşünülen din, dil, ortak geçmiş gibi unsurlara sınımsıkı bağlayan, bu unsurların ilk olma özelliğı taşıdığına ve her şeyden önce var olduğuna duyulan inançtır. Bu inanç sayesinde bahsedilen unsurlar ruhani bir önem taşımaktadır. İlkö düşünceyi savunan araştırmacıların müşterek fikri, etnik kimliklerin ve din, dil, kan bağı gibi unsurların nesilden nesle pek değışmeden aktarılabilir olmasıdır. Fakat son yıllardaki millet ve milliyetçilik ile ilgili yapılan etnisite çalışmaları bu görüşün pek doğru olmadığını ortaya koymuştur. Yapılan bu etnisite çalışmalarına göre bireysel tercihlerin, etnik ve kimliklerin tanımlanmasında etkili olduğü belirtilmiş ve kimliklerin sınırlarının ve içeriğinin sürekli değıştiğı vurgulanmıştır.⁶⁰

Umut Özkırmılı, klasik döneme ait ilkö yaklaşımın milliyetçilik çalışmalarının, Avrupa merkezci bakış açılarından ötürü taraflı ve eksik bir anlayışa sahip olduğundan söz etmektedir. İlkö yaklaşımda öznel farklılıkları göz ardı eden, dolayısıyla milleti oluşturan bireyler arasındaki çeşitlilikleri görmezden gelen bir bakış açısına sahip olduğü kuvvetle muhtemeldir. Dolayısıyla tek bir milliyetçilik- tek bir milli kimlik tanımının olduğü kanaatinde olan klasik dönem çalışmacılarının düşünceleri, bazı sosyal bilimciler tarafından bahsedilen varsayımın doğrüyü yansıtmadığı gerekçesiyle kabul edilmemektedir.⁶¹

İlköçilik yaklaşımından sonra literatürde önemli bir yere sahip olan millet ve milliyetçilik hususunda değinilmesi gereken diğer bir yaklaşım ise modernist yaklaşımdır. Modernist yaklaşımı benimseyenlerin ortak fikri, milletlerin ve milliyetçiliğın son birkaç yüzyıla yani modern çağına ait olduğudur. Bu düşünce özellikle Karl Deutsch ve Elie Kedoure tarafından ortaya konulmaktadır. Kapitalizm, sanayileşme, kentleşme, laikleşme gibi modern sürecin olguları ile beraber veyahut bunların ürünü

⁶⁰Özkırmılı, a.g.e., ss.92-94.

⁶¹Özkırmılı, a.g.e., ss.268-269.

olarak millet ve milliyetçilik ortaya çıkmıştır. Milliyetçiliği bu söz konusu olgulardan ayrı olarak düşünmek olası değildir. Dolayısıyla ilkçilerin düşündüğü gibi milliyetçilik eski zamanlarda ortaya çıkmamıştır. Bu ortaya çıkışı sağlayacak sosyal, ekonomik ve siyasi şartlar henüz yoktur.⁶²

Millet ve milliyetçilik konusunda derin incelemelere sahip olan modernist yaklaşımcılardan Eric Hobsbawm' a göre, millet, "geniş halk kitlelerinin siyasete katılmasının eski düzeni yıkacağından korkan sınıfların icat ettiği gelenekler"⁶³ dir. Ona göre millet, tarihsel bağlamda yakın döneme ait bir oluşumdur. Millet ve milliyetçilik bu bağlamda "icat edilmiş bir gelenek"tir.⁶⁴ Milletler değişmez ve asli bir sosyal birim değildir. Milletlerden ancak 'toprağa bağlı devletler' meydana çıktıktan sonra bahsedilebilmektedir. Yani milliyetçilik milletlerden önce gelmektedir. Dolayısıyla millet ve devlet ikilisini birbirinden ayrı olarak ele almak manasızdır.⁶⁵

Fransız sosyolog Ernest Renan' a göre ulus ruhani bir şeydir, ruhani bir ailedir; ulus hissiyattır; ulusta duygusal bir yan vardır. Renan bu hissiyatı meydana getiren iki şeyden bahsetmektedir. Biri geçmiştedir; ortak bir mirasa sahip olabilmektir. Diğeri ise şimdidedir; beraber hayat sürmek, ortak karara sahip olmaktır. Geçmişten gelen mirası devam ettirmektir. Renan'a göre ulusların kuruluşunda etnografik tasavvurların, dinin, dilin, çıkarın, coğrafyanın, askeri gerekliliklerin mutlak bir önemi yoktur. Maddi hiçbir şey ulus için yeterli değildir. Renan özellikle dil hususunda, dillere verilen siyasi önemin, dile ırk olarak bakıldığından kaynaklandığını belirtmektedir. Renan' a göre uluslar tarihte oldukça yenidirler ve milletler sonsuz değildir. Nasıl ki bir başlangıçları var, mutlaka bir sonları da olacaktır. Kahramanlıkların yaşandığı müşterek bir mazi, önemli zaferler ve büyük liderler, milletleri millet yapan özelliklerdir. Geçmişte yaşanan galibiyetler, mağlubiyetler; ileride gerçekleştirilmesi muhtemel müşterek bir plan; birlikle acı yaşamak; birlikte umut etmek ulus için önemli olan şeylerdir. Ona göre bir ulusun paylaştığı ortak acılar, mutluluktan daha çok birleştiricidir. Ulusal hatıralar, yaslar aslında

⁶² Özkırımlı, a.g.e., ss.102-103.

⁶³ Özkırımlı, a.g.e., s.147.

⁶⁴ T. Ertan, O. Örs, "Milliyetçiliğin Müphemliği: Milliyetçilik Nedir?", *A.Ü.T.İ.T.E.A.Y.D.*, S.62. (2018), s.68.

⁶⁵ Özkırımlı, a.g.e., s.145.

zaferlerden daha önemlidir. Acılar ulusu oluşturan bireylere bir görev yükler ve beraber gösterilecek bir çaba bekler. Dolayısıyla Renan' a göre ulus fedakarlık hissi ile oluşan bir dayanışmadır.⁶⁶ Umut Özkırmımlı'dan aktarılanlara göre Alain Bauer de milleti bir 'kader topluluğu' olarak görmektedir. O, milletlerin, milli kültür ve farklı sınıfların katkılarıyla oluştuğu düşüncesinde olup, milletin kökenin koşul veya koşullara bağlı olduğunu belirtmektedir.⁶⁷

Milliyetçilik çağı olarak adlandırılan on dokuzuncu yüzyılda, ahlaki ve felsefi bağlamda milliyetçiliğe yönelik iki farklı yaklaşım görülmektedir. Bunlar milliyetçiliğe sempati ile bakan -partizan- ve milliyetçiliğe karşı çıkan -eleştirel- yaklaşımlardır.⁶⁸ Milliyetçiliğe sempati ile bakan ilk grupta milliyetçi tarihçiler, milletin varlığını ispat edecek bulguları meydana çıkarmaya çalışmış ve milli kültürün esas unsurlarını, mesela sembolleri, gelenek ve görenekleri ve sair keşfetmişlerdir. Umut Özkırmımlı'nın ifadesiyle Fransız tarihçi Jules Michelet, milleti bireysel özgürlüğün teminatı olarak görmekteydi. Ona göre Fransız Devrimi, kardeşlik çağının başlangıcı olmuş ve zengin-fakir, soylu-köylü ayrımı ortadan kalkmıştır.⁶⁹

Baran Dural'ın ifadesine göre, ünlü sosyologlardan Max Weber milletin oluşumunda farklı kavramların önem taşıdığını ifade etmektedir. Ona göre milletin tanımı kesin olarak yapılamasa da bir grup insanın, diğer bir grup insanı nasıl algıladığını meydana çıkaran değerlerin tümü olarak ifade edilebilmektedir. Bu bağlamda millet Ona göre 'değerler alemi'ne aittir. Weber de milliyetçiliğe sempati ile bakan düşünürler gibi milletin tanımından ziyade milli karakterlerin özellikleri üzerinde durmuştur. Bu özellikler din, dil, kültür gibi değerlerdir. Fakat bu özellikler ulusların oluşumunda ortak bir belirleyiciliğe sahip değildir. Aslolan bir toplumun kendine ait özellikleri ve değerler sisteminde incelenmesidir.⁷⁰

⁶⁶ Ernest Renan, *Ulus Nedir?*, çev. Gökçe Yavaş, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2016, ss.34-54.

⁶⁷ Özkırmımlı, a.g.e., ss.53-54.

⁶⁸ Özkırmımlı, a.g.e., s.40.

⁶⁹ Özkırmımlı, a.g.e., ss. 41-42.

⁷⁰ Dural, a.g.e., ss.146-147.

Milliyetçiliğe eleştirel olarak yaklaşanların başında ise Marksistler vardır. Özkırımlı'nın ifadesiyle Karl Marx'a göre tüm toplumsal sistemlerin ortak özelliği 'sınıf çatışması'dır. Bu sebeple toplumsal gelişmenin bölümlerini açıklayacak kuramın anahtar unsuru da bu olmalıdır. Bu manada millet ve milliyetçilik 'marjinal' olgulardır. Marx ve Engels, ortak bir dilin, geleneklerin, tarihsel türdeşliğin millet oluşturmaya yetmeyeceği fikrindedir. Belirli bir ekonomik ve toplumsal gelişme seviyesine ulaşmak, millet olabilmek için şarttır.⁷¹

Bu kısımda millet kavramına atfedilen tanımlamaların genel olarak Batı'nın tarihsel konjonktürü çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Dolayısıyla burada milletten kastedilen aslında ulustur. Ulus ise sonradan icat edilmiş bir topluluktur. Millet kavramı, yaklaşık 1400 yıl önce indirilmiş olan Kutsal Kitap Kur'an'da geçmektedir. Millet ve ulus kavramlarına herhangi bir farklılık gözetilmeyerek değerlendirmeler yapılmış olduğu veyahut yabancı kaynaklardan çeviri yapılırken millet ve ulus kavramlarına aynı değer atfedilip de yazıldığı görülmektedir. Oysaki millet ve ulus kavramları tarihsel bağlamda ele alındığında birbirinden ayrı tanımlamaya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Millet ve milliyetçiliğe yönelik ifade edilen bazı yaklaşımlar haricinde ulus (nation) kavramının biraz daha irdelenmesi konunun daha iyi anlaşılması için önemlidir.

3. MİLLETEN ULUSA: BİR KAVRAMIN DÖNÜŞÜMÜ

Millet ve milliyetçiliğe yönelik olan modernist yaklaşımda ulus kavramının Hobsbawm tarafından 'icat edilmiş bir gelenek' olarak nitelendirildiği ifade edilmişti. Bu bölümde ise modernlik ile ortaya çıkan ulus kavramının Hobsbawm gibi düşünen modernist yaklaşımçıların ifadeleri doğrultusunda daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır. Burada millet ile ulus kavramlarının muhtevası bakımından aynı anlamlara gelmediği de aktarılmaya çalışılacaktır.

Tarihsel konjonktürde modernliğin, bireyi ve toplumu değiştirmeye ve yapılandırmaya çalıştığı ilk bölümün birinci başlığında belirtilmişti. Modernliğin siyasal

⁷¹ Özkırımlı, a.g.e., ss.44-47.

etkisi feodal devlet şeklini bitirmek olmuştur. Artık iş bölümü ile ayrıştırılan ve dünyevileşen bir devlet meydana gelmiştir. Bunun neticesinde doğal olarak ulus devlet anlayışı ortaya çıkmıştır. Yurttaş olarak adlandırılan bireyler ve o çerçevede düzenlenen ulusal kurumlar yine modernliğin etkilerindedir.⁷² Ulus kavramının doğuşunun Batı’da oluşan sosyal ve siyasal değişimlere müteakip ortaya çıkmış olduğu görülmektedir. Bazı görüşlere göre yeni ekonomik ve sosyal ilişkiler bağlamında bir ulusun oluşması, Avrupa’da feodalizmin yıkılışı sonucunda meydana gelmiştir.⁷³

“Ulus (nation) kelimesi 13. Yüzyıldan beri kullanılmakta ve ırk anlamını da ihtiva etmekle birlikte kelimenin siyasi bir anlamı yoktu. Yine 18. Yüzyılda birey ve gruplar milliyetçi olarak nitelenmekte birlikte, yazılı olarak kavram 1789’da anti jakoben bir Fransız rahibince kullanılmıştır. 19. Yüzyılın ortalarında ise milliyetçilik siyasi bir doktrin olarak öne çıkmaya başlamış, 1848 hareketinin bir parçası olmuştur.”⁷⁴

Millet kavramının modern manada nation yani ulus olarak kullanılması ve buna mukabil olarak anlam değişikliğine uğraması genel olarak on dokuzuncu yüzyılın sonlarında meydana geldiği ifade edilebilir.⁷⁵ Millet ve milliyetçiliğe modernliğin ve dolayısıyla sanayileşmenin de bir sonucu olarak bakan isimlerin belki de en önemlilerinden birisi Gellner’dir. O, milliyetçiliğin milletleri oluşturduğunu düşünmektedir. Ona göre uluslar ve ulusçuluk doğal değillerdir. Gellner, ulusçuluğu sanayi toplumunun ihtiyacına binaen kültürel olarak bütünleşim sağlamak amacına yönelik bir ideoloji olarak görmektedir. Ona göre ulusçuluk modernliğin bir ürünüdür.⁷⁶

Gellner’in yanında Baran Dural’ın ifadesiyle, Habermas iktisadi şeklin değişikliği neticesinde ulus devletlerin oluştuğunu belirtmektedir. Bu iktisadi biçim değişikliği ise sanayileşmedir. Ona göre tarım toplumunda bireyler hem kendilerini hem de yakın çevrelerini yeniden üretebilme özgürlüğüne sahipken, sanayi toplumuna geçiş ile bu durum ortadan kalkmıştır. Artık modern toplumda kişisel ve toplumsal bir yeterlilik söz konusu değildir. Bu nedenle sanayi toplumuna geçiş itibariyle toplumun her anlamda bir

⁷² Dural, a.g.e., ss.146.

⁷³ Turan, a.g.m., s.139.

⁷⁴ Aytekin Yılmaz, *Çağdaş Siyasal Akımlar*, 3.b., İstanbul: Vadi Yayınları, 2016, ss. 235-236.

⁷⁵ Kurtaran, a.g.m. s.59.

⁷⁶ Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, çev. B. Ersanlı, G. Özdoğan, 3.b., İstanbul: Hil Yayın, 2018, s. 28.

ulus devlete ihtiyacı vardır.⁷⁷ Modern bir ideoloji olan milliyetçiliğe dayalı meşruiyetler neticesinde kurulan ulus devletler, güç ve demografik olarak azınlıkta bulunan topluluklara aşağılanma duygusu yaşatmışlardır. Egemen toplumun ulus olarak inşası sonrasında, azınlıkta olan grup bu toplumun etrafında şekillenmeye başlamıştır. Azınlık olan gruplar inançları, kültürleri ve dillerinden dolayı hakir görülmüş ve bu sebeple zorla asimile edilmiştir.⁷⁸ Böylece imparatorlukların içinde özerk olarak yaşayan çoğu topluluk hukuki açıdan hayali ulus olarak adlandırılrsa da gerçekte azınlık konumunda görülmüştür. Zira devlet ile özdeşleşen kültür hakim olan toplumun kültürüydü. Bu durum diğer kültürlerin, azınlık kültürüne dönüşmesine sebebiyet vermekteydi.⁷⁹

Bir sonraki başlıkta modern siyasi ideolojilerden olan muhafazakarlık ve muhafazakarlığın düşünce dünyasında millet kavramının hangi anlamlar içerdiği ve muhafazakar zihniyette millet ve din ilişkisi incelenecektir.

4. MUHAFAZAKAR DÜŞÜNCEDE MİLLET VE DİN ALGISI

Millet, ulus ve modernlik kavramları gibi tanımlama açısından muğlak olan ve düşünürlerce farklı açıklanan kavramlardan biri de muhafazakarlıktır. Aynı şekilde bu kavramın bireylerde ifade ettiği anlam da değişiklik gösterdiği için halk nezdinde muğlak kaldığı ve bu sebeple muhafazakar olarak tanımlanan insanlara dindar, milliyetçi, yenilik karşıtı veya eski düzen yanlısı gibi farklı nitelendirmelerin yapıldığı ifade edilebilir. Muhafazakarlığın ne kadar farklı tanımı olsa da sınırlı olarak kavrama ilişkin ifade edilen tanımlamalar açıklanmaya çalışılacaktır. Modernlik tartışmaları çerçevesinde tezin konusu bağlamında ele alınan bir diğer düşünce olan muhafazakarlığın, Batı'da son iki yüz yılın temel üç siyasi ideolojilerinden biri olarak karşımıza çıktığı söylenilebilir.⁸⁰ Muhafazakarlığın felsefi olarak varlığının, Edmund Burke tarafından yazılan Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler (1790) ile biçimlendiğini ve muhafazakarlığın esas

⁷⁷ Dural, a.g.e., ss.133-134.

⁷⁸ Ergün Yıldırım, *Hayali Modernlik Türk Modernliğinin İcadı*, 2.b., İstanbul: Doğu Kitabevi, 2012, s.23.

⁷⁹ Yıldırım, a.g.e., s.23.

⁸⁰ Robert Nisbet, *Muhafazakarlık Düş ve Gerçek*, çev. K. Bülbül, F. Serenli, 3.b., Ankara: Kadim Yayınları, 2014, s.19.

konularının, büyük kısmının E. Burke'un Fransız Devrimine yönelik öne sürdüğü konuların genişletilmesi olduğunu R. Nisbet ifade etmiştir.⁸¹

Muhafazakarlığın "... bir milleti diğer milletten ayıran, fark ettiren özelliklerin korunması ve korunarak geliştirilmesi"⁸²; "Milleti kültürel ve siyasi anlamda, sürekli ve istikrarlı kılan unsurlara ve değerlere bağlı kalarak, onları canlı tutarak, kaynağı tahrip etmeden yenilikçi tavır takınmak"⁸³ şeklinde tanımları mevcuttur. Muhafazakarlığın asıl duruşu ise tarihe nasıl yaklaştığıyla ilgilidir. Muhafazakar bakış açısına göre geçmişten bugüne değin nerede olduğumuz bilinmeden şimdi nerede olduğumuz ve nereye gideceğimiz bilinmemektedir.⁸⁴ Bakıldığında muhafazakarlığın modernliğe karşı bir tezatlık içerisinde durduğu görülmektedir. Muhafazakar düşünce, modernlik ve Aydınlanma düşüncesinin zıttı bir söylem geliştirerek, toplumun inancını, gelenek ve göreneklerini el üstünde tutmaktadır. Dolayısıyla muhafazakarlığın, modern ile uyum içinde olan materyalizm, pozitivism gibi olgularla bir çatışma içerisinde olduğu söylenilebilmektedir.⁸⁵

Denilebilir ki muhafazakarlık, Fransız İhtilali ile ortaya çıkmış bir düşünce sistemidir. Bu düşünce sisteminde en önemli öge düzen ve istikrar arayışıdır. Bunun sebebi Fransız İhtilali ile oluşan değişiktir. Fransız Devrimi ile sosyal kurumların yapısının bozulduğu ve siyasi istikrarın bittiği öne sürülebilir. Bu sebeple muhafazakarlığın sosyal, siyasal, kültürel ve inançsal bağlamda meydana gelen büyük değişim ve dönüşümlerin yaşanmasına bir cevap olarak meydana geldiği söylenilebilir. Dolayısıyla muhafazakar düşüncenin, meydana gelen toplumsal değişimin rasyonel projelere göre şekillenmesine bir başkaldırı olarak ortaya çıktığı belirtilebilir.⁸⁶ Rasyonel projeye karşı çıkan düşünce sistemi olan muhafazakarlıkta, gelenek kavramının ayrı bir ehemmiyeti vardır. Muhafazakarlık, yarının bugünden pek farklı olmamasını arzu etmektedir. Bu açıdan

⁸¹ Nisbet, a.g.e., s.25.

⁸² Erkal vd., a.g.e., s.204

⁸³ Erkal vd., a.g.e., s.204.

⁸⁴ Nisbet, a.g.e., s.54.

⁸⁵ Dural, a.g.e., s.2.

⁸⁶ Yılmaz, a.g.e., s.115.

gelenek ile barışık bir ilişki içindedir.⁸⁷ Yerleşmiş olanı sürdürmek ve muhafaza etmek düşüncesinin hakim olduğu söylenilebilmektedir. P. Benetton'a göre muhafazakarlığın doğuşu, geleneğin kaybolması neticesinde tekrar o geleneği savunma veya o kaybolan geleneği yeniden düzenleme gayesiyle olmuştur.⁸⁸

Muhafazakar düşüncede, geleneğin yanında din de önemli bir yere sahiptir. Bu din anlayışının temelinde ahlak ve erdem gibi değerler mevcuttur. Dinin toplum içerisinde oluşturduğu bağ çok önemli bir konumdur. Zira otoritenin kaynağı kutsal olan Tanrı'dır. Bu otoritenin somutlaştığı yer ise cemaattir. Bu bağlamda muhafazakar düşünce millet kavramına büyük bir önem atfeder. Millet Tanrı'ya giden yoldaki kutsal bir basamaktır. Millet, geçmiş ile gelecek bağının kurulduğu tarihsel bir kavramı da temsil etmektedir.⁸⁹ Bu açıdan muhafazakarlık, diğer modern ideolojiler gibi gelecek bakış açısı taşımaktadır. Yarının bugünden pek farklı olmaması temennisini içinde barındırmaktadır. Dolayısıyla geçmişten, bugünden ve gelenekten muhafaza etmeye değer gördüklerini bensimsemekte ve onlara sahip çıkmaktadır. Böylece sahip çıktığı değerlerin yarın ve sonrasında da devam etmesini sağlamaktadır. Muhafazakarlık, değere değer vermektedir.⁹⁰

Muhafazakarlar hayal ettikleri cemaatleri kurma fırsatını, millet sayesinde gerçekleştirebilecek olduğunu düşünmektedirler. Bu açıdan millet tanımı bütün muhafazakar anlayışta ortaktır denilebilir. Bu minvalde millet, hem o güne değin yaşamış ve hayatta olmayan hem şu anda hayatta olanlar hem de gelecekte yaşayacak olanlardan oluşmaktadır. Muhafazakar düşüncenin en önemli isimlerinden olan Edmund Burke da, bu doğrultuda sosyal sözleşmenin geçerli oluşunu geçmiş, şimdi ve geleceğin müşterek çıkarları etrafında birleşip birleşmediği çerçevesinde değerlendirmiştir. Ona göre muhafazakarlık 'ortak ruhların organik cemaati' idi. Dolayısıyla toplulukların geçmişi yani geleneği yoksa geleceği de olamamaktadır. Bu bağlamda denilebilir ki muhafazakar söylemde toplum çerçevesinde organizmacı bir görüş hakimdir. Mazi ile şimdi arasında

⁸⁷ Dellaloğlu, a.g.e., s.122.

⁸⁸ Yılmaz, a.g.e., s.138.

⁸⁹ Dural, a.g.e., ss.29-30.

⁹⁰ Dellaloğlu, a.g.e., s.115.

kurulan bağın, reformlar ile geleceğe aktarılacağı bu çerçevede önem verilen düşüncedir.⁹¹

Muhafazakar düşüncenin rasyonel aklı mutlak doğru olarak gören ve insan aklının mükemmel bir işleyişte olduğunu iddia eden modern sava karşı sahip olduğu gelenek ve din yanlısı bakış açısından ötürü karamsar bir ruh haline de sahip olduğu ifade edilmektedir. İnsan mükemmel bir varlık olmadığı için her zaman bir güven arayışı içerisinde olacaktır. Mükemmel olmayan insan aklının oluşturduğu politikalar neticesinde kasıtlı olmasa dahi insanlığı yıkıma uğratabilecek faciaları oluşturma durumu söz konusudur. Muhafazakarların teknoloji ve kapitalizm bağlamında karamsar bir perspektife sahip oluşları bu sebeptir. Muhafazakar düşünceye göre teknoloji ve kapitalizm insan ve motor arasında geçen bir kavgadan ibarettir.⁹² Zira 1945'ten sonra nükleer bir yok olma tehdidi ile karşı karşıya gelinmesi, yukarıda anlatılan karamsarlığın nedeni bağlamında önemli bir örnek teşkil etmektedir. Tekniğe ve bilime olan inancın sarsılması, modern bireyin aklına oldukça güvenmesinin geçerliliğini yitirmesine sebebiyet vermiştir. Toplumdaki sorunların bilim ile kesin olarak çözülemeyeceği ve bilimin var olan sefaletleri bitiremeyeceği ifade edilebilir.⁹³

“Dawson çağdaş sanayi toplumu ve kapitalizmin insanı insanlıktan çıkardığını, yeryüzünü kirlettiğini, uygarlığı kaosun kıyısına getirdiğini, ayrıca kapitalizmin bolluk içinde yokluk gibi bir paradoks da oluşturduğunu, gecekondular, depresyonlar ve uluslararası ticaret rekabetiyle savaşlar ve umut kırıcı durumlar yarattığını vurgular.”⁹⁴

Batı'nın son dört yüzyıldır bilimin, Aydınlanma ve ilerlemenin prensiplerine inanarak yaşadığı sürecin sonunda çözümlenemeyecek ve karmaşık olan bir dünya görüşünün içinde kaldığı öne sürülebilir. Bu durum, gelenek ve din açısından yeniden canlanma olması ve sekülerizmin sorgulanması şeklinde değerlendirilebilir.

Yılmaz'ın aktarımıyla Şayian'a göre de dinin yeniden canlanması ve gelişmesinde, bilime ve insana olan güvenin sarsılmasının ve kapitalizmin insani olmayan

⁹¹ Dural, a.g.e., ss.31-32.

⁹² Dural, a.g.e., ss.42-46.

⁹³ Yılmaz, a.g.e., s.169.

⁹⁴ Yılmaz, a.g.e., s.166.

sonuçlarının etkili olduğu söylenilebilir. Bu bağlamda modernliğin muhtevasını oluşturan olguların, Batı'da yoğun olan rasyonalizm ve bireycilik neticesinde aile bağlarının ve toplumsal ilişkilerin bozulmasına, insanların yalnızlaşması gibi değerlerden arındırılmış olumsuz durum ve olayların olmasına sebebiyet verdiği ifade edilebilir. Fakat -daha önce de ifade edildiği gibi- bunun sonucunda F. W. Graf'ın da belirttiği gibi, modernleşmenin gelenekleri yıkararak toplumda oluşturduğu belirsizliğin giderilmesi yine toplumsal bir tepkiyi meydana getirmiştir. Zira özellikle ahlaki bir yozlaşmaya karşı oluşturulan direnç bu tepki bağlamında önem taşımaktadır. Yozlaşma neticesinde meydana gelen toplumsal bozulmaların giderilmesi özellikle din açısından mühimdir. Dinde bir canlanmanın meydana gelmesi ve bunun da modernleşmeye karşı bir tepki olarak ortaya çıkması, bu düşünceler etrafında değerlendirilebilir.⁹⁵

Sonuç olarak denilebilir ki, Batı'nın, on dokuzuncu yüzyıldaki din anlayışı, toplumsal değişme ile insan ve toplum üzerinde dinin etkisinin azalacağı yönündeydi. Fakat bu beklentinin gerçeği yansıtmadığı ve dinin etkisinin günümüzde canlı olarak devam ettiği, modernleşme ve sanayileşmeye rağmen dinin etkisinin yok olmadığı öne sürülebilir. Dinin geçmişten günümüze kadar olan konumu incelendiğinde, insan ve toplum hayatındaki etkisinin gelişi güzel olmadığı görülmektedir. Dinin toplumsal birlik ve hayata değer katma, hayatı anlamlandırma gibi ihtiyaçlara çözüm sunduğu ve dolayısıyla modern pozitivist düşünce içerisinde olan bireyin söylemlerindeki gibi dinin yok olmasına yönelik bir durumun pek de mümkün olmadığı belirtilebilir. Yani dinin, modern dünyada zamanla ortadan kalkacağına dair olan iddianın günümüzde geçerliliğini yitirdiği ifade edilebilmektedir. Bu sebeple modernleşmenin sekülerleşmeyi oluşturduğu belirtilebileceği gibi buna bir karşıtlık geliştirdiği de yorumlanabilecek bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹⁶

⁹⁵ Yılmaz, a.g.e., s.168-169.

⁹⁶ Yılmaz, a.g.e., s.162-195.

5. TÜRKLERDE MİLLET VE MİLLET OLMA SÜRECİNDE İSLAMİYET'İN ETKİSİ

Bu başlıkta Türk milletinin İslam dini ile ilişkisi ele alınacaktır. Bu kontekste öncelikle Türk milletinin 'millet olma' sürecine tarihsel ve sosyolojik bağlamda bakılacak daha sonra Nurettin Topçu'nun Türk milleti ve İslam hususundaki görüşlerine kısaca değinilecektir.

İnsanların toplumlarına sıkı bir şekilde bağlanması ve birbirleriyle olan ilişkilerini daha iyi bir seviyeye çıkarmak gereksiniminde bulunması, bir toplumun birlik ve beraberlik içinde ilerlemesine vesile olabileceği gibi, toplumlar arasındaki farklılığı da ortaya çıkarmıştır. Zaman içerisinde bu farklılıklar artarak ilerlemiştir: Değişik şartlarla şekillenen toplumlar bazı acı darbelerle aidiyet şuurunun belirginleşmesiyle kendilerine sıkı sıkıya bağlanmalarına sebep olmuştur. Aidiyet duygusu milletlerin teşekkül etmesinde oldukça önemli bir sebeptir. Keza aynı dili paylaşmaları veya diğer paylaştıkları hususlar aidiyet duygusu olmadan pek bir anlam ifade etmez. Dolayısı ile bir kalabalığın millet olabilmesi fertlerin paylaştıkları sübjektif değerler ve duygular ile olmaktadır.⁹⁷ Bu sebeple "İnsanın soyuna, tarihine kültürüne, din, ahlak ve töresine, ecdat hatıralarına yakınlık duyması ve dolayısıyla onları sevmesi bir bakıma zaruridir; insan tabiatının gereğidir."⁹⁸

Geçmişe bakıldığında görülmektedir ki bir toprak parçası üzerinde acı ve tatlı birçok hadise yaşanmıştır. Analar evlatlarını toprağa gömmekte ve toprakta manalar büyümekte; toprak derin bir ilişki ile nesilleri birbirlerine bağlamaktadır. Böylece bu topraklar, ayaklar altında çiğnenen nesne olmaktan çıkarak, uğruna can verilen "vatan" olmaya başlamaktadır. Toplumda, bu vasıtalarla ortak bilince varılmaya başlanmış ve aidiyet şuuruna daha da güçlenmiştir. Toplum, kazanılan zaferlerle, yaşanan felaketlerle ve sosyolojik durum ile millet haline gelmiştir.⁹⁹ Bu kontekste denilebilir ki belli bir geçmişin bilincine sahip olup, o bilinçle yaşayan ve yaşayacak olan her milletin kendine has

⁹⁷ Niyazi, a.g.e., s.14.

⁹⁸ Niyazi, a.g.e., s.14.

⁹⁹ Niyazi, a.g.e., ss.14-15.

birtakım özellikleri mevcuttur. Bu doğrultuda Türk milletinin esasını oluşturan İslam dininin Türklük ile bağlantısı tezin bu bölümünde ele alınacaktır.

Türklerin millet olma serüveninin İslamiyet ile bağlantısı olduğu bilinmektedir. 751 Talas Savaşı'nda Müslüman Arapların yanında yer alan ve Çinlilere karşı çarpışan Türklerin bir kısmının bu savaş neticesinde Orta Asya'nın batısına doğru göç ederek Müslümanlaştığı görülmektedir. Doğuda kalarak Müslümanlaşmayan Türklerin ise bir süre sonra Türklüklerini kaybettikleri ve Moğol ya da Çinlileştikleri bilinmektedir. Bu nedenle sekizinci ve dokuzuncu yüzyıldan itibaren Türkülüğün tanımında Müslüman olmanın rolü önemlidir.¹⁰⁰ Dolayısıyla Türklerin millet olma serüveni sekizinci ve on birinci asırlar arasında Anadolu'ya gelmeleriyle başlamıştır ve bu zamanda yapılan göç ve akınlarda Türklerin İslam ile şekillendiği görülmüştü. Malazgirt'e kadar yapılan akımların etkisi az olmuş, Anadolu'nun İslamlaşmasına etkisi olsa da demografik bağlamda yeterince tesir gösterememiştir. Esas İslamlaşma 1071'de Malazgirt Zaferi'nin açtığı kapı ile mümkün olmuştur. Bu zaferle birlikte Anadolu'nun hem etnik hem de dini yapısı zaman ilerledikçe farklılaşmaya başlamıştır.¹⁰¹

Anadolu ve Türk bir düzedir. Bu nedenle, Anadolu'nun İslamlaşması ile millet olma kademeleri birbirine paralel olarak ilerlemiştir. On üçüncü yüzyıldaki süreçte Moğol istilasından kurtulup Bizans mağlup edilmeye başladığında, millet ve vatan ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu zamandan önceki süreçte millet ve vatan ortada yoktu ve yalnızca Türkler vardı.¹⁰² Türkler, Oğuz kavmine ait Kayı boyunun on üçüncü yüzyıl sonlarında Kuzeybatı Anadolu'da kurduğu Osmanlı Devleti'nin etrafında milli bir kimliğe sahip olmuştur. İlk önce Osmanlı Devleti kurulmuş sonrasında millet oluşturulmuştur.¹⁰³

Türkler Anadolu'da zorlama ve baskılardan uzak bir nizam kurmuşlardır. Anadolu'nun Türklerle olan tarihi dönüşümü, Kur'an ile şekillenmiş ve adalet anlayışı

¹⁰⁰ Teoman Duralı, *Omurgasızlaştırılmış Türklük*, 2.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2010, ss.60-62.

¹⁰¹ Ercan Yıldırım, *Anadolu'da İslam Ruhu Vatan ve Millet Oluşumu*, 1.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2014, s.29.

¹⁰² Yıldırım, a.g.e., s.39.

¹⁰³ Duralı, a.g.e., s.101.

hakim olmuştur. Türkler, İslamiyet'i kendi varoluşlarının bir gerekçesi olarak kabul etmişler ve bu bağlamda hayatlarını da İslam'ın emir ve yasaklarına göre düzenlemişlerdir. İslam düşüncesinde, dünyanın tamamen bağlanılacak ve kalınacak yer olmaması, Türklerin de bu anlayışla birlikte bir ahenk içerisinde Anadolu'da yaşamalarına vesile olmuştur. Aynı zamanda tasavvufi düşünce ve ahilik anlayışı Anadolu'da millet birliğinin oluşmasında oldukça önemli bir yer teşkil etmiştir. Ahiler ve sufiler Anadolu'da İslami bir yaşam uygulamışlar ve bu doğrultuda bir düzen tertip etmişlerdir. Anadolu sözü edilen durumlardan ötürü aslında İslam'ın vatanıdır. Vatanın oluşması da milletin oluşması ile aynı paralelde ilerlemektedir. Dolayısıyla Anadolu'nun İslamlaştırılması aynı zamanda vatanlaştırılmasına denk gelmektedir. Milletin kesin olarak oluşumu da bu sürecin sonuna tekabül etmektedir.¹⁰⁴

Vatan, millet ve din bir bütündür; birbirlerinin hem sebepleri hem de sonuçlarıdır. Bir toprak parçasının vatan olabilmesi büyük oranda millet varlığının dinine bağlıdır. Bu nedendir ki Anadolu'nun vatan olmasındaki ilk gerekçe İslam dinidir.¹⁰⁵ Teoman Duralı "vatan" kavramının İslam ile bağlantısını şu şekilde açıklamaktadır: "Seferden zaferle dönen görkemli sultanın kulağına "büyüklenme Padişahım, senden büyük Allah var!" diye fısıldayan basit yeniçerinin sözlerinde ifadesini bulan bu dünya görüşünün en bariz vasfı, kişinin kendi sınırlarını tanıması, alçakgönüllülüğü elden bırakmaması, nihayet Hak davası uğruna savaşıp direnmesidir."¹⁰⁶ İşte bu dünya görüşü etrafında biçimlenen bir nizamda meydana gelmiş olan geniş coğrafyaya İslami anlamda vatan denilmiştir.¹⁰⁷

Anadolu'nun gerçek bir vatan olduğu gerçeği modern dönemde daha çok belirginleşmiştir. Osmanlı'nın toprak kayıpları yaşamaya başlamasıyla, Anadolu, Türk olsun veya olmasın bütün Müslümanların sığınağı olmuştur. Osmanlı Devleti döneminde, Müslümanların vatan düşüncesinde din önemli bir faktördü. Bunlar birbirlerinden ayrılamazlardı. Dolayısıyla vatan fikri sadece bir toprak parçasından ibaret değildi. Bu

¹⁰⁴ Yıldırım, a.g.e., ss.119-175.

¹⁰⁵ Yıldırım, a.g.e., s.180.

¹⁰⁶ Duralı, a.g.e., s.109.

¹⁰⁷ Duralı, a.g.e., s.109.

bağlamda Anadolu'nun vatanlaşması ve İslamlaşması aynı düşünce ve algının neticesidir.¹⁰⁸

Nurettin Topçu'nun da Türk milletinin İslam ile ilişkisine yukarıda ifade edilen şekilde bakıldığı görülmektedir. Ona göre Türk milletini ortaya çıkaran, Türk milletinin en önemli güç kaynağı İslam dinidir.¹⁰⁹ Cihat kavramı bu açıdan önemli bir konuma sahiptir. Allah adını yüceltmek ve İslam davasını genişletmek amacı taşıyan cihat¹¹⁰ Türklerin, güvenlik ve adalet esasına dayanan devlet anlayışını içinde barındıran bir İslam ülküsüdür. Adalet için, zulme karşı olan cihat anlayışı, Türklerin Müslüman olduktan sonraki ülküsüdür. Bu büyük ülküde Türk tarihinin kutsal oluşu saklıdır.¹¹¹ İslamiyet Müslüman Türklerde sadece cihat anlayışı olarak orduda zuhur etmemiştir. Osmanlı'da her mesleğin bağlı olduğu lonca teşkilatının dini bir tarikat olması; ilim ve kültür okulu olan medreselerin dini mektepler olması; devlet reislerinin genellikle dini tarikatlara mensup olması da ordu da dahil olmak üzere devletin kurumlarının ve milletin yaşayışının İslam dininden ayrı olmadığını göstermektedir.¹¹² Nurettin Topçu'nun Türk- İslam ilişkisi ile ilgili görüşleri tezimizin son bölümünde Türkiye'de Millet ve Milliyetçiliğin İslamiyet ile ilişkisi başlığı altında detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Burada değinilmesi gereken başka bir husus ise Osmanlı modernleşmesi ile Cumhuriyet Dönemi'nde bazı kavramların yeniden tanımlanmaya başlanmasıdır. Vatan ve millet kavramı da anlamında farklılık oluşan yani yeniden tanımlanan kavramlar arasında yerini almıştır.

“Vatan kavramı Osmanlı yenileşmesi esnasında Batılı şekilde tanımlandı ve imparatorluk içinde dolaşıma girdi. Etnik unsurlar meşruiyetlerini bu çerçevede kazandı ancak Osmanlı toprakları gittikçe küçüldü. Çünkü Osmanlı aydınları da vatanın içini doldurabilecek yetkinliği ilk zamanlarda gösteremedi. Osmanlı vatani ve Osmanlı milleti icat edildiği gibi yürürlükten kendi kendine kalktı. Zira vatani anlamlandıracak değer yargıları, “zamanın ruhu” na uymuyordu.

¹⁰⁸ Yıldırım, a.g.e., s.185.

¹⁰⁹ Nurettin Topçu, *Ahlak Nizamı*, 10.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2018, s.167.

¹¹⁰ Topçu, a.g.e., s.168.

¹¹¹ Duralı, a.g.e., s.60.

¹¹² Topçu, a.g.e., s.167.

Anadolu'nun ve tarihin ruhu ile zamanın ruhu çatıştı. Kazanan belki zamanın ruhu oldu ama tarihin ruhu potansiyelini hep muhafaza etti.”¹¹³

Cumhuriyet ile birlikte gelişen bu yeni vatan anlayışı, Batılı bir hayat tarzı oluşturma gayretindeydi. Modernlik ile insanlar bir yere bağlama konusunda başarısız kılındı. Yine modernliğin kurguladığı vatan anlayışında, yurttaşlar vatanlarına sevgi ve aşkla bağlanmaktan ziyade korku ile sürdürülen bir bağ ile bağlı oldular. Bu minvalde vatanın savunmasında hangi değerlerin elzem olduğu muğlaktı. Zira modernlik bu düşünceyi inşa etmekteydi.¹¹⁴

¹¹³ Ercan Yıldırım, a.g.e., ss.187-188.

¹¹⁴ Yıldırım, a.g.e., ss.191- 197.

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLET KAVRAMININ ANALİZİNDE KÜLTÜR VE MEDENİYETİN ÖNEMİ

1. İNSANA ÖZGÜ BİR OLUŞ: KÜLTÜR

Sosyal bilimlerde, -insani bilgi gerektiren konularda- kavramların tanımlarına ilişkin farklılıklar mevcuttur. Ve ekseriyetle her düşünür doğru olan tanımlamayı yaptığı inancındadır. Ancak İbrahim Keskin, Zygmunt Bauman'dan referans alarak, sosyal bilimlerde tanımlamayı “saplantı” olarak ifade etmektedir. Zira kaygıdan kaynaklanan bu tanımlama saplantısının ve beraberinde oluşturacağı sorunların, ancak rasyonel bir tanım yapılarak giderilebileceği düşüncesi hakimdir.¹¹⁵ İnsan, tanımını bildiği bir şey hakkında daha emin yorum yapacağı ve hükümlerde bulunabileceği kanaatindedir. Ancak insani bilgi gerektiren kavramların tanımlarında, tanımlama girişiminde niyet ve motivasyonun önemi de göz ardı edilmemelidir.¹¹⁶

Sosyal bilimlerde bir kavram üzerine birçok farklı tanımlama ve yorum olduğundan sınırlandırılarak bilgi verilmesi, açıklanacak konunun daha iyi anlaşılması açısından ve o konunun sağlam bir zemine oturması açısından önemlidir. Aslında doğası gereği tanımlamalarda bir sınırlamaya gidilmektedir denilebilir. Zira herhangi bir şeyi tanımlamak, o şeye ait olan ile olmayan arasında bir ayırım yapmak demektir. Bu münasebetle tanım, İslam dillerinde “had”, Batı dillerinde “definition” sözcükleri ile karşılanmıştır. Sınırlama olmaksızın tanımlama yapmak pek olası görülmemektedir. İnsan bir varlığı kavramsal düzeyde zihninde oluşturduğunda, o varlığı bir şekil- nesne olarak idrak edebilmektedir. Duyu organları vasıtası ile hissedilen nesnelerin fiziki özellikleri, varlıklar hakkında bilgiler vermektedir; bununla birlikte o bilgi nesnenin özünün yani kendisinin bilgisi olmamaktadır. Bu bağlamda tanımlamalar soyuttur, tıpkı

¹¹⁵ Keskin, a.g.e., s.17.

¹¹⁶ Keskin, a.g.e., s.35.

konunun mahiyeti gibi. Soyutlama, nesnenin hakikatinden kavramsal tasvirine doğru atılmış adımdır. Varlık ise soyut ve genel-geçer değildir; somut ve özeldir. Bundan ötürü her tanımlama işinin esasen bizi eşyanın hakikatinden bir adım uzaklaştırdığı öngörülebilir.¹¹⁷

İnsan zihni, hakikati saf bir şekilde öncesiz ve sonsuz (ezeli ve ebedi) bir şekilde görme ve kavrama kabiliyetine sahip değildir. Hermeneutik gelenek de bu bağlamda, insan zihninin dil dışı ve zaman dışı kavrama yeteneğinin olamayacağını öne sürmektedir. Bir dilin içinde hayata gelen insan, tabii olarak bir dil konuşur ve bu sayede anlama ve yorumlama yapacak duruma gelir. Bu bağlamda anlama dil olmadan gerçekleşmeyeceği gibi, konunun esasını oluşturan kültür olmadan da anlamının gerçekleşeceği düşünülememektedir. Dolayısıyla anlama, zaman dışı gerçekleşen bir şey değildir; tarih ve dil anlama açısından en büyük öneme sahip iki kavramdır.¹¹⁸

Umut Özkırmılı'nın aktarımıyla Alman romantik düşünürlerinden olan Herder de bu bağlamda dil ile millet arasında bir bağlantı kurmaktadır. Ona göre dil, insanı insan yapan şeydir ve milletin ilk basamağını ortak bir dili konuşan insanlar oluşturur. Millet ailenin doğal uzantısı olarak görülebilir çünkü dilin paylaşıldığı en küçük grubun aile olduğu söylenebilir. Diller birbirinden farklı ve kendine özgüdür. Her insan bir dilin ve bir topluluğun ürünü olduğundan her topluluğun da kendine özgü bir fikir dünyası vardır. Bu sadece dil için değil, her biri bir dil olarak algılanabilecek kanun, töre, gelenek- görenek için de söz konusudur. Dolayısıyla bir toplumun öğrenilebilmesi o toplumun kendini izah ve ifade şekillerine bağlıdır.¹¹⁹ Bu sebeple insanın kendi neslinin devamı, başta aile olmak üzere diğer toplumsal yapıları meydana getirmesi ile doğru orantılıdır. Herder'in de söylediklerinden hareketle şu çıkarım yapılabilmektedir: "Akıl sahibi bir canlı olarak insan, cemiyet içerisinde yaşamak zorunda olduğunu, ihtiyaçları ortaya çıktıkça ve başkasına muhtaç oldukça daha fazla anlama bilincine ulaşmıştır."¹²⁰

¹¹⁷ İbrahim Kalın, *Barbar Modern Medeni*, 1.b., İstanbul: İnsan Yayınları, 2018, ss.127-128.

¹¹⁸ Keskin, a.g.e., s.51.

¹¹⁹ Özkırmılı, a.g.e., s.37.

¹²⁰A. Bayram Çetinkaya, "Medine, Medeniyet ve İslam Medeniyeti -Medine'den Medeniye", S.22, İstanbul: *İ.Ü.İ.F.D.*, 2010, s.5.

Anlama, dil ve toplum üçlüsünden yola çıkılarak denilebilir ki insan, zihnindeki soyut ilişkilerle dış dünyanın soyut bilgisini kurgulaması ve dış dünyayı değiştirecek bir yeteneğe sahip olması neticesinde kültür ve medeniyeti meydana getirecek bir donanıma sahip olmuştur. Kültür ve medeniyet kendiliğinden var olmaz. Kültür hayatın her alanını kapsayan ve her yönünü şekillendiren unsurlara sahiptir. Sanat eserleri, ahlak kuralları, bilimsel keşifler, alışkanlıklar ve beceriler gibi insana has durumlar kültür ve medeniyet ile ilişkilidir.¹²¹

Bakıldığında insanın sembollerle dış dünyayı zihninde temsil eden bir canlı olduğu bilinmektedir. İnsan bu semboller arasında soyut ilişkiler kurar ve bu ilişkiler neticesinde hüküm verebilir. Semboller arasında ilişki kurma, muhakeme yapabilme, hüküm verebilme ve bu hükmün neticesini sorgulayabilme insana özgüdür. İnsan sadece dış dünyanın bilincinde değil; aynı zamanda düşünüyor olduğunun da bilincindedir. İnsan bu sayede kendi var oluşunun ve kendi bilincinin farkındadır. İnsan dış dünyayı, dil ile kendi kararlaştırdığı sembollerle zihninde temsil etmektedir. İnsan, zihni ile hükümlerin gerçeğe uygun olup olmadığını da kontrol ederek, kavramsal bir bakış açısı geliştirir. Kavramsal bakış açısı yalnızca insanda vardır ve bu sayede insan farklılıkları birleştiren ortak soyut prensipleri meydana getirir. İnsanın toplumsal ilişkiler kurmasında bu önemlidir. İnsan bireysel olarak hayatını sürdürebilecek donanıma sahip değildir.¹²²

Sonradan bir oluşum olan kültür kavramına yönelik farklı tanımlamalar ve görüşler mevcut olmaktadır. Toplumsal hafızanın sahalarından olan kültür kavramı, sözlük ve ansiklopedik kaynaklardan incelendiğinde muğlak bir kavram olduğu görülmektedir. Zira Baran Dural'ın aktarımıyla Lundby ve Ronning' göre de kültür geniş bir tanıma sahiptir. Bu yüzden bu kavrama yönelik olan tanımlamalarda ifade edilmeye çalışılanın ne olduğu tam olarak anlaşılammamaktadır.¹²³ Kültür ve medeniyet kavramlarının millet ile bağlantısının kurulması açısından bu kavramların ne anlama geldiği incelenecektir.

¹²¹Yılmaz Özakpınar, *Bir Medeniyet Teorisi Kültür ve Medeniyete Yeni Bir Bakış*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018, ss. 19-20.

¹²² Özakpınar, a.g.e., ss. 13-16.

¹²³ Dural, a.g.e., s.141.

2. BİR KAVRAMIN İCADI: KÜLTÜR VE MEDENİYET

Kültür: “1. Tarihi, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerlerle bunları yaratmada, sonraki kuşaklara iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin. 2. Bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat yapıtlarının bütünü. 3. Gerekli bilgileri edinerek yargılama, zevk ve eleştiri yeteneklerinin öğrenim ve yaşantılar yoluyla gelişmiş olan biçimi. 4. Bireyin kazandığı bilgi anlamlarına gelmektedir.”¹²⁴ Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğünden aktarılanlara göre kültür; 1. E.B. Tylor’un tanımıyla “Bilgiyi, imanı, sanatı, ahlakı, hukuku, örf ve adeti ve insanın toplumun bir üyesi olması dolayısıyla kazandığı diğer bütün maharet ve alışkanlıkları kapsayan karmaşık bir bütündür.” 2. “İnsanın insana ve maddeye karşı, tavır alışını belirleyen bir bütündür, kısaca yaşam tarzıdır.” 3. “Muharrem Ergin’e göre; sosyal akrabalık bağıdır. Kültür, doğuştan değil, eğitim- öğretim ve sosyalleşme süreciyle kazanılmakta ve sosyal miras olarak nakledilmektedir.”¹²⁵

Kültür kelimesi, Latince ekme, biçme ve yetiştirme anlamlarına gelen “*colere*” kelimesinden türetilmiştir. On yedinci yüzyıla kadar Fransa’da bu manada kullanılmıştır. On sekizinci yüzyılda etnolog olan G.Klemm tarafından “*cultur*” kelimesi, uygarlık kelimesinin karşılığı olarak ifade edilmiştir. On dokuzuncu yüzyılda sosyal değişimlerle birlikte kültür kelimesi; milli kültür, halk kültürü gibi daha ziyade bir toplumun veyahut bir milletin örf, gelenek, görenek, yaşam biçimleri gibi anlamlarda kullanılmıştır. Birçok sosyolog, etnograf ve araştırmacı tarafından kültürün tanımı yapılmaya çalışılmıştır. Fakat herkesin mutabakata vardığı kesin bir kültür tanımı olmamıştır.¹²⁶

Herkesin ortak olarak ifade ettiği bir kültür tanımının olmayışını, Batı’da ve Doğu’da farklı tanımlamalar ile ifade edilen kültürün muğlak oluşunu Cemil Meriç Kültürden

¹²⁴ Çakıcıoğlu, a.g.e., s.614.

¹²⁵ Erkal vd., a.g.e., s.170.

¹²⁶ Memet Erkenekli, “Toplumsal Kültür Araştırmaları İçin Değer Merkezli Bütünleşik Bir Kültür Modeli Örneği”, *S.B.D.*, C.12. S.1 (2013), ss.148-149.

İrfan'a kitabında şu şekilde açıklamıştır: "... kültür, Batı'nın düşünce sefaletini belgeleyen kelimelerden biri: kaypak, karanlık, samimiyetsiz. Tarımdan idmana, balıkçılıktan medeniyete kadar akla gelen ve gelmeyen düzinelerce mana. Kelime değil, bukalemun."¹²⁷

Mümtaz Turhan ise kültür kavramını şu şekilde ifade etmektedir:

"Kültür, bir cemiyetin sahip olduğu maddi ve manevi kıymetlerden teşekkül eden öyle bir bütündür ki, cemiyet içinde mevcut her nevi bilgiyi, alakaları, itiyatları (alışkanlıkları), kıymet ölçülerini, umumi atitüd (tutum), görüş ve zihniyet ile her nevi davranış şekillerini içine alır. Bütün bunlar, birlikte, o cemiyet mensuplarının ekserisin de müşterek olan ve onu diğer cemiyetlerden ayırt eden hususi bir hayat tarzı temin eder."¹²⁸

Turhan, her cemiyetin bazı durumlarda, karşılaştığı meselelerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla birçok araca ihtiyaç duyduğundan bahsederek kültür ile ilgili düşüncesine bir giriş yapmaktadır. Her cemiyetin içinde bulunduğu yerin koşullarına, birlikte yaşam sürdüğü insanlarla olan ilişkilerine ve biyolojik bir varlık olması sebebiyle ihtiyaç duyduğu şeylerin tatmini hususunda gösterdiği kabiliyete göre bu araçlar değişebilmektedir. En basit bir cemiyetten en iyi ve karmaşık olanına kadar her türünde kültür denen bu yapının ortak bir mekanizmaya ve belirli bir içeriğe sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda her cemiyette ve her yerde maddi ihtiyaçları gidermek amacıyla oluşturulmuş bir tekniğin ve bilginin yanında, insan ilişkilerinin düzenine yarayan kurallar, örf, adetler ve fikirlerden oluşmuş, bütün halinde işleyen bir cihazdır kültür. Dolayısıyla kültür, ilk ve asli gereksinimler neticesinde ortaya çıkmış daha sonra yeni ihtiyaçların doğmasını da mümkün kılmıştır.¹²⁹ Turhan'a göre cemiyetler fertlerden ve küçük grupların kalabalığından ibaret değildir. Fertlerin karşılıklı etkileşimleri, örf ve adetler, teşkilat ve nizamlar, cemiyete uyumlu bir işleyiş sağlamaktadır. Fikir ve kanaatler, fertlerin hareketlerini nizama koymakta ve davranışlarına yön ve şekil vermektedir. Bu şekil almış davranışlar ise kültürdür. Kültür, bir cemiyetin sahip olduğu

¹²⁷ Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*, 1.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s.31.

¹²⁸ Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969, s.56

¹²⁹ Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri*, 1.b., Ankara: Altınordu Yayınları, 2015, s.32.

maddi ve manevi değerlerden oluşan bir bütündür. Kültür, cemiyeti, diğer cemiyetlerden ayırt eden özel bir hayat tarzı oluşturmaktadır.¹³⁰

Yılmaz Özakpınar da ilkel ya da medeni olarak nitelendirilsin, kültürsüz insan topluluğu olmadığını; tüm toplumların mutlaka bir kültürü olduğunu ifade etmektedir. Ona göre insan yalnızca biyolojik ihtiyaçlarını karşılama adına bile kültür oluşturur. Avcı toplayıcı toplumlarda, toplumdaki bireylerin avlama tarzını seçmesi ve bu sebeple basit dahi olsa bir alet yapması kültürün öğelerindedir. Tabi ki kültür öğeleri sadece cisimden ibaret değildir yani somut değildir; aslında, o cisimleri meydana getiren yani cisimlere işlev yükleyen insanın zihnidir. Bu bağlamda kültür, insanın bakış açısı, hayal edimi, anlayış tarzı ve zihni görüşü ile alakalıdır. Bu sebeple Yılmaz Özakpınar maddi ve manevi kültür ayrımı yapmanın pek de yerinde olamayacağını; kültürün özünün zaten zihni ve manevi olduğunu savunmaktadır.¹³¹ Özakpınar, kültür ve medeniyetin sistemli bir şekilde tanımlamasını yapan Türkiye'deki ilk mütefekkir olan Ziya Gökalp'in kültür ve medeniyet ayrımına karşı farklı bir bakış açısı getirmiştir. Ziya Gökalp, kültürün milli; medeniyetin ise milletlerin ortak malı olduğunu söyleyerek en temel ayrımı yapmaktadır. Ona göre her medeniyeti, sahipleri olan bazı milletler, ortak bir hayat sağlayarak meydana getirmişlerdir. Dolayısıyla her medeniyet muhakkak beynelmilel yani uluslararasıdır. Medeniyetin, her millette aldığı kendine has şekilleri mevcuttur. Bunlara hars- kültür denmektedir. Kültür bu sebeple millidir. Bir milletin dini, hukuki, ahlaki, iktisadi ve sair hayatlarının uyumlu bir halidir kültür. Medeniyet ise aynı mamureye dahil birçok milletin sosyal hayatlarının ortak bir malıdır.¹³² Mesela Avrupalı milletler arasında ortak bir garp medeniyeti mevcuttur. Bir medeniyetin içerisinde de ayrı olmak üzere kültürler vardır: Alman kültürü, Fransız kültürü gibi.¹³³

Dural'ın Başkaldırı ve Uyum kitabından aktarımıyla, Herder de her milletin farklı bir kültürünün olması durumunu şu şekilde izah etmektedir:

¹³⁰ Turhan, a.g.e., ss.33-37.

¹³¹ Özakpınar, a.g.e., ss.39-40.

¹³² Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, 2.b., İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015, s.32.

¹³³ Turhan, a.g.e., s.30.

“Toplumların tarihi birbirlerinden farklıdır. Her toplum uygar toplum gibi olmak zorunda değildir. Nitekim Almanlar, ‘Biz farklıyız’ diyor. Dolayısıyla ben Alman toplumunu anlamak için sadece akıl ürünlerine bakmakla kalmam, aynı zamanda örflerine, adetlerine, şarkılarına, gündelik yaşamlarına da bakarım. ... kültür öyle oluşturu bir süreçtir ki, her sürecin sonunda, toplumların farklı yaşam tarzları oluşur. Tek bir yaşam tarzı, tek bir uygarlık, tek bir kültür değil; farklı ve özgün kültürler vardır.”¹³⁴

Turhan, *Kültür Değişmeleri* adlı kitabında Alman Antropolog R. Thurnwald’ın kültür tanımına değinmiştir. Thurnwald, kültürü davranış, tarz, düşünce, örf ve adetlerden meydana gelmiş; geleneğe bağlı bir cemiyetin medeni araçları ile karşılıklı etkilerinden oluşmuş ve tüm unsurların zamanla uyumlu bir bütün durumunda olduğu kavram olarak görmektedir.¹³⁵ Meriç’in aktarımıyla, Thomas Mann’a göre kültür spiritüaliteyi; Ferdinand Tönnies ve Alfred Weber’e göre ise kültür değerleri belirtmektedir.¹³⁶ Ejder Okumuş’un aktarımıyla, Edward Burnett Tylor’a göre kültür, “insanın toplumun bir üyesi olarak öğrenip edindiği bilgi, inanç, sanat, hukuk, gelenek vb. yetenek, beceri ve alışkanlıklarının hep birlikte meydana getirdiği karmaşık bir bütün”¹³⁷ Clifford Geertz’e göre kültür: “Sembollerle somutlaşıp tarihsel olarak taşınan bir anlamlar örüntüsüne; insanların hayat ve hayata yönelik tutumlar hakkında bilgilerini ilettikleri, sürdürdükleri ve geliştirdikleri sembolik formlarla ifade edilen tevarüs edilmiş bir kavram sistemi”¹³⁸ demektir.

Kültür kavramının mahiyeti hususunda bir mutabakata varılmadığı yukarıda sınırlı bir şekilde izah edilmiştir. Kültür kavramında olduğu gibi medeniyet kavramına bakıldığında da bu kavrama yönelik tanım ve görüşlerin, muğlak olduğu ve birçok düşünür tarafından farklı şekillerde ele alındığı görülmektedir. Bu bağlamda medeniyet kelimesinin de millet ve ulus kavramlarının yaşadığı gibi bir anlam kargaşası içinde olduğu ve günümüzde herkes tarafından mutabık olunan bir tanımlamasının bulunmadığı açıkça görülmektedir.

Medeniyet kavramına, Mehmet Akif’in İstiklal Marşındaki dizesinde geçen “Tek dışı kalmış canavar” gibi olumsuz bir benzetme yapılabilirken; M. Kemal’in dediği gibi

¹³⁴ Dural, a.g.e., ss.145-146.

¹³⁵ Turhan, a.g.e., s.29.

¹³⁶ Cemil Meriç, *Umrandan Uygarlığa*, 26.b., İstanbul: Ötüken Yayınevi, 2018.s.97.

¹³⁷ Ejder Okumuş, *Din ve Kültür*, 1.b., Ankara: Maarif Mektepleri, 2017. ss.14-15.

¹³⁸ Okumuş, a.g.e., ss.15-16.

“Muasır medeniyetler seviyesinin üstüne çıkarmak” cümlesindeki gibi olumlu bir nitelik de atfedilmektedir. Hatta olumlu ve olumsuz olan bu nitelendirmeler kendi içlerinde dahi farklı manalara gelen ifadeler ile birbirinden ayrılmaktadır. Bununla birlikte bazı araştırmacılar medeniyet kavramını etimolojik anlamı bağlamında İslami literatürde yorumlayıp değerlendirirken bazıları ise Batı'nın civilization kelimesine karşılık gelen uygarlık anlamında düşünüp o kontekstte kullanmaktadır. Medeniyeti uygarlık olarak gören görüşler de kendi içinde farklı bir yaklaşıma sahiptir. Örneğin Batı'ya atfedilen uygarlık kavramına negatif anlam ve pozitif anlam yüklenilebilmektedir. Bunun sebebinin ise ilk bölümde ele alınan modernliğin ve bu kavramın muhtevasını oluşturan olguların nasıl değerlendirildiğiyle ilgili olduğu ifade edilebilir.

Yukarıda bahsedilen tanım kargaşalığının nedenini anlamak açısından medeniyet kavramının öncelikle etimolojisine değinilecektir. Daha sonra köken itibariyle ifade ettiği anlam İslam kontekstinde ele alınacak ve günümüze kadar manasında meydana gelen değişiklikler incelenecektir. Medeniyet kavramına etimolojik olarak bakıldığında Arapça me-de-ne kökünden geldiği ve Medine yani şehir kelimesi ile alakalı olduğu görülmektedir. Medeni, şehirli, şehre özgü gibi anlamlara gelirken; medeniyet şehirlilik, yerleşik ve iyi hayat anlamlarına gelmektedir.¹³⁹ Medeniyet, Batı fikriyatında civilisation kelimesini karşılamak üzere Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde kullanıldığı bilinmektedir. Medeniyet kelimesi 1835'ten sonra, Sadık Paşa tarafından “civilization” kavramına istinaden Türkçe’ de kullanılmaya başlanmıştır.¹⁴⁰

İbrahim Kalın, Barbar Modern Medeni kitabında medeniyet kavramının etimolojisi hususunda şu ifadeye yer vermiştir: “Batı dillerinde medeniyetin karşılığı olan “civilization” kelimesi ilk defa Mirabeau Markisi Victor de Riqueti tarafından 1757 yılında yayımlanan *L'Aami des Hommes ou Traite de la Population* adlı kitabında kullanılmış ve kısa sürede diğer Avrupa dillerine yayılmıştır. Latince civitas kelimesinden türetilen “civilization” kelimesi ve türevleri, Türkçedeki “medeniyet” gibi,

¹³⁹ İbrahim Sarıçam, Seyfettin Erşahin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, s.1.

¹⁴⁰ Lütfi Bergen, *Kenti Durduran Şehir*, 2.b., Ankara: MG V Yayınları, 2016, ss.45-46.

kök manası itibariyle “medine” yani “şehir”le ilgilidir. Yunancada şehir anlamına gelen polis kelimesi de *civitas* gibi, nezaket, kibarlık, incelik (*politeness*) manalarını taşır.”¹⁴¹

Arapça’ da umran ve hadare kelimeleri de medeniyet kavramını ifade etmek için kullanılmaktadır. Umran kelimesi ilerleme, refah ve mutluluk gibi anlamlara gelirken; hadare, şehirli olmak, şehirde yaşamak gibi anlamlara gelmektedir.¹⁴² Türkçe’ de yerleşik hayata geçen ilk Türk boyu olan Uygurlara atfedilen uygarlık kavramı da medeniyet manasında kullanılmaktadır. Buna mukabil uygarlık kelimesinin, belli kaidelere uymak suretiyle kentte ikamet eden topluluk anlamındaki Uygur kelimesinden türetildiği de kaynaklarda yer almaktadır.¹⁴³

Medeniyet kavramına İslami perspektiften yaklaşan ve bu kavrama farklı bir yorum getiren Lütfi Bergen’e göre medeniyet kavramının iki manası vardır. Birincisi medeniyetin şehir inşası bağlantısıdır. Bu durumda şehirler hakimin (iktidar) değil, hakemlerin yönetim ilişkilerini belirlediği bir adalet yurdudur. Şehir adl, yani adaletle kurulan bir kaz’a sahasıdır. İkincisi ise, medeniyetin fıkıhla eyleme geçen bir toplum olduğu görüşüdür.¹⁴⁴

“... Mekke Hz. Peygamber’in yerli olduğu beldedir. Hz. Peygamber (asv), Yesrib’e “yabancı” biri olarak geldi. Başlangıçta bu beldenin (Yesrib) dini merkeze dönüşme ihtimalinin bulunmadığı açıktır. Fakat Hz. Peygamber, ilginç biçimde beldenin adını “DİN-DYN” kökünden türemiş bir kelime ile (MEDİNE) değiştirdi. Kabe’nin temsil ettiği “DİN” bir yapı, mimari bir eserdir. Medine’nin temsil ettiği “DİN” ise “adalet yurdu, hukukla ümmet olmanın şehri” idi.”¹⁴⁵

Bergen’e göre, “din”den gelen “medine” kelimesinde, sınıfsız bir toplum oluşturması açısından ekonomi ve din ile kurulan bir ilişki vardır. Bu bağlamda Bergen, Batı toplumlarının medine kuramadığını öne sürmektedir. Max Weber’in Batı kentinin Batı’ya ait olduğu görüşü dolayısıyla kabul edilebilen bir düşünce olarak Bergen’de ifadesini bulmaktadır. Ona göre, Batı sömürgeci bir zihniyete sahip olduğundan, İslam şehrinde farklıdır. Bu sebeple İslam medeniyeti denildiğinde medeniyet kavramından

¹⁴¹ Kalın, a.g.e., s.28.

¹⁴² Sarıçam, Erşahin, a.g.e., s.1.

¹⁴³ Sarıçam, Erşahin, a.g.e., s.1.

¹⁴⁴ Lütfi Bergen, *Umrandan Medeniyete*, 1.b., İstanbul: Yazıgen Yayıncılık, 2016, s.63-65.

¹⁴⁵ Bergen, a.g.e., s.68.

kasıt bu anlamda Civilization kelimesi olmamaktadır. Bu kelimenin medeniyet kelimesine eş değer olarak görülmesi ise bazı aydınların kurtulamadığı bir açmaz olarak değerlendirilmiştir.¹⁴⁶ Batı dillerinde uygarlık civilization; kent ise city kelimesi ile karşılanmaktadır. Bergen'e göre bu kavram Batı'da belli bir sınıfı ifade etmekte, bu durumun ise Batı'nın kentinin kendilerine özgür bir ortam oluşturduğu fakat başkalarına karşı özgürlükte bir sınırlama getirdiği olarak da yorumlanmaktadır. Bu bağlamda kent yani sınıf ayrımı olan mekanın Müslüman toplumlara ait olmayan bir kavram olarak değerlendirildiği söylenilebilir.¹⁴⁷

Bergen, medeniyeti, Müslüman bir toplumun herhangi bir yerde o beldeyi Müslüman değerler ile şehirleştirmesi olarak görmektedir. Bu açıdan medeniyet Akif'in dediği gibi "tek dişi kalmış canavar" değildir.¹⁴⁸ Bergen, toplumsal dindarlık olarak gördüğü medeniyeti, uygarlıktan ayırmaktadır. Ona göre, uygarlık ahlaktan kopuşu beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin Batılılaşma sürecinde, medeniyet kavramının aslında Batı kültürü olarak adlandırıldığı ve uygarlık kavramı olarak algılandığını da ifade etmektedir.¹⁴⁹

Yılmaz Özakpınar, muhtevası somut ya da soyut olsun insan ürünü olan her oluşumun kültür olduğunu; medeniyetin ise onları doğuran inanç ve ahlak nizamı olduğunu belirtmiştir. Ona göre medeniyetlerin esasında ussal ve soyut bir inanç mevcuttur. Bu inanç ise zihinsel bir tasarımdır. Yapılan faaliyetler de rastgele yapılmaz; o inancın ussal mantığına göre yapılır. Dolayısıyla Özakpınar'ın medeniyete 'teknik' - Batı tekniği- anlamı yüklediği görülmektedir. Ona göre inanç ve ahlak nizamı ile ruh bulan medeniyet; siyasal ve ekonomik oluşumlarla da sosyal gerçeklik meydana getirir. Dolayısıyla bir medeniyetin kurulmasında ve çökmesinde bu sebeplerin -inanç, siyasi teşkilat, iktisadi yapı vb.- zarar görmesi olduğu ifade edilebilir.¹⁵⁰

¹⁴⁶ Bergen, a.g.e., ss.71-77.

¹⁴⁷ Lütfi Bergen, *Kenti Durduran Şehir*, 2.b., Ankara: MG V Yayınları, 2016, ss.60.

¹⁴⁸ Lütfi Bergen, *Umrandan Medeniyete*, 1.b., İstanbul: Yazıgen Yayıncılık, 2016, s.79.

¹⁴⁹ Lütfi Bergen, *Medeniyet*, 3.b., Ankara: MG V Yayınları, 2016, s.26.

¹⁵⁰ Özakpınar, a.g.e., ss.47-53.

Medeniyete olumsuz anlam yüklenilmesi veya Batı ile özdeşleştirilmesi, Medeniyetin “Batı maddi kültürü” olması algısı ile geliştiği öne sürülebilir. Bu durumun düşünce dünyasında sabit kaldığı ve bazı düşünürler tarafından da böyle kabul edildiği bir yanlış olarak değerlendirilebilir. Arapça kökenli olan medeniyet kelimesinin özellikle bu kökenden ayrı olarak, Batı’nın kendini yorumladığı gibi yorumlama gayretinde olan düşünürlerin yanlış içerisinde olduğu öne sürülebilir.¹⁵¹

3. MODERNLEŞME KONTEKSTİNDE MİLLİ KÜLTÜRÜN DEĞİŞİMİ

Tezin üçüncü bölümünü oluşturan Nurettin Topçu’da millet, milli kültür ve milli mukaddesat düşüncesine geçmeden evvel, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde ve Cumhuriyet ile Türk milli kültüründe meydana gelen değişimlerin neler olduğuna ve Topçu’nun bu değişimlere nasıl yaklaştığına kısaca değinmekte fayda olacaktır. Genel olarak kavramlara yapılan yorumlar, günün konjonktürü çerçevesinde de değerlendirdiği için, Topçu’nun millet, kültür ve medeniyet kavramlarına yaptığı tanımlama ve yorumların daha iyi anlaşılabilmesi adına Türk milli kültüründe meydana gelen değişimlere değinilecektir.

Osmanlı Devleti’nin son zamanlarından itibaren dikkat çeken ‘modernleşme’ çabaları, ‘modernleşme’nin tanımının yapıldığı ilk bölümde de belirtildiği üzere Batı’yı örnek alma ve taklit etme üzerinden gittiği değerlendirilebilmektedir. Batı’yı taklit etme kimileri açısından modern olmanın ve devletin içinde bulunduğu buhranlı günlerin atlatılması adına olması gereken bir şey olarak görülmektedir. Kimileri için ise bu taklit etme milli benliğin kaybedilmesinin ve neticesinde kültürde meydana gelecek bozulma ve yozlaşmaların başlıca sebebini oluşturmaktadır. Bu gibi düşünceler neticesinde, kendimiz kalarak modern olabilir miyiz, modern olmak sahip olunan değerlerden kopuşu beraberinde getirir mi, Osmanlı’nın son dönemlerinde ve Cumhuriyet Dönemi’nde Türkiye’de yaşanan buhranın sebepleri nelerdir gibi sorular akla gelmektedir.

¹⁵¹ Lütfi Bergen, *Kenti Durduran Şehir*, 2.b., Ankara: MG V Yayınları, 2016, ss.43.

Tanzimat'tan günümüze kadar birçok aydın ve münevver bahsedilen sorulara cevap aramış ve bu hususta farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Nurettin Topçu'nun millet, milli kültür ve milli mukaddesat fikirlerinin öneminin temeli bu aşamada ortaya çıkmaktadır. Osmanlı Devleti'nin bekasını ve ihyasını sağlamaya yönelik yapılan ıslahat hareketlerinin Batı'nın modernliğinden faydalanmanın ötesine geçerek Türkiye'de Batı taklitçiliği şeklinde seyretmesi zamanın düşünür ve münevverlerinde olduğu gibi Topçu'nun da dikkatinden kaçmamıştır. Topçu'ya göre on sekizinci ve kısmen de on dokuzuncu yüzyılda sakal kesmek, kıyafet değiştirmek, sultanın resimlerinin astırılması gibi sınırlı olarak alelade örflerde ve şekillerde yapılan değişiklikler; kısmen on dokuzuncu ve yirminci yüzyılda Türk milletinin geçmişi ile ilgisini koparan boyuta gelmiştir. Topçu'ya göre bu intihar ve kökten kopuş gibi manalara gelmektedir.¹⁵² Osmanlı- Cumhuriyet modernleşmesine tenkitçi bir bakışla yaklaşan Topçu, millet fertlerinin maddi ve manevi anlamda, milli kültür ve milli mukaddesata bağlı kalmak suretiyle, Anadolu'da yaşanan buhrandan, nasıl kurtulması gerektiğine dair çözüm önerileri sunarak yeni bir millet modeli inşa etmiştir. Topçu, bu eleştirel yaklaşım ile muhafazakar bir tavır sergilese de olayları dışardan incelemeyi kendisine düstur edinmiş ve değişime tamamen karşı gelmeyen düşünceler ortaya koyarak yenilikçi tarafını da okurlara sunmuştur.

Topçu'nun millet, milli kültür ve milli mukaddesat kavramlarına yönelik yaptığı tanım ve değerlendirmeler, Osmanlı- Cumhuriyet modernleşmesine yönelttiği eleştirel düşüncesi ve bu düşünce etrafında Türk milletinin bu modernleşmenin olumsuz etkilerinden kurtulması adına önerdiği yeni bir nizam fikri çerçevesinde oluşturulmuştur. Bu yeni nizam fikrinin ele alındığı tezimizin üçüncü bölümüne geçmeden evvel Osmanlı ve Cumhuriyet modernleşmesine kısaca değinilmesi uygun olacaktır.

Osmanlı Devleti'nin on sekizinci yüzyıldan itibaren eskiden yeniye geçme yani Batılılaşma sorunu ile baş başa kaldığı bilinmektedir. Bu yüzyıldan itibaren devlet adamlarının savaş yerine barış politikası olmuş olsa da bu dönemden itibaren genel

¹⁵² Murat Kılıç, "Nurettin Topçu'da Osmanlı- Türk Modernleşmesi: Marazlar ve Tedavi", *Mavi Atlas Araştırma Makalesi*, S.6 (2018), s.142.

manada iç huzur ve toplumsal refahın pek yerinde olmadığı düşünülmektedir.¹⁵³ Toplumsal refahı sağlama ve devletin gelişmesi- ilerlemesi adına on sekizinci yüzyılda başlayan modernleşme hareketlerinin ilerleyen zamanlarda eleştirilere maruz kaldığı görülmektedir. Osmanlı Devleti'ndeki kötü gidişatı durdurmak adına başlatılan yenileşme hareketleri Batı taklitçiliği şeklinde olması sebebiyle Modernleşme ile Batılılaşma kavramlarının aynı olarak nitelendirilmesine sebebiyet vermiştir. Osmanlı Devleti ilk önce Lale Devri'nden Üçüncü Selim'e kadar olan dönemde özellikle Fransa olmak üzere diğer Batılı devletlerle sıkı bir temasta bulunmuş hatta Avrupa'dan bazı ürünler bu temas neticesinde ithal edilmiştir. Yine Avrupa'ya ilk defa bu dönemde sefirler gönderilmiş, Batı ile karşılıklı hediyeleşmelerde bulunulmuştur. Batı'ya ve Batı'nın yaşam tarzına özellikle saray çevresinden yani yüksek tabakadan insanların oldukça ilgi göstermeye başlaması zamanla Batı taklitçiliğini de beraberinde getirdiği öne sürülebilir. Aynı zamanda İbrahim Müteferrika ve Sait Efendi tarafından açılan ilk Türk matbaası, memlekete yeni fikirlerin girmesine olanak sağlamıştır.¹⁵⁴

Osmanlı'da Devleti'nde Garplılaşma hareketine başlarda ruhi direniş gösterildiği kaynaklarda mevcuttur. Devamlı ve yıpratıcı olan savaşıardan yorgun vaziyette Lale Devrine giren Osmanlı devlet adamları Batı'nın üstünlüğünü belli alanlarda kabul etmeye başlamışlardır. Askeri mağlubiyetlerin de bu direnişin kırılmasında ilk etken olduğu ifade edilebilir. Bu sebeple kültürel değişimlerin başlangıcı aslında askeri alanda ve askeri alanı ilgilendiren sahalarda yapılmıştır.¹⁵⁵ Mühendislik, tıp, veterinerlik gibi yeni dallar orduya girmiş, askeri nizam değişmeye başlamıştır. Yalnızca orduda değişiklikler olmamıştır. İlber Ortaylı'nın tabiri ile dünya ile birlikte yaşamak zorunda olunduğundan kaideleri de bilmek lazımdır. Bu sebeple geçmişin tersine diplomatik ilişkiler mevcut olmaya başlamış: Paris ve Viyana başta olmak üzere, daimi elçilikler açılmıştır. Taşranın da Başkent ile yaşam ve zevk anlayışını değiştirmeye başladığı belirtilebilir.¹⁵⁶

¹⁵³ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 20.b., İstanbul: YKY, 2014, s.42.

¹⁵⁴ Turhan, a.g.e., ss.102-103.

¹⁵⁵ Turhan, a.g.e., s.105.

¹⁵⁶ İlber Ortaylı, *Üç Kitada Osmanlılar*, 6.b., İstanbul: Timaş Yayınları, 2013, ss.87-89.

Üçüncü Selim Dönemi'nde ise Avrupa'da yükselen Fransız Devrimi'nin ayak sesleri Osmanlı'da duyulmaya başlamıştır. Bu ise Osmanlı'da başlayacak olan azınlık hareketlerinin temelini oluşturacaktı. Bu dönemde disiplinden yoksun olan yeniçeri - ordu- toprak kayıplarının ve askeri mağlubiyetlerin sorumlusu olarak görülüyordu. Aynı zamanda seyfiye ve ilmiye sınıfı kısmen sistemli olarak yapılmaya çalışılan ıslahatlara muhalif oluyordu. Dolayısıyla devlet için tehdit edici bir durum oluşturmuşlardı. Fakat bu tehdit edici durum karşısında bile Üçüncü Selim askeri alanda ıslahat yapılmasının mecburi olduğuna inanıyordu.¹⁵⁷ Zamanın acı tecrübelerinden hareketle, gerçek bir ıslahat yapılmadıkça Osmanlı Devleti'nin artık ayakta duramayacağı kanaatinde olan Üçüncü Selim, ıslahatın, Avrupa ordularının sahip olduğu savaş tekniğine, usul ve kurallarına göre yapılması fikrindeydi. Bu düşüncesinden hareketle kurduğu Nizam-ı Cedid ordusu döneminin en önemli reformlarından biri olmuştu. Avrupa modeline uygun bir ordu teşkilatı kurulması fikrinde olan Üçüncü Selim'in Garp medeniyeti hakkında gerçek bir fikre sahip olmadığı ve Batı medeniyetin esasını oluşturan unsurların neler olduğunu tespit edemediği ifade edilmektedir.¹⁵⁸

İkinci Mahmut Dönemi'nde, Fransız İhtilali'nin Osmanlı'da yankısı olan Balkan bağımsızlık hareketleri, Osmanlı devlet adamlarının tebaası ile olan ilişkilerine yeniden bakmasını gerekli kılmıştı. Toprak kayıpları ve kargaşaların devam ediyor oluşu Osmanlı'yı her geçen gün gittikçe zayıflıyordu.¹⁵⁹ Bu dönemde Garplılaştırmanın önceki dönemlerden daha farklı bir yer teşkil etmeye başladığı öne sürülebilir. Devlet ve saray teşkilatında, kılık- kıyafetlerde, yaşayış tarzında birçok yenilik yapılmaya başlanmıştır. Yapılan bu değişikliklerin -kültür değişimleri- mecburi olduğu ifade edilmektedir. Osmanlı'nın Garplılaştırma tarihinde ilk kez, kılık- kıyafet, yaşayış tarzı ve sosyal kurumlarda Avrupa taklit edilmekteydi. Bu durum Garp medeniyetine teslim olmaktan başka çare kalmadığını gösterir niteliktedir. Fakat Tanzimat ve Üçüncü Selim

¹⁵⁷ Üzeyir İlbak, *Medeniyet ve Kültürde Değişim*, 1.b., İstanbul: İşaret Yayınları, 2015, s. 97.

¹⁵⁸ Turhan, a.g.e., ss.112-117.

¹⁵⁹ İlbak, a.g.e., s. 98.

Dönemi'nde olduğu gibi Garp medeniyetinin esas unsurlarının ve özünün anlaşılamadığı öne sürülmüştür.¹⁶⁰

Tanzimat Devrinde, Garplılışmanın gerçek vasıtası olarak değerlendirilen eğitim alanındaki gelişme kendisini göstermektedir. Yenilik hareketlerinin genişlemek üzere olduğunun ilk sinyalleri bu devirde görülmüştür. Islahat hareketlerinin başında olan artık padişah değildir. Padişahın yerini devlet adamı ve zamanla fikir adamları almıştır. Bu devirde Avrupa ile temasımız gittikçe artmış, Avrupa'da uzun süre eğitim için bulunan kişilerin sayısı çoğalmıştır. Bunun neticesinde daha önceki dönemlere kıyasla çok büyük bir fikri gelişme hasıl olmuştur. Fakat Garp medeniyetinin esasının hala anlaşılamadığı yönündeki fikirler mevcuttur. Örneğin uygulama açısından olumlu olup olmayacağı düşünülmeden bazı ıslahatlar yapılmıştır: Hakimler ve memurlar yetiştirilmeden kanunlar çıkarılması, mühendis ve usta işçiler olmadan fabrikalar açılması gibi. Bu sebeptir ki Tanzimat Dönemi'ndeki asıl sorun, ıslahatların belli bir amaç doğrultusunda sistemli ve planlı bir şekilde faaliyete geçirilememesi ve hayal edilen şeyleri yapacak insanları yetiştirmeden bazı kurumların yapılmasına girişilmesi idi denilebilmektedir.¹⁶¹

II. Abdülhamit Dönemi'nde Garplılışmanın, devletin resmi meşguliyeti olmaktan çıkıp tamamen cemiyetin bünyesine geçtiği ifade edilebilir. Fikri ilerleme ve Avrupa'yı taklit eğilimleri daha geniş bir alana yayılmış olmasına rağmen Garp medeniyetinin hala anlaşılamadığı düşünülmektedir.¹⁶² Turhan' a göre Garp medeniyetini anlayamayışımız Garplılışmamıza en büyük engeldir. Bunun için Garp medeniyetinin esasını oluşturan unsurları ve müesseseleri bilmek ve benimseyerek kendimize mal etmemiz gerekmektedir. İlim müesseseleri oluşturulmadan ve ilim adamı yetiştirilmeden ilerlememiz Turhan'a göre mümkün değildir. Dolayısıyla sadece başka milletlerin yapmış olduğu teknik araçları almakla yetinmememiz gerekmektedir. Teknik araçların nasıl yapıldığının ilmini alıp bu araçları kendimiz yapmamız önem arz etmektedir. Başka bir

¹⁶⁰ Turhan, a.g.e., ss.120-125.

¹⁶¹ Turhan, a.g.e., ss.133-135.

¹⁶² Turhan, a.g.e., ss.140-141.

milletin teknik araçlarını satın almak ile o aracı kendimiz yapabilme ilim ve becerisine sahip olmak çok farklı şeylerdir.¹⁶³

Meşrutiyet Devri'ne bakıldığında kültürün maddi olmayan kısmındaki değişimlerin üzerinde durulduğu görülmektedir. Bu açıdan en önemli değişimin dilde ve edebiyat alanında yapıldığı belirgindir. Bu dönem önceki devirlere nazaran daha kısa ve uğraştırıcı olmasına rağmen fikir ve gelişim açısından önemli bir konuma sahiptir.¹⁶⁴

Cumhuriyet Döneminde ise, Batılı bir toplum oluşturulması fikri ön plana çıkmış ve devlet ideolojisi olarak nitelendirilen Kemalizm, toplumsal modernleşmeyi teşvik edici bir tutum sergilemiş aynı zamanda yukarıdan denetlemeyi uygun kabul eden bir anlayış ortaya koyduğu düşünülmüştür.¹⁶⁵ Bu dönemde, İslam dünyasının dini ve siyasi liderliği konumundaki Halifelik makamının ve ulemanın en üst sınıfı olarak görülen şeyhülislamlık kaldırılmıştır. Bunların kaldırılmasıyla yapılacak olan inkılaplar için daha güçlü bir zemin hazırlanmıştır. Kemalist kadrolar toplumu modernleştirmek adına laik bir toplum düşüncesine yönelmişlerdir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkartılarak eğitim kurumları devlet kontrolüne alınmıştır. Tekke ve zaviyeler kapatılmış; tarikat ve medreseler yasaklanmıştır. Harf devrimi ile Latin harflerinin kullanılmaya başlanmış; dilin sadeleştirilmesi adına Arapça ve Farsça kelimelerin kullanılmaması için çalışmalar yapılmıştır. “Devletin dini İslam'dır” ibaresi anayasadan çıkarılmıştır. Ezan Türkçe okutulmaya başlanmış ve Ayasofya müze haline getirilmiştir. Daha sonra laiklik ilkesi anayasaya girmiştir.¹⁶⁶ Yukarıda sınırlı bir şekilde ifade edilen ‘modernleşme adı altında yapılan’ değişiklikler neticesinde, Türk Milleti'nin Osmanlı ve İslamiyet bağlarından kısmen koparılmaya çalışıldığı ifade edilebilir.

Yukarıda Osmanlı- Cumhuriyet modernleşmesi anlatılarak Osmanlı'nın kurumsal yapısında oluşan değişiklikler ile Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan inkılap ve değişimler

¹⁶³ Mümtaz Turhan, *Garplılaşmanın Neresindeyiz*, 2.b., Ankara: Altınordu Yayınları, 2016, ss.45-59.

¹⁶⁴ Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri*, 1.b., Ankara: Altınordu Yayınları, 2015, ss.146-150.

¹⁶⁵ Yaşar Suveren, “Cumhuriyetçi Radikal Modernizme Karşı Anti- Modernist Bir Entelektüel Olarak Nurettin Topçu”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C.9, S.2 (2014), ss.31-32.

¹⁶⁶ Seyfettin Aslan, Mehmet Alkış, “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçişte Türkiye'nin Modernleşme Süreci: Laikleşme ve Ulusal Kimlik İnşası”, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, C.6, S.1 (2015), ss.23-24.

sınırlı bir şekilde ifade edilmeye çalışılmıştır. Avrupa üzerinden yapılan modernleşmenin, Doğu-Batı kültürü ayrışması şeklinde başladığı görülmektedir. Özellikle on dokuzuncu yüzyılda Osmanlı’da meydana gelen birtakım kurumsal değişiklikler, toplumsal olarak büyük farklılıklara yol açmıştır. Bu büyük farklılıkların, İlber Ortaylı’nın deyişiyle ‘patlamaların’, bazı düşünürler tarafından dağılma, kötü batılılaşma, kültürel yozlaşma şeklinde nitelendirildiği bir gerçektir. Osmanlı’nın on sekizinci yüzyıldan önceki dönemlerde Balkan ve Ortadoğu kültürler bölgesine girdiği o kültürlerle temas halinde bulunduğu halde kültürel referans çevresinin bu değişimi, kültürel bozulma olarak adlandırılmamıştı. Fakat Osmanlı’nın, on sekizinci yüzyıldan itibaren Avrupa kültürü ile temasının fazla olması ve bu neticede Doğu- Batı kültürü çerçevesinde, bu yakınlaşmanın bizdeki kültürel yozlaşma gibi isimlerle genel manada olumsuz olarak bir nitelermeye tabi tutulması, aslında Batı’yı gerçekten bilinçli bir şekilde izlemeye başladığının ve o dönemin Doğu ve Batı’sının kıyaslanamayacak ölçüde bir farklılık göstermesinin neticesi olarak yorumlanabilir. Osmanlı bazı alanlarda bu farklılığı kendisinde görebiliyordu. Batı’ya karşı geri kalmış oluşunu öncelikle askeri alanda yaşanan mağlubiyetlerde gören Osmanlı askeri ve teknik alanlarda yapılacak iyileştirmeler neticesinde bu geri kalmışlığını kapatabileceği inancındaydı. Fakat daha sonra diğer alanlarda da yenilikler yapılmasının gerekli olduğunun farkına varılmıştı. O zamanlarda bir Osmanlı modernleşmesi kaçınılmaz olarak görülüyordu. Bu şekilsel değişikliklerin zihniyet değişimini de beraberinde getireceği sonrasında görülmüştür. Dolayısıyla Doğu-Batı kültürü çatışması da bu sebeple ayyuka çıkmıştır.¹⁶⁷

Denilebilir ki değişen koşullara ayak uyduramayan toplumlar, içinde buldukları zorlu şartları hafifletebilmek için bazen yabancı kültürlerle temasa geçebilir hatta birebir taklit edileni uygulama yoluna gidebilirler. Bir milletin ortak değerlerini oluşturan kültür, başka bir topluma entegre olduğunda o toplumda bazı bozulmalar meydana gelebilir. Kültürde meydana gelen değişimler, bireylerin zihni yapısını, alışkanlıklarını, tutum ve davranışlarını da etkilemesi sebebiyle bazen kapanmayacak yaraların açılmasına sebebiyet verebildiği öne sürülebilir.

¹⁶⁷ İlber Ortaylı, *Gelenekten Geleceğe*, 19.b., İstanbul: Timaş Yayınları, 2013, ss.15-17.

Taklit edilen bir kültür ve medeniyete karşı ilgi ve hayranlık arttığında yerli kültürün bazı alanlarında körü körüne yeniliklere eğilimin arttığı ve bu yenilik taraftarlarının da çoğaldığı görülmektedir. Belirtilen sebeple hayran olunan medeniyetin bireylerine benzemek gayretiyle yabancı unsurlar hiçbir seçime tabi tutulmaksızın kabul edilir ve yerli kültüre ait özlü şeyler küçük görülüp terk edilebilir.¹⁶⁸

1699 Karlofça ile başlayan Batılılaşma kıvılcımı, hayatın her alanına -dil, din, gündelik yaşam, giyim- kuşam, eğitim- öğretim...- sirayet eden büyük dönüşüm bugün dahi tüm hayati yapılarımızı etkilemiştir. Batı'nın yaşam tarzını, kendi hayatımıza tatbik ettiğimizde daha kültürlü daha medeni daha gelişmiş olacağımız yönünde bir düşünceye sahip olanlar, milli kültürümüze ve İslam medeniyetine karşı bir nevi cephe almış olarak yorumlanabilir. Bazı aydınlar milli değerlerimizi yok sayarak bu milletin insanlarını, farklı inanç sistemlerine, farklı kültür ve medeniyete yönlendirmeye çalışmışlardır. Üç dört asırdır Batı kültür ve medeniyeti, bulunduğumuz coğrafyayı etkisi altına almakta başarılı olmuştur denilebilir. Batı'nın tarihsel sürecinde ortaya çıkan modernitenin insanı değerlerden, din ve gelenekten koparma arzusu Anadolu coğrafyasında etkisini göstermiştir.

Somut yani maddi olanda meydana gelen değişimlerin soyutu yani manevi olanı etkilediğini, Batı taklitçi tutumumuzun zihniyet olarak kırılmaları beraberinde getirdiğini dolayısıyla manevi dinamiklerimizin en önemlisini oluşturan dinin, bu kırılmalardan etkilenenler arasında en üst seviyede yerini aldığını ifade edebiliriz. Anadolu coğrafyasının en üst kimliğini oluşturan İslam dini, kültür ve medeniyetin Batılı tarzda anlam değişikliğine uğratılmasından etkilenmiştir. Batılılaşma tarihimiz boyunca Batı medeniyeti en üst, ulaşılması ve taklit edilmesi gereken bir medeniyet olarak gösterilmiştir. Batı medeniyetine ulaşmamız gerektiğini savunanların medeniyet kavramından anladıkları teknik yani somut- araçsal şeyler olarak düşünülebilir. Oysaki medeniyet bir zihin ve yaşayış meselesidir. Medeniyet değiştirme, kültür değiştirme olayı gibi değildir, olağanüstü bir olaydır. Başka bir medeniyetin benimsenmesi durumunda, o toplum tüm yaşamını değiştirir ve o doğrultuda kültürünü yeniden inşa eder. O toplum

¹⁶⁸ Turhan, a.g.e., s.170.

artık farklı bir inanç ve ahlak nizamına bürünmüş olur. Dolayısıyla bu ekseninde tekrar teşkilatlanır. Toplumdaki faaliyetler, yeni hasıl olup benimsenen medeniyetin etkisi dışında gerçekleşemez. Tüm zihin faaliyetleri, sosyal ilişkiler vs. yeniden biçimlenir.¹⁶⁹ Bu sebeple bireyler, toplumlar ve benimsenen inançlar medeniyet sayesinde muhafaza edilmektedir. Medeniyet, bir milletin ortaklaşa hayat sürdürme kıstaslarında din ve ahlaki kuralların etkili olması olarak da değerlendirilebilir. Medeniyetin amacı, dini ve ahlaki değerler neticesinde, toplumlarda birlikte hayat sürdürme kültürü oluşturmaktır. Birlikte yaşama bilincine sahip olan toplumlardaki bireyler, kendi haklarını ihlal ettirmedikleri gibi bir başkasının hakkını da çiğnetmezler. Bu ve benzeri sebeplerden ötürü medeniyet şuuruna ulaşmış olan bu toplumlarda adalet, hoşgörü, saygı gibi değerlerin gelişmiş olduğu düşünülebilir. Medeniyetin esas inşa edicileri de bu değerler doğrultusunda hareket edenlerdir.

¹⁶⁹ Özakpınar, a.g.e., ss.53-54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NURETTİN TOPÇU'DA MİLLET, MİLLİ KÜLTÜR VE MİLLİ MUKADDESAT DÜŞÜNÇESİ

1. NURETTİN TOPÇU'NUN HAYATI

1909- 1975 yılları arasında bir ömür geçirmiş olan Nurettin Topçu, İstanbul'da dünyaya gözlerini açmış ve yine İstanbul'da dünyaya gözlerini kapamıştır. Orduda bir zamanlar topçu olarak görev yapan Osman Efendi'nin torunu; bu sebepten ötürü Topçuzade lakabı verilen Ahmet Efendi'nin ise oğludur. Annesi ise Eğinli Fatma Hanımdır. Osmanlı Devleti'nin son yıllarında meydana gelen sıkıntıların Topçu'nun çocukluğuna tekabül edip, Cumhuriyet'in ilk etkilerini de hissetmesi ileriki zamanlarda düşünen bir kişi olmasındaki temel faktörlerdi. Bununla birlikte Avrupa'da öğrenim görmek amacıyla Fransa'ya gitmesi Batı'yı tanınmasına, döndüğünde (1934) ise Türkiye'de Tek Parti Dönemi'nin uygulamaları ve daha sonrasında Demokrat Parti'nin (1950) ve sonrasındakilerin (1960 sonrası) uygulamaları Topçu'nun düşünsel bir tavır sergilemesine neden olmuştur.¹⁷⁰

Topçu, öğrenimi için Fransa'ya gittiği zamanlarda Hareket Felsefesi'nin kurucusu ve Topçu'nun fikirlerinin babası olan Maurice Blondel'i tanıdı. Fransa'da olduğu günlerde tasavvuf tarihçisi ve Hallac-ı Mansur mütehassısı Louis Massignonla tanıştı ve Ona Türkçe dersleri verdi. Türkiye'ye döndüğünde dostlukları devam edecek olan Remzi Oğuz Arık ve Ziyaeddin Fahri ile kendisinden önce Paris'e gelmeleri sebebi ile tanışmış oldu. Strasburg'da ahlak felsefesi ile ilgili olan "Conformisme et revolte" (İsyan Ahlakı) isimli tezini yazdı. Sorbonne' de bu tezi başarı ile savundu ve üstün bir başarı kazandı. Tezini bitirdikten sonra Türkiye'ye dönme isteğinde olan Topçu, Türkiye'ye döndükten (1934) sonra bir süre Galatasaray Lisesi'nde felsefe öğretmeni olarak görev yaptı. Bir

¹⁷⁰ Ali Osman Gündoğan, *Arafta Bir Düşünür Nurettin Topçu*, 1.b., Ankara: Altınordu Yayınları, 2018, s.11-12.

kısım öğrencinin rica ile sınıftan kolay geçebilmesine yönelik bir ayrıcalıkta bulunmamasından dolayı Ankara'dan tepki alan Topçu, Hüseyin Avni Ulaş'ın kızı Fethiye Hanım ile evliliğinin düğün gününde İzmir Atatürk Lisesi'ne sürülmüştür. Daha sonra yazdığı “Çalgıcılar” yazısından dolayı İstanbul Vefa Lisesi'ne nakledilmiş (1939) ve burada dört yıl çalıştıktan sonra Denizli İsmet İnönü Lisesi'ne tayin edilmiştir. En son İstanbul Erkek Lisesi'ne nakli ile on yıl süren sürgün hayatı bitmiştir. Vefa ve Haydarpaşa liselerindeki öğretmenlikleri haricinde emekliliğine kadar burada on sekiz yıl çalışmıştır. Bu arada Bergson ile ilgili yazdığı tez (Sezginin Değeri: Bergson) neticesinde doktora unvanı almasına rağmen İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi kurulu gereği kadro verilmemiştir. 1974'te yaş haddinden dolayı emekliliğe ayrılmıştır. Kısa süren bir hastalıktan sonra 10 Temmuz 1975'te dünyaya gözlerini kapamıştır. Ertesi gün Topkapı Kozlu Kabristanı'nda defnedilmiştir.¹⁷¹

2. NURETTİN TOPÇU'NUN FİKİR DÜNYASI

Bir hareket adamıdır Nurettin Topçu. Bu sebeple pozitivizm, materyalizm, Marksizm, hurafeci ve ticaretçi dindarlık, Batıcılık gibi yanlış ve gayesiz, ruhtan ve idealden uzak olan her şeye bir karşı duruş sergilemiştir.¹⁷² Topçu'nun düşünce dünyasının merkezini teşkil eden Hareket Felsefesi anlayışı, Fransa'da öğrenim gördüğü yıllarda tanıştığı Hareket Felsefesi'nin kurucusu Maurice Blondel sayesinde oluşmuştur. Blondel'in etkisi Topçu'da oldukça büyüktür; 1939 ve 1975 yılları arasında çıkardığı ve kendi düşüncelerini yansıttığı dergisinin ismini Hareket olarak adlandırması buna örnektir. Blondel gibi insanın sonsuzluk yolculuğunda varacağı son noktanın Allah olduğunu; Allah ile bütünleşmek olduğunu belirtir. İnsanın tüm yapıp ettiklerini en yüksek düzeye çıkararak, tekamül ettiren harekettir. Hareket, insanla Allah'ın bir terkididir. Fert, hareket ile kendini ve başka varlıkları en yüksek seviyeye ve sonsuzluğa doğru değiştirir. Hareket, ahlaki bilginin kaynağıdır. Topçu'da hareket gibi anlamını kendisinin verdiği isyan ve irade kelimeleri de önemli bir yer teşkil etmektedir. Dolayısıyla isyan

¹⁷¹ İsmail Kara, *Nurettin Topçu Hayatı ve Bibliyografisi*, 1.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2013, ss.11-39.

¹⁷² Gündoğan, a.g.e., s.15.

Topçu'da özel bir anlam ihtiva etmektedir. Ona göre isyan, Allah'ın bizdeki hareketidir. İsyân, Mutlak itaata ulaşabilmek maksadıyla aile, arzu ve ihtiras, devletin kuralları gibi ara durakların bağlayıcılığından kişinin kendisini aşmak suretiyle üstün bir düzene, sonsuzluğa yani Allah'a doğru yükselmesidir. Topçu'nun anlamsal çerçevesini kendisinin oluşturduğu irade ise, kişinin hem iç hem dış duyulardan aldığı etkileri karşılayan ve bunun kişide şahsi fikre dönüştüren, neticesinde hareket olarak kendini dışarı vuran bir güç; Allah'a doğru ilerlemek isteyen mistik bir güçtür.¹⁷³ Duyulardan başlayarak Allah'a doğru ilerleyen aşamaların hepsinde insanın rahatına meyilli durumlar araya girebilir ve irade ile bir çatışma gerçekleşir. Bu çatışma esnasındaki ızdıraptan merak ve sıkıntılar meydana gelir. Bundan dolayı Topçu, ızdırabı iyi ve yüceltici bir şey olarak görmektedir. İzdırap bu manada bir bilgi kaynağıdır.¹⁷⁴

Topçu, mutluluğun, Allah'ın isteklerini yürekten isteyerek yerine getirmek olduğunu ifade etmektedir. O aynı zamanda gerçeğin tek olduğuna inanan bir mütefekkindir. Gerçek tek olduğuna göre, gerçek mutluluğa ulaşmanın yolu da tektir; Allah'a ulaşmaktır. Topçu, gerçeğin dışına çıkan bütün bilgileri ise köksüzlük olarak tanımlamakta ve eleştirmektedir.¹⁷⁵

Topçu'nun M. Blondel gibi Paul Molla ile de başlayan mistik bilgileri Massignon'un da etkisiyle İslam tasavvufuna ve vahdet-i vücud düşüncesine doğru ilerlemiştir. İslamcı- mistik görüşlere sahip olan Topçu, tasavvuf, ahlak, eğitim, insan, millet gibi kavramlara yine hareket anlayışı çerçevesinde yaklaşmıştır. Felsefi açıdan, Massignon, Blondel, Bergson, Pascal; yakın tarih olarak Mehmet Akif, Hüseyin Avni, Yahya Kemal; Türk tarihi açısından Alparslan, Yavuz Sultan Selim, Fatih Sultan Mehmet; tasavvufi düşünce açısından Hallac Mansur, Mevlana, Yunus Emre gibi isimlerin yaşayışlarından ve fikirlerinden oldukça etkilenmiştir.¹⁷⁶ Fransa'da yaşadığı zamanlardaki çevresinin (Blondel, Paul Molla, Massignon) Hristiyan- mistik bir anlayışa hakim olması Topçu'nun, daha sonrasında İslamcı- mistik bir görüşe sahip olmasında

¹⁷³ Kara, a.g.e., ss.24-41.

¹⁷⁴ Kara, a.g.e., s.41.

¹⁷⁵ Dural, a.g.e., s. 153.

¹⁷⁶ Gündoğan, a.g.e, s.14.

etkili olmuştur. Bu düşüncesinden ötürü Fransa'dan Türkiye'ye döndükten bir süre sonra bunalım devresinde mürşidini aramaya başlamıştır. Bu arayış Onun Kazanlı bir Nakşibendi Şeyhi olan Abdülaziz Bekkine'ye bağlanmasına sebep olmuştur.¹⁷⁷

Bir muallim ve bir mütefekkir olarak Topçu, zamanın ruhunu tenkit etmiştir. O, İslami ve dolayısıyla insani değerlere oldukça önem vermiş ve bu değerlerin özümsemesi için çaba sarf etmiştir. Milli vücudumuzda da bu değerleri yeşertmemiz gerektiğine inanan Topçu, Batı'nın bu değerlerden uzak olan tavrını şiddetle eleştirmiştir. Batı'nın bu tutumuna karşı, ruhçu bir anlayışla Türkiye'de yeni bir medeniyet ülküsünün temellerini atmaya çalışmıştır.¹⁷⁸ Topçu, tüm düşünsel yaşamında, Anadolu Türkleri Tarihi ekseninde, dönemin ekonomik, ahlaki, siyasi, dini yapılarını ve bu yapılarda meydana gelen değişimleri anlama gayretinde olmuş ve kendi entelektüel kişiliği ile bizlere bazı önerilerde bulunmuştur.¹⁷⁹ Topçu, insanları yaşamış oldukları modern esirlikten kurtarmak ve adaletli bir toplum nizamı oluşturmak adına düşüncelerini paylaşmıştır. Bu bağlamda ahlaki eyleme her zaman öncelik vermiş ve ahlaki İslam'ın özü ve kendisi olarak görmüştür.

Topçu'nun entelektüel hayatına sınırlı olarak değindikten sonra Onun hayatının ve yapmak istediklerinin temelini oluşturan hareket felsefesine diğer başlıkta yer verilecektir. Aynı zamanda tezimizin başlığını oluşturan kavramlardan olan milli mukaddesat düşüncesinin Topçu'daki mahiyeti ve ehemmiyeti, hareket felsefesi bağlamında açıklanmaya çalışılacaktır. Tezimizin ana konusunu oluşturan millet ve milli kültür kavramlarını açıklayıp yorumlamadan evvel milli mukaddesat ve hareket felsefesine değinip ifade edilmesi uygun görülmektedir.

3. NURETTİN TOPÇU'NUN MİLLİ MUKADDESAT AÇISINDAN HAREKET FELSEFESİ'NİN ÖNEMİ

¹⁷⁷ Dural, a.g.e, ss.153-155

¹⁷⁸ Muzaffer Civelek, *Kırk Yıl Sonra Dün Gibi Nurettin Topçu*, 1.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2016, s.11.

¹⁷⁹ Gündoğan, a.g.e., s.14.

Bir önceki başlıkta Maurice Blondel'in Nurettin Topçu üzerindeki etkisinden bahsederken Hareket Felsefesi'ne kısmen değinmiştik. Bu başlıkta ise Topçu'nun 'hareket' düşüncesi ve bu düşünce bağlamında önem taşıyan bazı kavramlar ile milli mukaddesat düşüncesine yer verilecektir. Ayrıca Topçu'nun millet ve milli kültüre atfettiği anlam ve yorumlamaların bu başlık altında yapılacak olan değerlendirmeler ile mana bulacağını düşünmekteyiz.

Evvvela Nurettin Topçu düşüncesinde alemin varlık, düşünce ve hareketten meydana geldiğini bilmekte fayda olacaktır. Topçu'nun, hareketi alemin varlığı ile ilişkilendirmesi hem yaşadığımız dünya hem de Müslüman olarak düşündüğümüz ve var olarak kabul ettiğimiz öteki dünya ile ilişkisi cihetinde önem taşımaktadır: O, sonsuzluğa doğru yol alan bir hareketten bahsetmektedir. Topçu düşüncesinde hareketin taşıdığı diğer anlamlara geçmeden önce, hayatın gayesi olan hareketin, varlıkla hayat bulduğunu, harekete rehberlik edenin ise düşünce olduğu söylememiz gerekmektedir.¹⁸⁰

Topçu, hayatın merkezinin hareket olduğunu ve insanı tanımının hareket ile mümkün olabileceğini düşünmektedir. Hareket etmedikçe insanın kendini tanıyamayacağını ve hareket sayesinde ruhun vücut; vücudun da ruh kazanacağını ifade etmektedir. Bu açıdan da hareketi mecburi bir şey olarak görmektedir.¹⁸¹ Topçu'ya göre hareket, ferdi alemde tamamlanmış ve yeterli bir hareket değildir: hareket tüm kainata yayılma isteğindedir. Tüm kainata yayılarak Allah'a ulaşan hareket hakiki harekettir. Tüm dünyayı kaplama arzusunda olan hareket birçok safhadan geçmektedir. Fertten aileye, aileden vatana, vatandan insanlığa doğru yönelir. Allah'ta amacına kavuşacak olan hareket bu basamaklardan geçmektedir.¹⁸² Hareketin fertten çıkarak sonsuzluğa doğru yol alması özelliğinden bahsederken tezimizin asıl gayesini oluşturan millet, milli kültür ve milli mukaddesat kavramlarının daha sonraki başlıklara geçmeden evvel önem ihtiva eden tarafını göreceğiz. Bu hususta Topçu'ya göre, toplum nizamına ait hareketler, kendi varlığımızla Allah arasında bir köprü vazifesini üstlenmiştir. Aile, millet ve medeniyet gibi toplum açısından önem taşıyan bu hareketler, sonsuzluk ve evrensellik gayesini

¹⁸⁰ Nurettin Topçu, *Yarıncı Türkiye*, 17.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2018, s.21.

¹⁸¹ Nurettin Topçu, *Varoluş Felsefesi Hareket Felsefesi*, 4.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2011, ss.51-55.

¹⁸² Topçu, a.g.e., s.55.

kendinde yaşatan ferdi hareketin eseri olarak ortaya çıkmıştır. Topçu'nun Türk milletinin mazisinin ehemmiyeti ve geleceğini nasıl tasarlaması gerektiğine yönelik düşünceleri ve milli kültür başlığı altında ele alacağımız din, felsefe, sanat, ilim gibi kavramlar bu başlık altında önem kazanmaktadır: Topçu'nun hareket anlayışını bilmeden millet ve milli olana dair söylediği şeyleri aktarmak eksik olacaktır.

Tekrar 'hareket'in ne olduğuna dönüp, hareketi değerlendirmek gerekirse; Topçu'nun 'kurtuluşun ancak kurtarıyla hakikat olacağına' inanması, hareketin önemi açısından temel kural olarak yorumlanabilir. Hareketin hedefi sonsuzluktur. İnsandan çıkan ve sonsuzluğa doğru yol alan hareket ancak kurtarıcı olabilir.¹⁸³ Kurtarış, sorumluluğu da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla kainatın insan için yaratıldığını anlama hususunda hareket ve mesuliyet kavramları birbirleri ile ilişkilidir Topçu'da. O, mesuliyetin insanın kendi ellerinde olduğuna inanan ve bu mesuliyetin hareket ile ancak gerçek olabileceğini düşünen¹⁸⁴ aynı zamanda harekete geçirici gücün mesuliyet olduğunu varsayan bir münevverdir.¹⁸⁵ Bu sebeple hareket felsefesinin esas aksiyomu, insanın sorumlu bir varlık olması şeklinde değerlendirilebilir. Karar vermek demek olan sorumluluk, hareketi de beraberinde getirmektedir.¹⁸⁶ Hareketin sorumluluk ile ilişkisini sosyal teoloji kavramında da bulabilmekteyiz. Evvela sosyal teolojinin, insanı ve insani değerlerle ilgili olan alanın yalnızca Tanrısal alana hapsedilmesinin yanlış olduğunu varsayan ve insanı hayatın gerçekleriyle doğrudan karşılaştırmanın ve buna yönelik bir tutum sergilemenin gerekli olduğunu savunan bir disiplin olduğunu ifade edebiliriz.¹⁸⁷ Şaban Ali Düzgün kitabında sosyal teolojinin kaynağının tespitine yönelik şu ifadeleri kullanmaktadır: "... insan, ne Tanrı'nın mutlak sıfatlarını kendi gücü için bir tehlike görüp Tanrı'yı yok sayan bir ateist ya da deist, ne de kendini tümüyle Tanrı'nın iradesine terkedip, 'ben' olmanın getirdiği sorumlulukları da Tanrı'ya havale eden sorumsuz ve kaderci bir varlıktır." Bu ifadeye göre insanın etrafında olup bitenden sorumlu bir varlık olduğu ve bu sorumluluk

¹⁸³ Nurettin Topçu, *Yarınki Türkiye*, 17.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2018, s.23.

¹⁸⁴ Nurettin Topçu, *Varoluş Felsefesi Hareket Felsefesi*, 4.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2011, s.49.

¹⁸⁵ Nurettin Topçu, *İradenin Davası Devlet ve Demokrasi*, 8.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2018, s.77

¹⁸⁶ Mehmet Birgül, *İrade Hareket İsyân Nurettin Topçu'nun Entelektüel Biyografisi 1*, 1.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2013, s.156.

¹⁸⁷ Şaban Ali Düzgün, *Sosyal Teoloji İnsanın Yeryüzü Serüveni*, 1.b., Ankara: Akçağ Yayınları, 1999, ss.3-4.

anlayışıyla yapabileceklerine yönelik hareket etmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır. Kur'an referans alındığında, insan tüm başarısızlıklarına rağmen, göklerin, yerin ve dağların dahi yüklenmekten kaçındığı sorumluluğu¹⁸⁸ omuzlamış ve yeryüzünün halifesi olması¹⁸⁹ sebebiyle irade gücüne dayalı olan bir yetkilendirmeye sahip olmuştur. İnsanın sorumlu ve iradeli bir varlık oluşuyla çevresindeki her şeye karşı bir üstünlük elde ettiğini söyleyebiliriz.¹⁹⁰ Sosyal teolojinin hareket ile bağlantısına kısaca değindikten sonra Topçu'nun hareket kavramının başka kavramlarla olan ilişkisine bakabiliriz.

Topçu, hareket ile ahlakın da ilişkisini kurmaktadır. Ona göre, ahlaklılığın temelinde hareket mevcuttur. Harekette herhangi bir menfaat bulunmaz. Hareket sonsuzluktan gelen ve sonsuzluğa doğru yol alan bir şeydir.¹⁹¹ Sonsuzluğa doğru ilerlemesi sebebiyle hareket ahlaki bir özellik kazanmıştır. Tüm ahlaki davranışların amacı sonsuzluktur.¹⁹² Aynı zamanda ahlaklılık da varlığı, hakiki gayesi olan sonsuzluğa götürmesini bilmektir.¹⁹³

Hürriyet ile hareket arasındaki ilişkiye de dikkat çeken Topçu, hürriyetin ancak hareketle insanı yeni bir yaşam biçimine ulaştırması ile olabileceğini ifade etmektedir. Sonsuzluğa doğru ilerleyen hareket ahlaki olmanın yanında hür olma özelliği de taşımaktadır ve insan hareket sayesinde istediği olma durumuna erişebilmektedir.¹⁹⁴

Topçu'nun düşüncesi nezdinde hareketin özelliklerine yukarıda değindik. Kurtuluşun ancak kurtarıyla hakikat olacağına dair inanç, Türk milletinin içinde bulunduğu buhranlı durumdan refaha ermesi ve bu neticede milli değerlere dönmesi adına önem taşımaktadır. Burada milli mukaddesat düşüncesinin mahiyetinin bilinmesi mühimdir. Bu düşüncüyü, kendi varlığımızdan başlayarak, Allah'a yönelmek için, bizleri geçmişe tırmandırıp oradan kendi benliğimize ulaştıran basamaklar olarak ifade etmiştir Topçu.¹⁹⁵ Hareket felsefesini açıklarken ifade ettiğimiz Allah'a ulaşma düşüncesi, milli mukaddesat fikrinde

¹⁸⁸ Karaman vd., a.g.e., s.418 (Ahzab- 72)

¹⁸⁹ Karaman vd., a.g.e., s.128. (En'am- 165)

¹⁹⁰ Düzgün, a.g.e., s.83.

¹⁹¹ Nurettin Topçu, *Varoluş Felsefesi Hareket Felsefesi*, 4.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2011, s.56.

¹⁹² Nurettin Topçu, *Yarınki Türkiye*, 17.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2018, s.23.

¹⁹³ Topçu, a.g.e., s.25.

¹⁹⁴ Nurettin Topçu, *Varoluş Felsefesi Hareket Felsefesi*, 4.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2011, ss.59-61.

¹⁹⁵ Nurettin Topçu, *Büyük Fetih*, 16.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2018, s.68.

de işlenmiştir. Mukaddesat, milletlerin hayatını destekleyen bir sistem ve aynı zamanda bugünkü varlığımızı oluşturan ve geçmişten bize doğru uzanan doğal bir oluşumun ürünüdür.¹⁹⁶ Topçu, Osmanlı ve Cumhuriyet modernleşmesi neticesinde Türk milletinde açığa çıkan Batı taklitçiliğinden kurtulma ve milletine bağlı idealist bireyler meydana gelmesini “... ulaşmak istediğimiz ahlak ideali milli mukaddesatına sahip, milletini bütün milletlerin üstüne çıkarmayı hedef edinen, modern medeniyetin istediği şahıslar yetiştirmek.” şeklinde ifade etmiştir.¹⁹⁷

4. NURETTİN TOPÇU’DA MİLLET DÜŞÜNCESİ

Sosyolojik olarak millet kavramının tarihsel süreçte geçirdiği dönüşüm tezimizin birinci bölümünde ele alınmıştır. Batı’nın milliyetçilik çalışmalarında millet kavramının Avrupa merkezci bir perspektifle ele alındığı, temelde ırka ve dile bağlı bir milliyetçilik anlayışı geliştirdikleri görülmektedir. Oysaki İslami perspektiften bakıldığında milletin meydana gelmesinde ırkın ve dilin etken olmadığı bilinmektedir. Kur’an göstergeli olarak incelendiğinde milletin aynı inancı benimseyen insan topluluğu olduğu yani din faktörünün millet oluşumunda etkili olduğu ifade edilebilir. Müslüman bir düşünür olan Nurettin Topçu’nun da millet kavramına dini referans alarak baktığı açıktır. Nurettin Topçu, millet kavramını “Allah’a yönelen insan iradesinin dinlendiği duraklardan birisi”¹⁹⁸ olarak tanımlamaktadır. Nefsi ile Allah arasında orta bir basamak arayan insan iradesinin Allah’a giden basamağının millette hasıl olduğu görülmektedir Topçu’da. İnsanın ruhunda bulunan ve insanın kendisinden Allah’a doğru ilerleyen güç, millet mukaddesatı olarak insanın dışında vücut bulmuştur. Kendisinin diriliş eri olduğuna inanan ve bu erin savaşının bir ruh ve zihniyet savaşı olduğunu belirten Sezai Karakoç gibi Topçu’nun da bir ruh savaşçısı olduğunu söyleyebiliriz. Topçu, anti-materyalist ve bu ruhçu duruşunu millet tanımlaması yaparken de göstermiştir. Topçu’ya göre, milletin tıpkı insan gibi bir vücudu ve bir ruhu vardır. Ruh, vücuda hayat veren şeydir. Topçu’nun

¹⁹⁶ Nurettin Topçu, *Ahlak Nizamı*, 10.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2010, s.269.

¹⁹⁷ Topçu, a.g.e, s.133.

¹⁹⁸ Nurettin Topçu, *İradenin Davası Devlet ve Demokrasi*, 8.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2018, s.33

millet vücudunu teşkil eden unsurlara yaklaşımı, millet kavramından ne anladığını öğrenmek açısından faydalı olacaktır. O halde öncelikle Topçu'ya göre millet vücudunun unsurlarının coğrafya, tarih ve güzel sanatlar olduğunu ifade ederek bu unsurlar hakkındaki görüşlerini değerlendirebiliriz.¹⁹⁹

Ona göre coğrafya, vatandır; milli vücudun iskeletini oluşturur. Millete şahsiyet kazandıran, ırkı tayin eden bir unsurdur. Vatanın ufku, toprak biçimleri ve fertlerin geçimlerini belirleyici tüm özellikleri, milletin karakteri üzerinde etkili olmaktadır. Bu bağlamda millete şahsiyet kazandıran da topraktır. Belli bir fizyolojik şartlar neticesinde belli topraklarda meydana gelen ırkları belirleyen, ırkların zaman içerisinde değişmesini sağlayan yine coğrafyadır.²⁰⁰ Görülmektedir ki Topçu'da coğrafyanın sadece biçimsel anlamda bir ifadesi yoktur. Coğrafya ona göre tarihin içinde hayat bulan ve sıradan olmayan bir alandır.

Bir milletin tarihi -milli tarih- ise, millet vücudundaki iskeleti kaplayan uzviyettir, millet ruhunun kaynağıdır. Milli tarih yüzyıllarca yıl süren emeğin, şimdiki iradeyi oluşturan fedakarlıkların, kahramanlıkların eseridir. Topçu, kendi milli tarihimiz açısından, fedakarlık gösteren şahsiyetlerin millet açısından önemini şu cümlesi ile ifade etmektedir: “Bizim Alpaslanlarımız, Yıldırımlarımız, Yavuzlarımız olmasaydı, acaba bunca yıkıcı ve kendimize has bünyemizi bu kadar şiddetle tahrip edici sarsıntılara dayanabilir miydik?”²⁰¹ Topçu, kendi tarihini inkar eden bir millet ile intihar eden insan arasında herhangi bir fark olmadığını ve milletin yalnızca fiziki bir unsur değil; zaman içerisinde tasavvur edilen hareketli bir varlık olduğunu da vurgulamaktadır. Bu bağlamda bir milletin tarihi ve istikbali ortadan kaldırılırsa o milletin hayat kaynakları kurumuş olacaktır.

Topçu'ya göre millet vücudunu meydana getiren diğer unsur ise güzel sanatlardır. Nesnelere şekil değiştirmek suretiyle farklı bir biçime dönüşmesi ve bir duygunun paylaşımı olan sanatı Topçu, bir millet vücudunun nefesi olarak tanımlamaktadır.

¹⁹⁹ Topçu, a.g.e., s.34.

²⁰⁰ Topçu, a.g.e., s.34.

²⁰¹ Topçu, a.g.e., s.35.

Nefessiz bir canlı yaşayamayacağı gibi insan ve toplumun sanatsız yaşayacağı da düşünülemez. Sanat dünyanın her yerinde bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır denilebilir. Dolayısıyla dünyanın neresinde olursa olsun bir sanat eserine rastlanılmaktadır. Her topluluk niteliğine uygun olarak farklı sanat eserleri meydana getirmiştir. Üretilen sanat eserleri sadece somut bir nesne bir eşya olarak düşünülmemelidir. Her topluluğun bir ruhu ve bir geçmişi mevcuttur. Topçu'ya göre de sanat, millet ruhunun ifade vasıtalarındandır. Resim, musiki, edebiyat ve sair sanatlarda memleketin ufukları anlatılmalı, milli kahramanlar dile getirilmelidir. Hiçbir sanat dalı taklit edici olmamalıdır. Taklit edilen tabiri caizse kopyacı bir sanat başarılı olamaz. Muhtevasını milli konuların ve milli kahramanların oluşturmadığı sanat da sevilemez Topçu'ya göre.²⁰² Sanattaki estetik duruşu millet davası ile birleştiren Topçu'nun, estetiğin Allah'a ilişkin oldukça estetik olabileceğini düşünen Sezai Karakoç ile paralel düşüncede olduğu görülmektedir. Bu hususta fitrat gereği, insanın birçok alanda olduğu gibi sanat alanında da bir kabiliyetinin olduğu ve bu kabiliyeti doğrultusunda en büyük sanatkar olan Allah'ın Cemal yani Güzel olan sıfatından teşvikle sanatsal duygulara yöneldiğini söyleyebiliriz.

4.1.NURETTİN TOPÇU'YA GÖRE MİLLETİ OLUŞTURAN UNSURLAR

Topçu, milletlerin doğal oluşumlar olmadığını, belli bir dönemden itibaren ortaya çıktığını ifade etmektedir. Ona göre milletler, Orta Çağ'ın sonlarında kurulmaya başlamış, Yeni Çağ'da Fransız İhtilali ile milliyet şuurlanmış ve bir ülkü haline gelmiştir. Bu bağlamda öncelikle milleti kuran faktörlerin ne olduğunun incelenmesi Topçu açısından önem taşımaktadır. O, milleti kuran unsurları maddi ve manevi unsurlar olarak ikiye ayırmıştır. Maddi unsurları soy, toprak ve emek birlikleri; manevi yani ruhi unsurları ise din, dil ve dilek birliği olarak üçe ayırarak incelemiştir.²⁰³ Topçu'ya göre millet ülküsü, ferdi hürriyet ve her türlü benzeyişlerden oluşan bir birlik esası üzerine

²⁰² Topçu, a.g.e., ss.34-35.

²⁰³ Nurettin Topçu, *Sosyoloji*, 8.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2018, s.72.

kurulmuştur. Bu birliği kuran maddi ve manevi unsurlar birleşerek milleti oluşturmuşlardır.²⁰⁴

Milleti oluşturan maddi unsurlara bakıldığında evvela soy yani ırk birliğini görmekteyiz. Topçu'ya göre soy birliği insanın fiziki özelliklerinin bütününe ifade etmektedir. Bazılarına göre kafatası şekli, ten rengi gibi ayırım yapılan bu özelliklerin millet hayatında önemli rol oynadığı yadsınamaz bir gerçekliktir. Nurettin Topçu ise, ırkın yani soy birliğinin millet oluşumunda zaruri bir rol oynadığı fikrini tenkit etmektedir: Bir soydan birçok millet oluşmakta veya bir milletin içinde de farklı soydan insanlar birleşebilmektedir. Dolayısıyla soy, milleti kurmak için yeterli olan bir özellik değildir.²⁰⁵ Bu açıdan bakıldığında Topçu'nun ırkçı bir milliyetçi olmadığı anlaşılmaktadır. İnsani değerleri ve ruhu her şeyin üzerinde gören Topçu'nun şekilsel ölçütleri esas alarak millet tanımlamasına gitmesi öngörülemezdi. Osmanlı Devleti'ni örneklem olarak aldığımızda da farklı soylardan insanların aynı çatıda altında yaşadıklarını bilmekteyiz. Arnavut, Ermeni, Çerkez gibi farklı soydan olan birçok insan Osmanlı sınırları içinde Osmanlı milleti olarak nitelendirilmekteydi. Görülmektedir ki Topçu'nun da ifade ettiği üzere milleti oluşturan bireylerin aynı soydan gelmesi, millet oluşumu için şart değildir.

Maddi unsurlardan bir diğeri olan toprak yani vatan ve coğrafya birliği ise, bir milletin üzerinde yaşadığı ülkelerin bütünlüğünü ifade etmektedir. Vatan topraklarının yekpare- bölünmemiş ve yeknesak olması ile tabii sınırlarının bulunması, millet oluşumunda toprak birliği hususunda düşünülen durumlardır. Bu durumların her millet için kesinlik taşımadığı görülmekte ve dolayısıyla millet oluşumu için gerekli ve kesin bir unsur olmadığı anlaşılmaktadır.²⁰⁶

Emek yani ekonomik birlik ise maddi unsurların sonuncusunu oluşturmaktadır. Topçu'ya göre ekonomik özellikler, bir milletin ahlaki karakterine ve ruh yapısına etki etmektedir. Fakat bu unsur da milletleri birbirinden ayırma hususunda yeterli değildir.

²⁰⁴ Nurettin Topçu, *Yarıncı Türkiye*, 17.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2018, s.139.

²⁰⁵ Nurettin Topçu, *Sosyoloji*, 8.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2018, s.72

²⁰⁶ Topçu, a.g.e., s.75.

Ekonomik açıdan belirleyici olan çalışma şekli de belli ve sınırlıdır. Dolayısıyla çalışma şekillerinden biri veya diğeri birçok millet tarafından benimsenmiş olabilir.²⁰⁷ Deniz kenarında yaşam süren iki farklı millet balıkçılık yaparak aynı ekonomik şekle sahip olabileceği gibi bir milletin birbirinden farklı geçim kaynaklarını benimsemesi de gayet tabiidir.

Milleti oluşturan maddi unsurları yukarıda izah ettikten sonra Topçu için daha elzem olduğunu düşündüğümüz manevi unsurlara bakılması gerekmektedir. Ona göre milletin kurulması açısından önem taşıyan manevi- ruhi birliklerden birincisi dil birliğidir. Milleti oluşturan bireylerin aynı dili konuşmasını şart olarak düşünmekle beraber dil birliği yalnız başına milleti oluşturmak için yeterli gelmemektedir: Bir milletin içerisinde farklı diller konuşulduğu gibi aynı dili konuşan birçok millet de olabilmektedir.²⁰⁸ Günümüz Türkiye'sinde ülke sınırları içerisinde farklı dilleri konuşan insanlar mevcuttur. Okullarda eğitim Türkçe olarak yapılsa da Kürtçe, Arapça gibi dilleri konuşanlar vardır. Burada aynı dili konuşmaktan ziyade aynı millet ruhunu paylaşabilmek ve devletin bekası için gayret sarf etmek önemlidir. Bakıldığında aynı dili konuşmaktan ziyade birlik ve beraberlik şuuruna ve millet ruhunu sahip olabilmek mühimdir.

Manevi unsurlardan ikincisi ise din birliğidir. Her milletin inandığı değerleri ve dini vardır. Bir milleti oluşturan bireylerin genel olarak aynı dine mensup oldukları ifade edilebilir. Bu durum bireylerin birbirlerine yakınlık hissetmesine ve bu yakın hissetme neticesinde bir arada yaşama arzusunda olmalarına sebep olmaktadır. Topçu'ya göre milli özelliklerimizin büyük bir kısmı dinden alınmalıdır. Dini bayram günleri bu sebeple aynı zamanda milli bayram günleridir. Türk milletinin kuruluşunda da İslamiyet'in her açıdan -özellikle ahlaki- katkısı oldukça büyüktür. Bu sebeple Türk milleti kültürünü İslam dinine borçludur. Din ile milletin bu yakınlığına rağmen önemli bir noktada birbirleri ile çatışmakta olduğu da ifade edilebilir. Başka milletler ile çatışma durumuna gelindiğinde dinin, milletin karşısında cephe aldığı görülmektedir. Milliyetçiler, milli sınırlarla

²⁰⁷ Topçu, a.g.e., ss.72-76.

²⁰⁸ Topçu, a.g.e., s.76.

insanların ayrılması gerektiği noktasında birleşirlerken; dinciler bu sınırların ortadan kaldırılarak din birliğinin oluşturulması istemektedirler.²⁰⁹

Diğer bir unsur olan dilek birliği ise manevi unsurların sonuncusunu teşkil etmektedir. Siyasi, kültürel, ahlaki ve sair ülkülerin aynı olması, bir millet için önemli bir amaçtır. Aynı olduğu takdirde bireyler irade birliğine ulaşırlar. Maddi ve manevi birliklerin en azından birkaçının bulunması bir milletin oluşumunda gereklidir. Hiçbirinin olmaması halinde milli irade meydana gelemez. Bir milletin kuruluşunda ilk kez oluşan özellikler, söz konusu olan milletin özel karakterini de ortaya koymaktadır.²¹⁰ Kültür bağlamında baktığımızda benzerliklerin insanları birbirine yakınlaştırdığından bahsetmiştik. Millet oluşumunda da benzerliklerin, aynı ideale sahip olmanın önemini görmekteyiz. İçinde bulunduğu devletin bekası için aynı hissi duyguları paylaşan insanlar, ortak bir kültür şuurunda oldukları zaman millet kelimesi esas anlamını bulmaktadır. Müşterek bir yol tutmak için de Topçu'nun dediği gibi milleti oluşturan unsurlardan en az birkaç tanesinin aynı olması gerekmektedir. Bu unsurlardan Türk milletinin bekası ve ilerlemesi için en önemlisinin İslam dini olduğunu belirten Topçu'ya göre Türk milleti: "... Orta Asya'dan Anadolu'ya gelip yerleşen Türkmenlerin, evvelce göçebe iken burada vatan topraklarına bağlanmaları ve İslam dininin örfleriyle ahlakını bütün halinde kabul etmeleriyle, toprak ve din temelleri üstüne kurmuştur."²¹¹

Bakıldığında, bu şekilde -İslam dini ve ahlakı ile- meydana gelen milli iradenin, hukuk sisteminde, örf ve adetlerde, sanat eserlerinde, siyasette kendini göstermesi ve o çerçevede ürünler ortaya koyması gerekmektedir. Bu sebeple din, bir milletin oluşması için en önemli unsur olarak söylenilebilir. Netice itibariyle Topçu'nun belirttiği gibi bir milleti oluşturan maddi ve manevi birlikler, o millette ne kadar güçlüyse, milletin de o kadar güçlü olduğu ifade edilebilmektedir.

²⁰⁹ Topçu, a.g.e., s.77.

²¹⁰ Topçu, a.g.e., s.77.

²¹¹ Topçu, a.g.e., ss.76-78.

4.2.NURETTİN TOPÇU'DA MİLLİYET VE MİLLİYETÇİLİK

Nurettin Topçu milliyet kavramını “Bir milletten olma, bir millet topluluğuna bağlanma iradesi”; milliyetçilik kavramını ise “Bu iradenin ideal olarak yaşatılması” şeklinde tanımlamaktadır.²¹² Topçu nezdinde milliyetçilik, her şeyden evvel felsefî bir sisteme bağlanmalıdır. Bu bağlamda milliyetçilik, bir dünya nizamı ve aynı zamanda bir insan felsefesidir.²¹³

4.2.1. Nurettin Topçu'nun Düşüncesinde Millet ve Milliyetçiliğin İslamiyet ile İlişkisi

“Millet var olmadan önce, bir zümre insanın yalnız istismarına yarayan ölü bir coğrafya ve henüz bir kütlenin şuuru olmamış bir tarih vardır. Bir insan kütlesi, böyle bir coğrafya ve tarihten yapılmış bir kaderin içine gömülü yaşamaktadır. Günün birinde bu kütlede, bir coğrafya ve tarih çemberinin içerisinde, daha birçok değerleri toplayarak hepsini birlikte bir şuur ve irade haline getirici hamle gözükür.”²¹⁴

Topçu, bu düşüncesinin ardından bu hamlenin, milleti ortaya çıkararak bir yaratıcı hamle olduğunu belirtmektedir. Türk milleti bu hamleyi İslam dininden ve İslam'ın aleme yayılması idealinden almıştır.²¹⁵

“Milli tarihimizi bu topraklara eken, bütün gazilerin kılıçlarının kabzasında kazılı “Allah” adı ve millet şehitlerimizin son nefesinde yazılı “Şehadet kelimesi” idi. Hepsi, kafirlere karşı cihad açtılar ve harp sancaklarının gölgesinde iki rekat namaz kılarak gaza meydanına atıldılar. Esir ettiği düşmanın hayat ve hürriyetini bağışlayan Alp Aslan'dan tutun da, Mısır seferinden dönüşte alimin atının ayağından kendi üstüne sıçrayan çamur parçasını varlığına şeref sayan Yavuz Selim'e kadar milletimizin velisi olan ruhlar, Allah davasıyla savaştılar ve aleme Allah emri saçtılar. Onların bu muvaffakiyetlerinin sırrını, kılıçlarının kabzasıyla kalplerinin içine kazılı olan bu kelimedede aramak lazımdır.”²¹⁶

Bu minvalde milleti yaşatan kuvvetler yani milli mukaddesat o milletin mazisinde mevcuttur. Türk milletinin en önemli kuvvet kaynağı ise İslam dinidir. İslam, Türklüğün

²¹² Topçu, a.g.e., s.78.

²¹³ Nurettin Topçu, *Ahlak Nizamı*, 10.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2017, s.175.

²¹⁴ Nurettin Topçu, *Yarınki Türkiye*, 17.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2018, s.131.

²¹⁵ Topçu, a.g.e., ss.131-132.

²¹⁶ Topçu, a.g.e., s.132.

yaşam kaynaklarını doldurarak milletin varlığının en önemli unsurlarını harekete geçirmiştir. Bu bağlamda cihatlar önemli bir örnek teşkil etmektedir. Cihat, Allah adını yüceltmek ve İslam davasını yaymak için bir araçtır, bir unsurdur. Cihat haricinde Türk milletinin ekonomisinin ve ordu yapısının da İslam'a dayandığı bilinmektedir. Yine Osmanlı'da her mesleğin bağlı olduğu lonca teşkilatı da dini bir tarikattı. Dolayısıyla Türk milletinin ekonomik yapısı dinden emir almaktaydı. Kültür ve ilim okulları olan medreseler de dini mekteplerdi. Bu mekteplerde İslam dininin emrettiği nizamaya uygun olarak birçok ilim okutulup, öğretilmekteydi. Devletin reisi olan padişahların da genel olarak dini tarikatlara mensup olduğu bilinmektedir. Ordu, ekonomi, mektep gibi unsurlara bakıldığında, bunlarının hiçbirinin İslam dininden ayrı düşünülmemeyeceği bir gerçekliktir. Dolayısıyla Türklüğün yapısından İslam'ı ayırmak mümkün değildir. Ayrılmaya kalkılacak olursa, Türklük yok olmaya mahkum bir hale gelir.²¹⁷ Görüldüğü üzere Topçu'ya göre milletimizin ruhunu meydana getiren İslam dinidir.

Milletimizi oluşturan ruhun yanında bir de milletimizin maddi yapısını oluşturan Oğuzlar vardır. Topçu Milliyetçiliğimizin Esasları adlı yazısında bu düşüncesini şu şekilde izah etmiştir: “Bizim milletimiz, Orta Asya'dan kaynaklı Türk ırkından çıkmış ve dokuz yüzyıl önce Anadolu'da kurulmuştur. İlmi adı “Anadolu Türkleri Tarihi” olan bu tarih ve bu millet, Türk ırkından ayrılan Oğuz boylarının Müslüman olarak Anadolu'ya yerleşmesiyle başlamış oldu. Göçebe olan Türkmen, Anadolu'da toprağa yerleşti; cenkçi iken çiftçi oldu. Şamanlıktan kurtulup İslam'a sığındı. Eski geri ve iptidai inançlarını bırakarak sonsuzluğun iradesini kazandı. Dokuz yüzyıldan beri Anadolu'da yaşayan millet İslam'ın sinesinde yaşayan bu çiftçi millettir.”²¹⁸ Dolayısıyla, Anadolu milliyetçiliği ekseninde, Oğuz Türklerinin ruhunu yoğuran din, millet olmamız açısından önemli bir yer teşkil etmektedir.²¹⁹

Türk milletinin oluşum serüveni incelendiğinde Topçu'nun, milliyetçiliğimizi, 1071 Malazgirt Zaferi ile başlattığı bilinmektedir. Büyük Selçuklu Devleti'nin, daha sonra da Anadolu Selçuklu Devleti'nin ektiği milliyetçilik tohumları, Osmanlı'da

²¹⁷ Nurettin Topçu, *Ahlak Nizamı*, 10.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2017, ss.167-168.

²¹⁸ Nurettin Topçu, *Yarınki Türkiye*, 17.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2018, s.154.

²¹⁹ Gündoğan, a.g.e., s.54.

meyvesini vermeye başlamıştır. Osmanlı Devleti, İslam ruhuna dayanan milli bir devleti Anadolu’da kurmuştu.²²⁰ Topçu, Türk milletinin milliyetçilik hareketlerinin, milletin tarihi kadar eski olduğunu söyler. Milliyetçiliğimizin tarihini yapanların ise; 1071 Malazgirt Muharebesi’nden bugüne kadar, Orta Asya’dan gelen Türkmenlerin Anadolu’ya yerleşmesiyle esasını İslamiyet’in oluşturduğu, hukuk, sanat ve ahlak değerleri ile örf ve adetlerini dokuz yüz yıldan beri aşilayarak Anadolu’da maddi ve ruhi birlik için çalışanlar olduğunu belirtmektedir.²²¹

Alpaslanların, Kılıçaslanların, Anadolu’da yaptıkları fetihlerden sonra milliyetçilik tarihimizde dört aşama mevcut olmuştur. İlki Osmanlılık davasıdır. Topçu, Osmanlılık davasını ikinci aşama olarak gördüğü İslamcılıktan ayrı tutmamaktadır: Orta Asya’dan gelen Kayı boyunun, Anadolu’da sınırlarını genişleterek oluşturduğu milli birlik, İslam ruhu ve ahlakının bu cemiyetin kültürü haline gelmesi neticesiyle olmuştur. Fakat Osmanlılık davası “kendi köklerini teşkil eden ırkın sahası içinde kalmamış, ruhi hareketin hamlesiyle ırkın sınırlarından taşmış” dolayısıyla Türk ırkından ve İslam dininden olmayanları dahi milli birliğin hayatı içerisine almıştır. Bu bağlamda Osmanlılık hareketinin ilk zamanlarında, dini, milletin ögesi olarak görenler, İslamcılık davasını savunanlardır. Osmanlılık davası, Fatihlerin, Yavuzların... bilinçli çalışmaları ile Türk milletinin ahlak ve kültürünü meydana getirmiştir. Aynı zamanda hangi dinden hangi soydan olursa olsun, bu dava tüm halk üzerinde adaleti sağlama derdindeydi.²²²

Anadolu’da dokuz asırdan beri, dinleri, dilleri ve ırkları farklı olan birçok unsur milletimize dahil olmuştur. On dokuzuncu asrın sonu ve yirminci asrın başında ırk ve dil karmaşasının milliyet ülküsünü zayıflatacağı düşüncesi Türkçülük hareketinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu minvalde Türkçülük davası milliyetçilik tarihimizde meydana gelen üçüncü aşama olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkçülük davasının Turancılık davasına bağlandığını belirten Topçu, dini milliyetten ayıran Turancıların, o

²²⁰ Nurettin Topçu, *Ahlak Nizamı*, 10.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2017, s.170.

²²¹ Nurettin Topçu, *Sosyoloji*, 8.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2018, s.82.

²²² Topçu, a.g.e., ss.82-83.

zamanın esaslı milliyetçileri sayıldığını belirtmektedir. Başlangıçta soycu milliyetçi olan Ziya Gökalp, bu hareketlerde önemli bir rol oynamıştır.²²³

Milli hayatta ırkın değil sadece milletin kültürü olabileceğini idrak edenler, gerçek bir milliyetçilik davasını ortaya koymuşlardır. Topçu tarafından Türkiye davası olarak nitelenen bu hareket, milliyetçilik tarihimizin dördüncü ve gerçek bir safhasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda Topçu'nun millet mistikleri olarak da belirttiği Remzi Oğuz Arık davanın en önemli isimlerindedir. O, bu dava için ömrü boyunca çalışmış bir dava adamıdır. Keza, Türkiye'nin mukaddesatına bağlı olan bazı mütefekkirler de vatan coğrafyasından ayrılmayan bir milliyet ülküsü içindedirler. Bu düşünürler, ilhamlarını Anadolu'nun İstiklal Savaşı'ndan almışlardır. Türkiye'nin davası, milletin dehası ve İslamiyet'ten meydana gelen mukaddesata yakından bağlıdır. Türkiye'nin kuruluşunda en önemli rolü oynayan, biri maddi kuvvet olarak vatan, diğeri ise ruhi kuvvet olan din milliyetçiliğimizin yeniden hayat kazanmasında birlikte rol oynamışlardır.²²⁴

Görülmektedir ki Topçu, dini, milliyetçiliğin temeline oturtmakta ve dini milliyetçiliği şekillendiren en önemli unsur olarak görmektedir. Aynı zamanda vatan ve tarih birliğinin olmadığı yerde milliyetçilikten bahsedilemeyeceği, Anadolu düşünceinin temel felsefesini oluşturmaktadır.²²⁵ Nurettin Topçu'nun Anadolu milliyetçiliği ideali, milliyetçiliği coğrafi bir mekanla ilişkilendirmektedir. Fakat Anadolu Milleti diye bir milletin olmaması, bu fikriyatı biraz muğlak durumda bırakmaktadır.²²⁶

4.2.2. Nurettin Topçu'nun Düşüncesinde Millette İrade Sefaletleri

Millette irade sefaletlerinin ortaya çıkışının, millet mukaddesatının ortadan kalkması ile olduğunu belirten Topçu, millet mukaddesatının ortadan kalkmasını, yabancı unsurların milletin içine nüfuz etmesi şeklinde tanımlamaktadır. Din, dil, vatan, soy, tarih

²²³ Topçu, a.g.e., s.83.

²²⁴ Topçu, a.g.e., s.84.

²²⁵ Dural, a.g.e., s.272.

²²⁶ Gündoğan, a.g.e., s.56.

gibi milleti destekleyici, milleti yaşatan unsurlardan bir tanesi dahi değiştirildiğinde millette irade sefaletleri ortaya çıkmaktadır. Bu durumda zevk, mukaddesatın yerini almaya başlar; ruhun yerini de beden alır. Zevk, gençliğin mezhebi olur ve her yerde kendini gösterir; mektepte, mabette, edebiyatta, siyasette... Bu duruma gelen millette, hayat kendisinin amacı olur. Oysaki hayat, hareket için bir araçtır.²²⁷ Hayatın kendi kaynaklarında kendisinin tüketilmesi demek olan zevk neticesinde, sadece ecdat değil, yaşayanlar dahi unutulur. Ne baba oğlunu tanır ne de millet ecdadını. Taklitçilik, milleti bütünüyle kavrar. Millet avare bir sürü haline gelir, ferdiyetler ortadan kalkar. Hayat kavgası artık, ruhi sevginin üstüne çıkmıştır. Bunlara sebebiyet veren taklitçilik, Garbın taklitçiliğidir. Tanzimat'tan beri başarılı olunamayan ıslahatların sebebi bu taklit halidir.²²⁸

Topçu, bahsedilen bu olumsuz durumlar için, selamete doğru hareket etmeyi çözüm olarak görmektedir. En zeki olanlar bu hareketin henüz gelmediğini dile getirmektedirler. Oysaki bu zeka sahipleri için, hareket zamanı hiçbir vakit gelmeyecektir. Gelmeyen bu vaktin neticesinde, mabette riyakarlık, devlette mesuliyetsizlik, ailede itimatsızlık felaketleri artık tahammül edilemez hale gelir. Bu olumsuzlukların asıl sebebi, hepimizi gerçek iradesine ulaştırıcı olan kalpteki imanın elden gitmesidir, imansızlıktır. Sonuç itibarıyla mukaddesatın bizi Allah'a götürücü yol olan vasfı anlamını yitirir.²²⁹

4.2.3. Avrupa ve Batı Milliyetçiliği

Topçu'ya göre Avrupa milliyetçiliği Rönesans'tan itibaren ruh ve madde kuvvetlerinin bazen çarpışmasının bazen de bu kuvvetlerin yan yana ilerlemesinin bir eseri olmuştur. Ruh cephesi, Hristiyan ruhçuluğunun temsili iken; madde cephesi ise

²²⁷ Nurettin Topçu, *İradenin Davası Devlet ve Demokrasi*, 8.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2018, ss.36-37.

²²⁸ Topçu, a.g.e., s.37.

²²⁹ Topçu, a.g.e., ss.39-40.

sömürgecilik temellerine dayanan büyük sanayiye ifade etmektedir. Romantizm, Reform ve Rönesans, Fransız İhtilali gibi hareketler ruh cephesinin zaferini ortaya koyan hareketlerdir. Dini tahakküme karşı çıkan, Batı milliyetçiliğini bilinçlendiren ilim hareketlerinden olan Rönesans, o devrin insanlık idealidir. Rönesans'ı hazırlayan dehalardan olan Dante, Petrarque ve Shakspeare gibi sanatkarların, eserlerini milli dille yazmaları, bu bağlamda milliyetçiliğe yönelik bir adım niteliğindedir. Yine Leonardo Da Vinci, Bacon ve Descartes gibi dâhiler de hakikati arama aşkı ile bir zihniyet ortaya koymuşlardır. Reforma bakıldığında, ümmet dininden millet dinine geçiş açısından önemli bir dönüm noktası olduğu görülmektedir. Bu hususta İncil'in Almancaya tercüme edilmesi önemli bir gelişmedir. Fransız İhtilali ise, milli hakimiyetin temelini, bireyin hürriyetini ve vatandaşın haklarının eşit ilkelerini ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir.²³⁰ Topçu'nun Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde meydana gelen azınlık ayaklanmalarına sebebiyet veren Fransız İhtilali'ne karşı olumlu bir bakış açısı ortaya koyduğu görülmektedir.

Topçu'ya göre Garp'ta ruh cephesinin zaferini ortaya koyan en önemli hareket Romantizm'dir. W. Scott, Schlegel gibi sanatkarlar ile Garp edebiyatında başlayan bu hareket, on dokuzuncu asrın ortasına kadar devam etmiş ve Klasik edebiyata karşı bir tepki niteliğinde olmuştur. Sanatta olduğu kadar dine, siyasette, ailede ve ahlakta başarılı olan Romantizm, Hristiyanlık ülküsünün bir eseridir. Allah inancına sıkı bir şekilde bağlı olan Romantizm, Batı'daki en samimi milliyetçilik hareketidir. Bu minvalde romantik şairler, doğa anlatımlarında kendi milli vatanlarının güzelliklerini yaşatmışlar ve milli konular seçerek milliyetçi eserler ortaya koymuşlardır. Bunlar neticesinde romantikler, milliyetin ruha çevrilmesinde önemli rol oynamışlardır. Maddi cephede ise, büyük sanayinin en esaslı yeri teşkil etmektedir. Büyük sanayinin doğmasına, on beşinci asırda Batı'da başlayan keşifler ve sömürgecilik hareketleri sebep olmuştur. Neticesinde milli ekonomiler oluşmuştur. Bu bağlamda, Avrupalı sömürgeciler, dünyanın her yerinde

²³⁰ Topçu, a.g.e., s.80

ellerine geçirdikleri kıtalardan, Avrupa'ya fazlasıyla hammadde getirmişlerdir. Avrupa böylelikle teknikte ilerleme kaydetmiştir.²³¹

Yukarıda anlatılanlarda da görülmektedir ki Topçu, Batı'yı topyekün eleştirmemektedir. Eleştirdiği kısım Batı'nın maddi cephesini teşkil eden büyük sanayidir. Büyük sanayi etrafında şekillenen sömürgeci anlayışa tamamen karşı çıkan Topçu makineleşmenin de insanı esaret altına aldığını ifade etmiştir.

5. NURETTİN TOPÇU'DA MİLLİ BENLİĞE DÖNÜŞ TAHAYYÜLÜ OLARAK MEDENİYET

Araştırmamızın ikinci bölümünde medeniyet kavramının sosyolojik bağlamda incelemesi yapılmıştır. Medeniyet kelimesinin İslami perspektiften yorumunu yapan düşünürlerin, medeniyetin şehir ve din ile bağlantısını kurdukları görülmüştür. Bu açıdan bazı düşünürlerin yaptığı gibi medeniyeti, Batı medeniyeti endeksli varsayarak 'bilim ve teknik' çerçevesinde bir medeniyet yorumuna gitmemişlerdir. Müslüman bir düşünür olan Nurettin Topçu'nun medeniyete, din ve şehir eksenli, Medine'den gelen anlamsal çerçevede bakmadığı; teknik olarak ele aldığı görülmektedir. Ona göre hakikati tanıtmak amacıyla olan ilimdir; ilimlerin uygulaması ise tekniktir. Teknik Onun için beden gibidir; keza kültür de ruh gibi.²³²

Topçu'nun böyle bir yorumda bulunmasının sebebi Avrupa'daki teknik gelişmelerdir. Daha doğrusu Batı'nın ruh ve maddeden oluşan medeniyetinin zamanla sadece maddeci bir anlayışa evrilmesi ve bu medeniyetin sömürgecilikten ibaret hale gelmesi, medeniyetin en son ki geldiği konum doğrultusunda teknik olarak yorumlamasına sebebiyet vermiştir. Avrupa'da hammaddelerin bolluğu sebebiyle teknik gelişmiştir; fakat burada Batı'nın yaptığı bir 'sömürge' söz konusudur. Asya ve Afrika'nın tüm zenginliğini, varlığını, Avrupalı sömürgeciler talan edip Avrupa'ya taşımışlardır. Bu servet yığınlarını kendi kıtalarında kurdukları fabrikalarda işleten

²³¹ Nurettin Topçu, *İrâdenin Davası Devlet ve Demokrasi*, 8.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2018, s.81.

²³² Nurettin Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, 12.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2017, s.19.

Avrupalılar, Avrupa’da muazzam bir teknik gücü oluşturmuşlardır. Tekniğin gücü ile dünyanın ve hatta insanın makineleştiğini ifade eden ve bundan muzdarip olan Topçu, bu durumu durduracak olan gücü ‘kültür’de görmektedir.²³³

Topçu’nun teknik üzerinden bir medeniyet tanımlaması yaptığı açıktır. Burada Batı’nın tekniği neticesinde bu açıklamaya gittiği ve teknik olarak gördüğü medeniyete ‘beden’ yakıştırması yaptığı görülmektedir. Aslında sömürgecilik eksenli ilerleyen tekniksel gelişmeleri ve makineleşmeyi tenkit ettiği ortadadır. Topçu, bütünüyle teknik gelişmelere olumsuz yaklaşan bir düşünür değildir. Teknik gelişmelerin olumlu olarak kullanıldığı takdirde faydasının olacağı kanaatindedir. O, teknolojinin insanı tahakküm aracı haline getirmesinden şikayetçidir. Ruhçu bir düşünür olan Topçu, makineleşmenin insanı esir almasına tamamen karşıdır. Topçu aynı zamanda teknolojik üretimin kültüre özgü olduğunu yani üretilen yerin kültürünü; ruhunu taşıdığını savunmaktadır. Bu sebeple teknik gelişmeler neticesinde üretilen ürünlerin ithal edilmesi o milletin ruhundan uzak olmasına sebebiyet vermekte ve bu duruma Topçu’nun eleştirel baktığı görülmektedir. Milletten benliğinden uzak bir şekilde oluşturulan teknik gelişmelerin makineleşmekten öteye geçemediği Topçu açısından bir gerçekliktir. Topçu, medeniyete maddi bir anlam yüklemiştir fakat tekniği meydana getiren ilmin bir zihniyet meselesi olduğu düşünüldüğünde, medeniyetin madde-beden-teknik olarak ifade edilmesinin uygunluğu tartışılabilir boyuttadır. Topçu’nun medeniyete somut bir anlam yüklemesine karşı, medeniyet davamızın esasını ve ehemmiyetini açıklarken, medeniyetin muhtevasını manevi tecrübe ve zihniyet anlamlarına gelecek şekilde ifade etmeyi es geçmemiştir.

Nurettin Topçu’ya göre Türkiye’nin çözüme kavuşturulması gereken en mühim sorunu, medeniyet meselesidir. Türk milletinin kendi medeniyetini küçük görmesi, bu sorunun oluşmasına zemin hazırlamıştır. Tanzimat’tan beri süregelen Batı münasebetleri, zaman içerisinde bir Batı sevdasına dönüşmüştür. Bazı Türk aydınları, Batı’daki yükselişin sırrını aramaya çalışmış fakat kendilerini Batı özentiliğinden alamamışlardır. Bu bağlamda, Batılılaşmanın nasıl olması gerektiği hususunda uzunca süre sayıklayan Türk aydınları, neticede durumu Batı taklitçiliğine kadar vardırımlıdır. Topçu, sadece

²³³ Nurettin Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, 12.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2017, ss.19-20.

Batı taklitçiliğini şekilde gören inkılapçıları eleştirmemiş; geçmiş yaşam şekillerine sınımsız bağlı olan muhafazakar zümreyi de milli bir kültür ve medeniyet kurma çabalarının olmaması sebebi ile tenkit etmiştir.²³⁴

Medeniyet davasının esası, “Hakikatte bin yıllık tarihimiz içinde ortaya konmuş olan Anadolu Müslüman Türk kültürünü, örfleri, folkloru, edebiyatı ve güzel sanatlarıyla, tasavvufu ve tarikatlarının felsefesiyle, İslam ahlakıyla bir potada yoğurmak...”²³⁵ idi Topçu’ya göre. Hakikatte amaç milli benliğe dönmektir. Topçu bunun için neler yapılması gerektiği hususunda fikirlerini geniş bir şekilde izah etmiştir. Bu bağlamda en genel manada çözüm önerisi Topçu’nun ifadesi ile şöyledir: “Dünyamız yeni kültürlerin yaratacağı ruh içinde gelişerek insanlığı tabiatın bağrına basacak ve insanı makinenin esirliğinden kurtarıp, kendi kendisinin ve ruhu kainatın hakimi yapıcı yeni bir medeniyetin doğuşunu bekliyor. Bu medeniyet Anadolu’dan yani güneşin doğduğu yerden doğmazsa dünyamız kararacaktır. Bize düşen Anadolu çocuğunu, içinde yuvarlandığı Batı hayranlığından kurtarıp yeni doğan güneşe teslim etmektir.”²³⁶ Bakıldığında Topçu, kültürel değerler neticesinde medeniyet kurulabileceği düşüncesindedir. Yani bir medeniyetin oluşumunda bir milletin emeğinin geçmesi ve o milletin kültürel öğelerini yansıtmaya çalışması gerekmektedir. Kültürü milli; medeniyeti milletlerarası olarak gören Ziya Gökalp’in “Batı medeniyetindenim” sözü bu sebeple Topçu’ya göre pek bir mana ifade etmemektedir. Özellikle İslam dini ile yoğrulmuş Türk milletinin, Batı medeniyetini sahiplenici bir tutumda olması uygun görülmemektedir. Keza geçmişten bugüne değin bir milletin hayat tecrübesi, yaşamın her sahasında kendisini gösteren kültür değerleri, o milletin ruhunu yansıtmaktadır. O ruh, medeniyeti oluşturmada esas teşkil etmektedir. Bu sebeplerle Batı medeniyetinden olmamız gibi bir durum bu gerçeğe ters düşmektedir. Topçu’nun ifadeleri ve değerlendirmelerimiz neticesinde medeniyet ile ayrılmayan bir kavram olan kültüre ve milli kültürümüzün değerlerine bir sonraki başlıkta yer verilecektir.

²³⁴ Topçu, a.g.e., s.13.

²³⁵ Topçu, a.g.e., s.14.

²³⁶ Topçu, a.g.e., s.15.

6. NURETTİN TOPÇU'DA KÜLTÜR VE MİLLİ KÜLTÜR KAVRAMLARI

Nurettin Topçu, kültür kavramını “Onu yaratmış olan milletin malı” şeklindeki ifadesi ile tanımlamaktadır. Dolayısıyla bir milleti oluşturan fertlerin tüm tarih içinde oluşturduğu değer hükümleri kültürü meydana getirmektedir. Bu değer hükümleri ise ilim, din, sanat, felsefe gibi değerler tarafından yaşatılmakta ve bu değerler her milletin kendi iradesi ve ruh kabiliyeti ile yoğrulmaktadır.²³⁷ Tarihimizin oluşturduğu kültür, vicdanlarımızda, şuurumuzda ve bütün hücrelerimizdedir. Bu sebeple kültürü harekete geçirmek lazımdır. Bunun için öncelikle milli bir felsefe oluşturmamız icap eder. Bu felsefenin hamurunda ise bizi sonsuzluğa götüren İslam dini vardır. Kültür, sonsuzluğa doğru yol almaktır. Aynı zamanda milli bir sanatımızın da olması gereklidir; sanata aşkı dahil eden dindir.²³⁸

Bir milletin tekniği, o milletin kendi kültürü tarafından doğmalıdır. Teknik, kültürün hakimiyetini tanımalı ve kültürün biraz gerisinde olmalıdır. Topçu'ya göre bu durum zaruridir. Eğer tam tersi durum söz konusu olup, kültür gözden kaybolursa, teknik “makinleşmek” olmaktan öteye geçemez. Velhasıl makinenin vatani olmadığından, milli bir teknik de oluşturulamaz. Topçu'nun oldukça üzerinde durduğu ve çözüm önerileri sunduğu husus, kültürün bir teknik oluşturamamasıdır. Bu minvalde, Türkiye'de milli kültürümüzün kendi tekniğini oluşturamamış olması çok elzem bir sorundur. Kendi tekniğimizi oluşturamamakla birlikte bir de tekniği satın alınır sanıp, Garp'tan alma yoluna gidilmesi sorunun ciddiyetini artırmaktadır. Topçu'nun ifadesi ile durum şöyle izah edilebilir: “Biz ağacı yetiştirmeden meyvesini toplamaktan zevk aldık.”²³⁹

“Tarih, kendisiyle bize intikal eden bütün hadiseleriyle, her birimizin bin yıllık ömrünü, bin yıllık yaşını hatırlatmak suretiyle, her birimizi bir milletin ferdi yapmıştır. İşte buna kültürün hayatı denir. Bu hayatta binlerce hareket yaşanmıştır ve bunların hepsi kültürün varlığını meydana getirmiştir. Bu varlıkta, Malazgirt'te, Hayber'de parlayan kılıç bulunduğu gibi Bağdat'ta kurulan medrese ve Nizamülmülk'ün teşkilatçı kudreti vardır. Onda, şariat ve kanun

²³⁷Topçu, a.g.e., s.20.

²³⁸Topçu, a.g.e., ss.26-27.

²³⁹ Topçu, a.g.e., ss.24-26.

önünde eğilen başlar olduğu gibi Yıldırımlarla Yavuzların otoriter ve mesul devlet anlayışları vardır... Onda Hazreti Ebubekir gibi Allah'a teslimiyet sevgisi, Hz. Ömer gibi mesuliyet ihtirası yaşatan hükümdarlar, veliler, halk sınıfları ve devlet adamları vardır.”²⁴⁰

Bu hareketlerle oluşan kültür bizim gerçek ruhumuzdur. Bir millet başka bir millet tarihinin olayları ve hareketleriyle yaşatılamaz. Topraktan ayrılmış vicdan düşünülemez. ²⁴¹

6.1.MİLLİ KÜLTÜRÜ OLUŞTURAN DEĞER HÜKÜMLERİ

6.1.1. Din

Dinler, Kur'an referans alınarak incelendiğinde, Allah tarafından seçilen, peygamber yani elçi olarak isimlendirilen insanlar aracılığıyla topluma gönderilmiş ve toplumlara gönderilen peygamberler vasıtasıyla öğretilmiştir. Bu referans doğrultusunda Allah, dini, bir meleğe verdiği bilgiler -ilim- aracılığıyla yani vahiy yoluyla peygamberlere göndermiştir. Peygamberler yaşantılarıyla insanlara örnek olan, Allah'ın elçileridir.²⁴²

Din, bir yaşam stilidir. Din, insanların hem bireysel hem de toplumsal yaşantılarında ahlak çerçevesinde nasıl davranmaları gerektiğine dair yol gösteren bir gerçekliktir. Din hayata dair her alanda Allah'ın rızasına gidecek istikameti insanlara işaret etmektedir. Tüm dinler insanların kurtuluşu adına bir reçete sunmuştur aslında. Yaklaşık 1400 sene önce inen, şu anda da tek ve gerçek ilahi kitap olan Kur'an'da Allah, insanlara razı olduğu hayatı yaşamak ve rızasına ulaşmak için tavsiyeler vermektedir. Allah'a inanan insan, O'nun yardımının mutlaka geleceğine inandığından kendini her zaman ümitvar ve daha güçlü hisseder. Bu açıdan bakıldığında inanan insanın daha güçlü olduğu söylenilebilmektedir.

²⁴⁰ Topçu, a.g.e, ss.28-30.

²⁴¹ Topçu, a.g.e., ss.28-30.

²⁴² Alparslan Açıkgenç, *İslam Medeniyetinde Bilgi ve Bilim*, 2.b., İstanbul: İSAM Yayınları, 2013, s.20.

Topçu'ya göre din, zeka ve duygu aleminin üstünde olan bir irade hadisesidir. Allah'ın iradesine, bizim irademizi bağlayan harekettir. Din, sonsuzluk iradesini kazanma adımları ile başlar. Allah'a teslim olan insan Allah'ın iradesini ister. Böylece o insanın gözünde artık dünya metanın değeri kalmaz.²⁴³ Topçu dinin mistik tarafının üzerinde daha çok durmuştur. Ona göre din, bilgi kaynağı değildir; güç kaynağıdır. Dindar insan başkalarından daha güçlü olandır. Bu gücü imanın kaynağından alan dindarın her hali de ibadettir.²⁴⁴ Bu bağlamda ruhu kuvvetli olmayan insanlar, kendilerine kötülük yapıldığında kötülükle karşılık verirken; ruhu kuvvetli olanlar, o kötülüğü affederler ve kötülük yapan insanı o kötülükten kurtarmaya çalışırlar.²⁴⁵ Allah'a sığınıp, güvenen iradeli insanların amacı kötülük yapmak olmadığı gibi kötülüğe kötülük ile de karşılık vermezler. Tüm dinler, insanların ahlakını yükseltme amacı gütmüşlerdir. Ahlak da dinden doğmuştur. Dinlerin ortaya koyduğu ibadetler, ruh kuvvetini artırmaya yöneliktir. Ruhun kuvvetsiz olduğu durumlarda, kıskançlık, kin, zulüm gibi kötü duygular doğmaktadır.²⁴⁶

6.1.2. Felsefe

Nurettin Topçu, felsefeyi din, hürriyet, ahlak, akıl gibi kavramlar ile ilişkilendirmiş ve bu kavramların millet açısından nasıl etkisi olduğunu izah etmiştir. Milli birlik, milli kültür ve medeniyet arasındaki ilişkinin ehemmiyeti, felsefeye bağlı olarak şekillenmiştir Topçu'da. Anadolu'nun ruhunun ve milli bir felsefe ile ortaya çıkan ahlakının, milli birlik oluşturulması ve medeniyetin yükseltilmesi açıdan ne derece elzem olduğu Topçu'nun fikriyatında önemli bir yeri teşkil etmektedir. Bu minvalde Topçu'nun felsefeye hangi anlamları atfettiği, kültür ve medeniyeti anlamak adına detaylandırılmalıdır.

“İnsanların bir kısmı düşünür, bir kısmı yaşar. Çoğunluğu teşkil eden düşünmeden yaşayanlar, hayat yolunda daha önceden hazırlanmış rayların

²⁴³ Nurettin Topçu, *İradenin Davası Devlet ve Demokrasi*, 8.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2018, ss.69-70.

²⁴⁴ Nurettin Topçu, *Ahlak Nizamı*, 10.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2017, ss.92-93.

²⁴⁵ Nurettin Topçu, *Ahlak*, 12.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2018, ss. 33-34.

²⁴⁶ Topçu, a.g.e., s.35.

üzerinde yürürler. ... Düşünenler ise, evvelkilerin yaşadığı manada yaşamayanlardır.”²⁴⁷

Bu bağlamda Topçu’ya göre “hayatın faniliğinden kaçarak barınacak bir ebedilik” arayanlar düşünenlerdir. Onlar düşüncelerine sığınmaktadırlar. Bu bağlamda “düşünen varlığın kavradığı ebedilik”, “düşünen ebedilik” kavramı ile açıklanabilir. Topçu, bu yüksekliğe ulaşanların düşüncelerinde kurdukları hakikat binasını felsefe olarak tanımlamaktadır. Düşünen ve düşünmeyenlerin ayrımını bu şekilde izah eden Topçu, felsefenin önemini bu bağlamda ortaya koymaktadır. O’na göre insan düşünen bir varlıktır. Yükselere doğru ilerlemeyi de insana ancak felsefe öğretmektedir.²⁴⁸ “Bir milletin benliğinden çıkararak kainatın her tarafına doğru uzanan iradesinin, sistem halinde ifadesi” tanımlaması da Topçu’nun felsefe kavramına yönelttiği diğer bir ifadedir. Felsefe, irade halinde millette doğar ve milletin tarihine yön verir. Aynı zamanda felsefe insanın kainata karşı bakışıdır.²⁴⁹ Felsefede bilgi, akıl yoluyla elde edilmektedir. İnsanlığın ileri zamanlardaki durumunu tasarlamak, hayatı akıl yoluyla incelemek felsefe yapmaktır.²⁵⁰ Topçu’ya göre, bütün cemiyetler mutlaka bir felsefi düşünceye bağlanmışlardır. Bu düşüncesini Türk milli felsefesi bağlamında da inceleyen Topçu, milli felsefenin nasıl oluşması gerektiği hususunda önerilerde bulunmuştur. Evvela, milli bir felsefenin oluşmasını lüzumlu görmeyen iki grubu eleştirmiştir. Bunlardan ilki, Batı’nın felsefesini gerekli gören, “iradesizler” olarak nitelendirdiği, Batı taklitçiliğine teslim olanlardır. Diğeri ise felsefeyi gerekli görmeyip, Kur’an’ın varlığını yeterli olarak gören muhafazakar kesimdir. Oysaki ne Batı felsefesinin ömrü milletimizde uzun olur ne de Kur’an felsefesiz anlaşılır. Kur’an’ı sadece ezberleyip okumak yetersizdir; onu anlamamız gerekir. Bunun için de bir felsefi görüşün olması gereklidir: Felsefe, bir düşünüş tarzıdır.²⁵¹

Topçu’ya göre felsefesiz yaşarsak kalbimiz yabancı inançlara esir olur. Kainatın bilmecesini çözebilen ancak felsefedir. İslam dünyasında bir felsefe olmayışı bizi perişan

²⁴⁷ Nurettin Topçu, *Yarınki Türkiye*, 17.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2018, s.57.

²⁴⁸Topçu, a.g.e., ss.58-59.

²⁴⁹ Nurettin Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, 12.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2017, s.21.

²⁵⁰ Nurettin Topçu, *Ahlak*, 12.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2018, s. 151.

²⁵¹ Nurettin Topçu, *Yarınki Türkiye*, 17.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2018, s.59.

hale sokmuştur. Çünkü kültürümüzün kökleri İslam'dadır. Farabi, İbni Sina gibi filozoflar Aristo'nun felsefesini İslam'ın esaslarına tatbik etmişlerdir. Yani "İslam dininin hakikatlerini Aristoculukla ispata çalıştılar." Fakat Topçu bu durumun neticesinin hüsrana olduğunu belirtir. Gazali'nin "Tehafüt" münakaşası da bu durumların sonunda doğmuştur. Nihayetinde Aristo'nun felsefesi Yunan felsefesidir dolayısıyla İslam felsefesi yapılmamıştır.²⁵²

"Ancak tasavvuf, Kur'an'da esaslarını bulduğu derin bir insan felsefesini ele almıştır. Bilahare Türk- İslam medeniyeti içerisinde de pek çok felsefi meselelerin münakaşası yapıldı. Anadolu devletini kuran Müslüman Türkler, tasavvuf sahasında yani insan felsefesinde deha gösterdikleri gibi, sırf akla dayanan felsefe zemininde hiç değilse görüşler ortaya koydular. Bunların sonuncusu XV. Asırda İstanbul'u alarak yeni çağı açan padişah Fatih Sultan Mehmet'in Molla Zeyrek'le Hocazade arasında yaptırdığı "Tehafüt" münakaşası oldu. Bu münakaşada Farabi ve İbni Sina gibi filozofları savunan İbni Rüşd ile onları tenkid ve bazı noktalarda tekfir eden İmam Gazali arasındaki görüş ayrılıkları karşılaştırılıyordu. Molla Zeyrek filozofları, Hocazade Gazali'yi müdafaa etti. Padişahın bizzat takip ettiği ve hakemlik yaptığı bu münakaşa tam yedi gün sürdü. Gazali'nin görüşünü müdafaa eden Hocazade münakaşayı kazandı. Fatih Hocazade'yi takdir ederek bu fikirlerini bir eser halinde yazmasını söyledi."

Topçu, bu hareketin bizdeki son felsefe hareketi olduğunu ve alemimizin sınırları dahilinde başka herhangi bir ciddi felsefe hareketinin olmadığını belirtmektedir.²⁵³ Aklın nasıl kullanılacağı, eşyaya hangi açıdan bakılacağı, felsefe vasıtası ile cevap bulur. Ancak felsefesi olan Türk çocuğunun bir dünya görüşü olabilir. Tüm vatandaşlar ise bu görüş etrafında birleşirler. Böylece milli bir birlik meydana gelir. Eğer görüşler ve kalpler çatırırsa, bir noktada birleşmezse insanlar milli birlik mutluluğunu yaşayamazlar. Görüş ve kalp birlikteliğinin olmadığı ve birbirleriyle çarpıştığı cemiyette sevgi yok olur ve nefret tohumları saçılır. Böyle bir cemiyette hayat yaşamaya değmez bir vaziyet alır: Aile ve okul hayatını olumsuz etkiler; mabet de sevilmez olur. Dolayısıyla felsefe aklın saltanatını oluşturacak ve ruh yapımızdaki ahenk ile nizamı da kuracaktır.²⁵⁴

²⁵² Topçu, a.g.e., ss.59-60.

²⁵³ Topçu, a.g.e., s.60.

²⁵⁴ Topçu, a.g.e., ss.61-62.

Topçu'ya göre ahlakımızın da sanatkarı felsefedir. Bir cemiyetin felsefesi yoksa o cemiyet ahlak nizamına da ulaşamaz. O cemiyette iki ahlak var olur; o da iki millet ideali oluşturur. Bu durumu Topçu şöyle ifade etmektedir: "... Bir kısmı kaidelere hayran yaşarken, diğerleri kaideleri çiğnemekten zevk alırlar. Bir kısmının hörmet ettiğinden öbürleri nefret duyar. Birçok elin alkışlarını, o alkışlarla oyulan kalplerin ahı karşılar...". Dolayısıyla biri diğerine düşman olarak yaşayacaktır.²⁵⁵ Topçu, Anadolu'da milli birliğimizi ilk kuran hareketin, ruh ve ahenk birliğinden güç aldığını ve medeniyetimizin yayılmasında yine bu gücün etkili olduğunu belirtmektedir. "Bugün bizim de medeniyet semalarında yükseklerle tırmanabilmemiz, maddenin bilgisinin üstünde bir ahlak ideali, bir ahlak felsefesi yaratmamızla kabil olacaktır."²⁵⁶ Bu ifadesi ile de medeniyet olarak ilerlemenin ancak milli bir felsefe kurmak ile mümkün olabileceğinin üzerinde durmuştur. Milli felsefeye sahip oluşumuz ile kendimize karşı zalim olmamız da birbirine paraleldir. Kendi felsefesini oluşturamamış, düşünmekten yoksun olan milletler, hayata bir mana verememiştir. Hareketsiz, ruhsuz ve gayesiz bir bekleme içindedirler.²⁵⁷

Felsefe, siyasi düzenin de yapıcısıdır. Milletın felsefesi sayesinde o milletin rejiminin özellikleri belirlenir. Topçu, taklitçiliğın devlet rejiminde de olmaması gerektiğini ve iradeyi sarsıntıya uğratacağını ifade etmektedir.²⁵⁸

Felsefeyi "dini inanışlarımızın üstadı" olarak gören Topçu, felsefesi olmayan toplumların, din kılıfına geçirilmiş olan her şeye inanıp, itimat edebileceğini ve ibadet yapan herkesi din adamı zannederek onun yolundan gidebileceğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda felsefenin tasavvuf ile ilgisine de atıf yapan Topçu, öncelikle tasavvufu "İslam'ın ahlaki özünü mistik tecrübelerin konusu yapan derin bir felsefi yaşayış" olarak tanımlamakta ve tasavvufun içerisinde farklı felsefi görüşlerin çıktığını, bunun da milletimizin ruhunu yoğun ve derin bir şekilde işlediğini söylemektedir.²⁵⁹ Topçu, derin bir felsefi yaşayış olarak nitelendirdiği tasavvufunun, Anadolu'nun ruhu ile ilişkisini de kendi ifadesi ile şöyle açıklamıştır: "Öyle ki Yavuz'da Mevlana'dan cezbelere bulmak,

²⁵⁵ Topçu, a.g.e., ss. 62-63.

²⁵⁶ Topçu, a.g.e., s.63.

²⁵⁷ Topçu, a.g.e., s.64.

²⁵⁸ Topçu, a.g.e., ss.63-64.

²⁵⁹ Topçu, a.g.e., s.65.

Mehmed Akif'te Yunus'un çilesini tatmak kabildir. Ancak büyük milletlerin başardığı istiklal harbi ise Anadolu'nun ruhuna sinmiş bulunan bu cezbe ile sonu gelmeyen çilenin bir meyvesidir.”²⁶⁰

Felsefe, hürriyetin de kaynağıdır. Düşünen insan, hürriyeti anlamaktadır. Felsefe sayesinde düşünen insan, düşüncesi sayesinde de hürriyete sahip olur. Ufku genişleyen insan, insanlığın dertlerine deva olma isteği ile dolmaktadır.²⁶¹ Bir insanı tanıtan felsefedir. İnsan anlaşıldığında ancak inkılap yapılabilir. Dolayısıyla inkılapların hepsinin aslında bir felsefeye ihtiyacı vardır. Bu bağlamda hayatın yönünü tayin etmemiz açısından felsefenin yeri inkılaplarda da karşımıza çıkmaktadır.²⁶²

Asırlardan beri içinde bulunduğumuz ahlaki bunalımların, umutsuzluğun, inançlarımızdaki pespaye dindarlığın nedenini felsefe ekseninde incelemiş olan Topçu, bu sorunların giderilmesinde felsefenin sağlayacağı faydaları da ifade etmiştir.²⁶³ Milli bir felsefe oluşturmak adına, felsefemizin, tekamülcük prensibine, aklın mükemmel işleyişini düzenleyen metotlu düşünme prensibine, Anadolu sosyalizmine, ahlakımızın temelini oluşturan İslam ruhçuluğuna ve şahsiyetçiliği esas alan idealizme bağlı olması gerekmektedir.²⁶⁴ Bu bağlamda bir milletin neden kendine has bir felsefesinin olması gerektiğini Topçu şu satırlarında ifade etmiştir: “Bizzat kendimize karşı zalim olmak istemiyorsak kendimize bir felsefe arayalım. Zira sabah uykudan gözlerimizi açarken, üstümüze çöken ümitsiz karanlık, o içler oyucu yaşamak korkusu, ruhumuza imanın aydınlığını getirecek bir felsefenin eliyle uzaklaştırılabilir. Yeni hayata atılan gencin hislerini didik didik eden felsefesiz yaşayıştır. Bir genç neslin ifadesindeki inceliğin, hareketlerindeki ruhluluğun, bakışlarındaki neşvenin kaynağı o milletin felsefesidir.”²⁶⁵

Nurettin Topçu, Anadolu'nun toplumsal gerçekliğini göz önünde bulundurarak o gerçekliğe uygun bir milliyetçilik ideali ve bu bağlamda bir sosyalizm anlayışı da ortaya koymaktadır. O, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında ve Cumhuriyet Dönemi'nde

²⁶⁰ Topçu, a.g.e., ss.65-66.

²⁶¹ Topçu, a.g.e., s.66.

²⁶² Topçu, a.g.e., s.66.

²⁶³ Gündoğan, a.g.e., s.29.

²⁶⁴ Gündoğan, a.g.e., s.29.

²⁶⁵ Topçu, a.g.e., s.64.

ortaya çıkan fikir akımları karşısında Anadoluçuluk denilen bir fikriyatın temsilcisi olmuştur. Dolayısıyla Onun milliyetçiliği, Anadolu milliyetçiliği; sosyalizmi ise, Anadolu sosyalizmidir.²⁶⁶ Topçu, modern bir ideoloji olan sosyalizmi Anadolu milliyetçiliği ile birleştirdiği görülmektedir. Topçu'ya göre Anadolu'nun kurtuluş çaresi üç safhada gerçekleşen bir plan ile mümkün olmaktadır. Sosyalist bir cemiyetin kurulması bu safhalardan ilkinin oluşturmaktadır. İkincisi halka inanılmış bir medeni terbiye aşısının yapılmasıdır. Son olarak da İslam kültür ve ahlakının, gerçek bir din anlayışı halinde canlandırılmasının gerekliliğidir.²⁶⁷

Topçu'nun sosyalizmi; işsizliği giderici, adalet esasına dayanan bir ruhçu sosyalizmdir. Ona göre, işsizliğin, haksızlığın, sefaletin giderilmesi adına ruhçu bir sosyalist düzene muhtacdır. Ahlakı en yüksek değer olarak gören Topçu, işsizliği ahlaki sefaletlerin en başlıca kaynağı olarak belirtmiş ve bu durumun çaresi olarak da Anadolu sosyalizmini gerekli görmüştür. Anadolu sosyalizmi İslam ruhuna ve İslam karakterine sahiptir. 1950'li ve 1960'lı yılların koşulları itibariyle ortaya konulan bir sosyalizmdir. Topçu, Anadolu insanını fabrikaya muhtaç etmemek ve toprağa bağlamak fikrindeydi. Bu sosyalizm Ona göre İslam'ın kendisiydi aslında. Anadolu sosyalizmi "ahlaki endişelerden kaynaklanan bir iktisadi doktrin"di. Dolayısıyla ekonomik problemlerin temelinde ahlaki sorunlar mevcuttur. Ekonominin tek belirleyici etken olduğu fikrinde olan Karl Marx'ın sosyalizmi gibi değildir. Topçu'ya göre Marx'ın iddiası aşırıdır ve gerçeğe uygun değildir.²⁶⁸

Anadolu sosyalizmi ve İslam ruhunu birleştiren Topçu, bu sosyalizme gereklilik duyulmasının gerekçesini şu şekilde açıklamaktadır: "Oyunu kullanan, lakin, kendi okuttuğu evladı kendi dilinden anlamayan, Batı'nın bütün lüks vasıtalarını kullanan, lakin kullandığı sermaye kendinin olmayan, kendi ekmeği ile beslediği basını yine kendi mukaddesatına kıvılcımlar ve salyalar sıçratan, din adamı, büyücüsü ve üfürükçüsü ile el ele veren, münevveri, halkının dilini koparmaya hevesli bir milletin perişan tali'ini tersine çevirip parlatacak olan, olsa olsa Anadolu'nun bütün ruhu ile bağlanabileceği İslam

²⁶⁶ Gündoğan, a.g.e., ss.17-54.

²⁶⁷ Nurettin Topçu, *Ahlak Nizamı*, 10.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2017, s.181.

²⁶⁸ Gündoğan, a.g.e., ss.55-56.

sosyalizmidir.”²⁶⁹ Topçu’ya göre Anadolu sosyalizmine bağlanmamız gerekliliğinin sebepleri maddeler halinde şöyle sıralanabilir:

1. Millet ekmeğini, Yahudi’nin esaretinden kurtarmak.
2. Müslüman- Türk kültürünü, “Batılı uşakların okullarının eşiğinde kurban edilmesinden” kurtarmak.
3. Yabancı ideolojilerin olduğu, davasız ve vicdansız üniversitelerden vatani kurtarmak ve “millet üniversiteleri” kurmak.
4. Müslüman- Türk ruhunu, komünizm ve masonluk gibi ideolojilerden korumak.
5. Din adamı kılığında halkı soymanın peşinde olan sahtekarların, irşad yapma bahanesiyle, dini ve akli çürüten soygunculardan milleti kurtarmak.
6. Millet radyosunu, kendi vatani içinde yaşadığı esaretten kurtarmak.
7. Halkı soymak için ve menfaati uğruna maharetini gösteren basına, ahlak ve dava bağışlamak ve onu önemli bir millet müessesesi haline getirmek.
8. Sahte vaatler ve sefaletlerin içinde olan masum insanların alın teri ile biriktirdikleri dünya nimetlerini devlet kapısında paylaşmaktan doyamayan particilerin ihtiraslarını bitirmek.
9. Kumarın, ahlaki ve iktisadi bir musibet olduğunu milletlere öğretmek ve bunları ortadan kaldırmak.
10. Faizci, gizli nikahçı, büyücü, kabzımal gibi pek fazla sayıda olan parazitleri ortadan kaldırmak.
11. Batı’nın lüksüne hayran, vicdansız misyonerlerin varlığından nefret etmeyi halka öğretmek.
12. İnsanı toprağa sevgi ile bağlayarak, toprağı sahipsiz, insanı da ruhsuz yaşama felaketinden kurtarmak.
13. İşsiz ve sahipsiz olan gençleri, ilim, irfan, ahlak, sanat gibi çalışmalarda bulundurmaya sağlamak ve onları ruhi ve ahlaki gayelerin hizmetine sokmak.

²⁶⁹ Topçu, a.g.e., s.188.

14. Özel ve yabancı okulların kapılarını kapatmak ve Türk yurdunda yalnızca Türk kültürünü hakim kılmak.

15. Yoksulları göremeyen kör gönüllerin aymazlığından halkı uyandırmak.²⁷⁰

“... ailenin ahlak ocağı olmaktan çıkıp da hırs ve heves yuvası haline geldiği, ilmin üniversitelerin eşiğine kadar özel diplomalar satışı ve büyük bütçe yağmaları ile ticaret metaı haline koyulduğu, Türk şehirlerinde Türk dilinin temizliğine hasret yaşandığı, sağcı solcu bütün gazetelerin ve radyo çığlıklarının Anadolu'nun ruh ve ahlakını her gün biraz daha çürütmeye çalıştığı, Müslüman yurdunda ezanlara bile nüfuz eden teknik adlı canavarın hırslarımızı siper alarak vicdanlara nüfuz eden dişlerini gıcırdattığı, ahlak kültürünün ve Kur'an ahlakının bir yandan komünist, bir yandan din adamlarını ve Müslüman cemaatını hem de onlar hiç farkına varmadan peşinden sürükleyen Yahudi- Mason tarafından ayaklar altına alındığı bu korkunç tarihi anda Anadolu İslam sosyalizminden başka milletimizi kurtaracak yol yoktur.”²⁷¹

Anadolu'yu bu dertlerden kurtarmanın çaresi, vicdanlı bir otorite; halk ile el ele olan bir iktidarın olmasıdır. Allah'a götürecektür olan Türk milliyetçiliği, Anadolu'nun “hak ve kudretin timsali olan bir yumruk halinde birleşmesi” ile mümkün olacaktır. Bu hak ve iktidar, Topçu'ya göre başkasında olması beklenen bir şey değildir; ancak onlara inananların eseridir. Dolayısıyla iktidarı dışarda aramaya gerek yoktur. Bu dünyada herkesin mesuliyeti kendi omuzlarındadır. Bunun için davamız, “İslam ahlakına dayanan bir cemiyet düzeni kurmak” olmalıdır. Bu dava kendine inananların davasıdır. Kendine inanan insanlar, düşmana karşı direnmesini ve düşmanı durdurmasını bilen cesur ruhlardır.²⁷² Anadolu sosyalizmi fikri, Türkiye'de gölgede kalmış bir fikirdir. Bir dönem ithal ve maddeci olan komünizm Türkiye'de bir heyecana sebep olduğu ve Anadolu sosyalizmini gölgede bıraktığı ifade edilebilir.²⁷³

Şahsiyetçiliği esas alan idealizmi açıklamak da bu konu çerçevesinde uygun gözükmektedir. “Mütenahi ve mahdut varlığıyla temasında bulunduğu bir realite ile yetinmeyip, üst üste konmuş planlar halinde birçok realitelere uzandıktan sonra sonsuzluğa yönelmek” idealizm demektir Topçu nezdinde. Sadece bir pratiğe bağlı yaşayan realist, yaşamın başka yanlarını boş verebilirken; idealist, kendi sevdalarının

²⁷⁰ Topçu, a.g.e., ss.188-192.

²⁷¹ Topçu, a.g.e., s.179.

²⁷² Topçu, a.g.e., ss.80-193.

²⁷³ Gündoğan, a.g.e., s.56.

haricinde “kendi cemaatinin arkasında sonsuzluğa götüren ufukların süvarisi”dir. Bu bağlamda maddeyi ruha feda eden idealist, ufuklara atılırken birçok realiteyi de geride bırakmıştır.²⁷⁴ Yarını ve yarın ne yapabileceğini düşünen insan ancak bugünün kurtarıcısı olabilir. İdealizm de yarının iradesini yaşatan bu davranışa verilen isimdir. Ancak idealist olan bir insan vatani kurtarabilme yetisine sahiptir. Gerçek bir idealist her zaman zafere ulaşır. İdealist olmak için öncelikle vatani aşk ile sevmek lazımdır. İdealist insan vatan uğruna nefisini feda etmede tereddüt etmemelidir. İdealist insan aynı zamanda hikmet sahibi olmalıdır. Mutlak’a uzanan hikmetin ışığı ile aydınlatılmış bir yolda olmalıdır. İdealist insan cemaatin de mesuliyetini yüklenen olmalıdır. Hiçbir şeyden korkmayan, dava adamı olmalı, hesaplıktan da uzak durmalıdır. İdealist insan, fedakar ve hizmet ehli olmalıdır. Dava uğruna her şeyi feda ederken, büyük hareketleri de başarabileceğine tam olarak inanmalıdır. İdealist insanın cesareti gerçekten hayret vericidir. Bu yüzden hesapçı ve menfaatçiler onu anlayamazlar. Fatih’in İstanbul’u fethinde gemileri karadan Haliç’e indirmesi bunun için güzel bir örnek teşkil etmektedir.²⁷⁵ “Alparslan’la Fatih’in zaferleri, bu zaferin çok üstünde barınan idealizmin ilk basamağı olarak millet selametinin müjdesini getirdi: Millet, kurduklarının şuuruna sahip büyük idealistlerin eseri idi.”²⁷⁶

Topçu’ya göre günümüzün dertlerine çözüm sunabilecek, çare getirecek olan idealizmdir. Alparslanlar, Osmanlı Devleti’nin ilk padişahları Anadolu birliği davasındaydılar. Bu davanın özü olan Türk- İslam kültürü idealini tam olarak gerçekleştirmişlerdi. Fakat son üç yüz yıldır yapılan inkılaplara bakıldığında, günlük tedbirler olarak düşünüldüğü ve Batı taklitçiliğinden ileri gidilemediği görülmektedir. Milletın yaralarının gerçek sebebi bilinmemiştir. Topçu, yaşadığı dönem itibarıyla de halen bu durumun geçerli olduğunu, yine milletın yaralarının gerçek tanısının konulamadığını ifade etmektedir. İleriyi düşünmeyen, idealizmden uzak tedbirler olduğu sürece de aynı hatalar tekrarlanacak ve üzerine yeni buhranlar eklenecektir. Bundan ötürü

²⁷⁴ Nurettin Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, 12.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2017, ss. 42-43.

²⁷⁵ Nurettin Topçu, *İradenin Davası Devlet ve Demokrasi*, 8.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2018, ss.221-222.

²⁷⁶ Topçu, a.g.e., s.222.

idealizmin öneminin kavranması gerekmektedir. Ancak bir idealistin eliyle gerçek çözümler bulunabilir. Milletın huzuruna bir hareket planı ve bir dünya görüşü ile çıkan idealist sayesinde milletin yaşadığı sıkıntılara çözümler getirilebilir.²⁷⁷

6.1.3. İlim

Yeniden doğuş anlamına gelen Rönesans, “... herhangi bir zaman süresi içinde kendisine uyumsuzluk gelen, hareketlerinde gevşeyen, eskiyen alışkanlıkların aleminde dinlenme ve muvakkat uykulara dalma hevesine kapılan insanlık vücudunun her uyanışını”²⁷⁸ şeklinde Topçu’da ifadesini bulmaktadır. Kendi benliğini ve ruhunu oluşturan her milletin Rönesans dönemi geçirdiğini belirten Topçu, Türk milletinın İslamiyet ile sıkı ilişkisi olduğunu kabul ettiğinden İslam’da Rönesans düşüncesini de ortaya koymuştur. Ona göre İslam’da Rönesans “insanda temaşa edilen faniliğın Allah’a teslimi idealidir.”²⁷⁹ Kuran ile ilişkilendirdiği felsefe sistemi, akıllı ön plana çıkaran düşünce, hür fikriyat Rönesans ile ilgilidir. Bununla birlikte Rönesans’ımızın dayanacağı temellerden ve kültürümüzü oluşturan değer hükümlerinden bir diğeri de ilimdir. “Hiçbir menfaat gözetmeyen ve hiçbir tatmin ile nihayetlenmeyen zekayı sonsuzluğa doğru götüren tanıma aşkı” olarak ilmi tanımlamaktadır Topçu. İlim, sonsuzluk aşkına sahip olmak ile başlamaktadır. Ruhtaki tüm zaafı gideren ilahi kuvvet aşktır. İlim aşkı da adalet, ideal aşkı ve iman gibi ruhları sonsuzluğa götüren selamet aşkıdır.²⁸⁰

İlim bir zihniyet meselesidir. Bu sebeple ilmin kendine has bazı karakterleri vardır. İlmin en başta gelen karakteri hakikat sevgisi olması yani şuur ile eşya arasında menfaatsız bir münasebet kurmasıdır. Bu sebeptendir ki ilim, tarafsız ve peşin hükümden uzak olmalıdır. İkinci bir karakteri, realiteye bağlı olması ve deneyimi kullanmasıdır. Realite, aklın görme, tatma, koklama, işitme gibi duyu organlarıyla iş birliği yapmasıdır. İlmin diğeri bir karakteri determinizme dayanmasıdır. “Aynı sebeplerin, aynı şartlar

²⁷⁷ Topçu, a.g.e, ss.222-224.

²⁷⁸ Nurettin Topçu, *Yarınki Türkiye*, 17.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2018, s.87.

²⁷⁹ Topçu, a.g.e., s.88.

²⁸⁰ Nurettin Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, 12.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2017, ss.37-41.

içerisinde, daima aynı neticeleri doğurması” olan determinizm sayesinde bugünkü hareketlerimiz neticesinde, cemiyetin ileride nasıl olacağını söyleme konusunda bir öngörüye sahip oluruz. Determinizm ile hayat bir nizama girer ve adalet tesis edilir. İlimin son karakteri ise, tekamül yani gelişme fikrine dayanmasıdır. Topçu tarafından on altıncı asrın bir armağanı olarak görülen tekamül, “Kainatımızın sürekli bir oluş halinde bulunduğu, bütün varlıkların bu oluşa ve değişmeye tabi oluşları” olarak tanımlanmaktadır. Kainattaki hadiseler birden yükselmekte, basamak basamak ilerlemektedir. Ve sonunda yükseklerdeki ummana ulaşmak istemektedir. “Her şey, hepsinin gayesi olana doğru tekamül yolundadır.”²⁸¹

İlmi herkesin aklından, alimi de cemiyetten ayırmak bir hatadır. İlim, insanlar arasında hayat kazanan ve zeminini bulduğunda var olabilecek bir şeydir. İlimin oluşması açısından din adamlarının nasıl davranmaması gerektiğini de belirtmektedir Topçu. Din adamları tehditkar bir üslup ile ve tabiri caizse döve döve adam sevdirmek isterlerse bu bir sevme değil bir öldürme olur. Böyle cemiyette hür fikirlerden söz edilemez. Neticede de bu cemiyette ilim doğmaz. Topçu, tekniğe menfaatten ötürü hayran olan ve menfaatten uzak olan ilmi istemeyenleri de tenkit etmiştir: Menfaatin olduğu yerde ilmin kök tutması olanaksızdır.²⁸² İlim kültürü, küçükten büyüğe tüm herkese sunulan bir sistem olarak anlaşılmalıdır. Yalnızca üniversitelerde dört duvar arasında sıkışan bir şey olarak algılanmamalıdır: İlim, ruhun ilk ve son gıdasıdır.²⁸³

6.1.4. Güzel Sanatlar

Sanat, kültürün bir parçasıdır. Her milletin kendi kültüründe önemli bir rol oynamaktadır. Sanatı yapan birey, milletin bir ferdidir. Dolayısıyla sanat milli bir karakter taşımaktadır. Millet, insaniyetin içsel tercümesi olduğundan, sanat da kendiliğinden milli olmaktadır.²⁸⁴ Topçu, Sosyoloji adlı kitabında sosyal şartların sanatkar üzerindeki etkisini

²⁸¹ Topçu, a.g.e., ss.37-46.

²⁸² Topçu, a.g.e., ss.39-41.

²⁸³ Topçu, a.g.e., s.47.

²⁸⁴ Topçu, a.g.e., s.21.

ele alan Hippolyte Taine'yi de örnek göstermiştir. Taine'e göre sanat yapıtının anlaşılması için soy (ırk), çevre (coğrafi şartlar) ve zaman unsurlarının belirtilmesi gereklidir.²⁸⁵ Topçu da sanatın sosyal şartlarını dini, siyasi ve ekonomik olaylar olarak üç grupta incelemektedir. Sanat ile dinin münasebetine bakıldığında, din ve sanatın beraber olmalarının örneklerinin fazla olduğu görülmektedir. İlkel sanatlar din içerisinde doğmuş olmasına karşın daha sonra dinden ayrılmıştır; fakat yine de sanatın dine bağlanan tarafı mutlaka bulunmuştur. Sanatta da dinde de gayenin 'heyecanlarımızı artırarak alelade yaşayışımızın üstünde yükseliş' olması sebebi ile çoğu zaman dindar ve sanatkar el ele vermiştir. Yunus Emre'nin Mesnevisi, Süleyman Çelebi'nin Mevlidi buna misal olarak verilebilir. Netice itibariyle din aslında sanatların en önemli kaynağı olmuştur.²⁸⁶

Sanat ve siyaset ilişkisi incelendiğinde; harplerin, devlet rejimlerinin, idare şekillerinin sanat hayatına etkisinin olduğu görülmektedir. Boylar zamanında yaşanan harpler milli edebiyatın en derin kaynağını oluşturmuştur: Battal Gazi Destanı, İlyada Destanı gibi. Rejim ve yönetim şekli bağlamında da sanatı değerlendiren Topçu, şöyle bir yargıya varmıştır: "... Monarşik rejimlerde klasik (kaideci) sanatlar ilerliyor; demokrasilerde ise sanatın, kaideleri çiğneyerek ferdileşmeye doğru gittiğini görüyoruz. Asrımızda komünist rejimle idare edilen yerlerde güzel sanatlar devletleşince sanatkarın hürriyeti elinden alındı."²⁸⁷

Ekonomik şartların sanata etkisine bakıldığında; ilkel cemiyetlerde hasat zamanı dini törenlerde şarkı söylenilip dans edilmesi, keza Rönesans'ta burjuvaların kendi zevklerini yapıt olarak ortaya koyabilecek sanatkarları korumaları bu bağlamda ele alınmaktadır. Zamanla taşıtların artması, yeni kıtaların bulunması ile sanat, millet sınırlarının dışına çıkmış ve artık milletler arası zevkler olarak meydana gelmiştir. Amerika'daki sinemacılığın diğer milletlere aşılması buna örnek olarak gösterilmektedir.²⁸⁸ Bu bağlamda sinemanın sanattan ziyade ticaret pazarı haline

²⁸⁵ Nurettin Topçu, *Sosyoloji*, 8.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2018, ss.199-200.

²⁸⁶Topçu, a.g.e., ss.200-201.

²⁸⁷Topçu, a.g.e., ss.201- 202.

²⁸⁸ Topçu, a.g.e., s.202.

geldiğini bir tahrip olarak gören Topçu, bu tahrip neticesinde çocukların iradesiz hale getirildiğini belirtmekte ve bu durumu eleştirmektedir.²⁸⁹

Topçu'ya göre, söz sanatlarının başında bulunan musiki, Garp'tan bir hamlede, otomobil veya radyo alınır gibi alınamaz. Musiki ancak ruhun kendi derinliklerinden alınabilir. "Hakikat şudur ki, memleketin havasında bir felsefi sistem içinde yeni bir aşk, bir irade doğacak. Namütenahiye doğru atılan bu irade hamlesi, namütenahilikle el ele verdiği temas noktasında o namütenahiye seslenecek, onu selamlayacak: İşte bu musikimizin sesi olacaktır." ifadesi ile Topçu musikinin milli olmasının gerekliliğini vurgulamaktadır.²⁹⁰

Mimarlık sanatı Anadolu'da iki defa başlamıştır. İlki Selçuk sanatı olup, Türk-İslam sentezinin sembolü durumundadır. Diğeri ise Bizans'ın etkisinin olduğu sanattır. Fakat Topçu, Bizans sanatını "bizim sanatımız" olarak görmemektedir. Son zamanlarda Garp motifleriyle karışmış olan mimariyi de tenkit etmektedir.²⁹¹ Topçu, resim alanında da Garp'ı taklit ediyor olmamızdan muzdariptir. Bu taklitçilik sebebi ile maalesef ideal ortadan kaldırılmış. İdeal olmamasından dolayı da bir deha kendini gösterememiştir. Ressamlarımız, Topçu'ya göre memleketi tanımamakta ve ideale hasret yaşamaktadırlar.²⁹² Tüm alanlarda milli bir sanatın varlığı evvela kendi felsefesini beklemektedir. Sanatın maddesi ile ruhu arasında sıkı bir ilişki mevcuttur. Fikrin eseri olmayan hiçbir ruh hareketi yoktur. Güzel sanatların da beşiği bu felsefe olmalıdır. İnanan ruhların aydınlığı olan felsefe, güzel sanatların da beşiği olacaktır.²⁹³

7. KÜLTÜR VE MEDENİYETİN METAFİZİK İLE İLİŞKİSİ

Metafizik, "akılın kainata açılması, onu bütün haliyle kavrayış cehdi" demektir Topçu'ya göre. Dolayısıyla eğer metafizik yoksa, akıl iflas etmektedir. Bu da duyularla

²⁸⁹ Nurettin Topçu, *Ahlak Nizamı*, 10.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2017, s.99.

²⁹⁰ Topçu, a.g.e., ss.96-97.

²⁹¹ Topçu, a.g.e., s.99.

²⁹² Topçu, a.g.e., s.100.

²⁹³ Topçu, a.g.e., s.100.

yaşamaya razı olmak anlamına gelir. Büyük medeniyetler metafizik ile açılır; metafizik vesilesi ile insan ruhu kainata açılır.²⁹⁴ Topçu, kültür ve medeniyeti yakından ilgilendiren ilim ve ahlakın da metafizik ile bağlantısını ortaya koymuştur. Ona göre ilim, metafizikten hayat alır, metafiziğin arkasından gider. Metafizik olmadığı takdirde ilim hayatı da kurulamaz. İlim, metafizik içerisinde hayat bulan aşkın ve iradenin eseridir. Ahlak da insan hareketlerinin metafiziğidir. Her ahlak sisteminin temelinde olan hürriyet ve mesuliyet, metafiziğin davalarındandır.²⁹⁵

Kültür; ahlak, sanat ve ilmin bir cemiyette sentezi demektir. Kültürün mayası ise metafiziktir. Bir millet metafizik oluşturamıyorsa, taklitçi olmaktan öteye geçemez. Metafizik yapamayan milletlerin şahsiyeti de eriyip yok olmaya mahkumdur. Şahsiyeti olmayan millet de kültür oluşturamaz: Şahsiyet kültürün değil; kültür şahsiyetin eseridir. Şahsiyetini kaybeden fertler her şeyi inkar ederler; ruhunu, Allah'ı, mazisini ve kendilerini.²⁹⁶

Topçu'ya göre metafiziğin bir başka tanımı ise, "kainatın aşk ile tanınması"dır. Aşk ise, "sonu olan varlıklar dünyasından sonsuzluğa intikal"dir. Bu hususu Topçu şu ifadesi ile örneklendirmiştir: "... Kur'an'ın sonsuzluğu arayarak Allah'a kavuşma sevdası Peygamber'in Medine'deki hayatında Cebrail'le ilk karşılaşmalarında duyulan metafizik feryadında aranmalıdır."²⁹⁷

Topçu, üç asırdan bu yana yapılan ıslahat hareketlerinin milli varlığımızı buhrandan kurtaramadığını düşünmektedir. Bunun sebebi -bazı başlıklar altında ifade ettiklerimiz haricinde- kendimize has bir metafizik oluşturamıyor olmamızdır. Servet-i Fünun'un ruhsuz oluşunun, ilim adamı yetiştiremiyor oluşumuzun, ressamlarımızın ilham kaynaklarının yetersiz oluşunun ve duygu sefaletlerimizin nedeni, milletimize ait bir metafiziğin olmayışından ileri gelmektedir. Ancak metafizik meydana getirildiği surette sonsuzluğun yolu açılacaktır. Aynı zamanda Avrupa'dan asırlardır ilim, sanat, ahlak gibi değerleri almaya çalıştığımızı fakat bunun sonucunda ise kendimize ait olan değerleri

²⁹⁴ Nurettin Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, 12.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2017, ss.57-58.

²⁹⁵ Topçu, a.g.e., ss.59-63.

²⁹⁶ Topçu, a.g.e., ss.59-60.

²⁹⁷ Topçu, a.g.e., ss.62-63.

maalesef yıktığımızdan bahseden Topçu, Türk milletine şahsiyet getirecek, kendi ilim, sanat ve ahlakımıza kavuşturacak olan aydınlığın, milletin yaratacağı metafizik ile mümkün olacağını tekrar vurgulamaktadır.²⁹⁸

²⁹⁸ Topçu, a.g.e., s.60-64.

SONUÇ

Bu çalışmada konu ile alakalı olan tüm kelime, kavram ve terimler sınırlı olarak gerekli görülen makale, kitap gibi teorik dokümanlar çerçevesinde nitel araştırma yöntemi ile incelenmiştir. Araştırmamızın ilk bölümünde millet kavramının zamanla anlamsal açıdan değişikliğe uğramasının nedeninin açıklanması için öncelikle modern, modenleşme gibi kavramlara değinilmiş ve bu kavramların tarihsel uzantısı incelenmiştir. Bu tarihsel uzantıda karşımıza çıkan rasyonalite, pozitivizm gibi kavramlara konu özelinde değinilmiştir. Bahsi geçen kavramlara atfedilen yorum ve görüşler araştırılmıştır.

Millet kavramı ile kastedilenin dönemsel olarak ve zihniyet açısından farklılık gösterdiği saptanmıştır. Bu farklılığın belirtilmesi adına Osmanlı Devleti zamanındaki millet algısının ne olduğu incelenmiş, İslami perspektiften millet algısının ne olduğu da Kur'an'dan referans verilerek ifade edilmiştir. Batı konjonktürü çerçevesinde millet ve milliyetçilik kavramları denilince akla gelen bazı isimlerin -Anthony Giddens, Alain Touraine gibi- tanımlamalarına vurgu yapılmıştır. Sosyolojik bağlamda değerlendirildiğinde Avrupa'nın bir kısmının ve Batı zihniyetine sahip olanların bir bölümünün, millet kavramına ırksal olarak baktığı ve ayrımcı söylemlerle yaklaştığı görülmüştür. Tensel olarak dahi beyaz- siyah ayrımı yapıp; beyazı siyaha nazaran üstün görme anlayışında olan bir kısım Batı zihniyeti karşısında bizim tutumumuzun, İslami perspektif odaklı olması gerektiği bir gerçektir. İslami bakış açısı ile millet kavramına baktığımızda herhangi bir şeye yönelik ayrımcılık yapılmaması gerektiği açıktır. Veda Hutbesinde Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed, Arap'ın başka ırka başka bir ırkın da Arap'a; siyahın beyaza beyazın da siyaha üstünlüğü olmadığı duyurmuştur. Kur'an'ı Kerim'de Hucurat Suresi 13. Ayette²⁹⁹ insanların birbirlerine ırk ve millet olarak üstünlük taslamamaları gerektiği vurgulanmaktadır. Allah'ın insanları farklı milletten, kavimden, kabileden yaratmasının nedeni birbirlerine herhangi bir düşmanlık beslemek için değil;

²⁹⁹ Ey insanlar! Muhakkak ki biz, sizi bir erkekle bir dişiden yarattık... Ve sizi millet millet, kabile kabile yaptık ki, tanışıp kaynaşasınız... Allah katında en şerefliiniz takvaca en ileri olanınızdır (O'ndan en çok korkanınızdır).

tam tersine tanışıp, birbirlerine yardımcı olmaları içindir. Dolayısıyla üstün ve şerefli olmanın herhangi bir millete mensubiyetle ilgisi yoktur.

İrk, kavim, millet gibi kavramların varlığının ırkçı uygulamalar yüzünden reddedilemeyeceği de açıktır. İnsan, ırkını ve milletini sevebilir bu gayet doğal bir şeydir. İnsan yakın çevresini özellikle benzerliklerin yakınlaştırıcı rolünden dolayı sevebilir ve yakın çevresine, yaşadığı toprağa bir aidiyet hissi duyabilir. Bunun her insanda olan normal bir tutum olduğu öne sürülebilir. İnsanlık açısından düşünüldüğünde olmaması gereken şey, insanın farklı bir ırka, millete karşı sırf kendi ırkından olmaması sebebiyle kin ve nefret beslenmesidir. İnsanın kin ve nefreti kalbindeki merhamet duygusuna ket vurur. Oysaki insan, merhameti ile insandır.

Emevilerin tarihte uyguladığı Arap ırkçısı politikaları, Arap olmayanlara insan değil gibi davranmaları; Avrupa'nın Batılı olmayanlara yaptığı ırkçılık gibi değerlendirilebilir. Avrupa'nın ırksal milliyetçi tutumları desteklemeleri, savaşların olmasına ve milyonlarca insanın yok yere kanının dökülmesine sebep olmuştur. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasındaki en önemli sebeplerden birinin de Osmanlı bünyesinde olan azınlıkların Batı'nın empoze ettiği milliyetçilik, eşitlik, özgürlük söylemleri karşısında Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçmeleri olduğu ifade edilebilir.

Tarihte bakıldığında görülmektedir ki ırkçı söylemler ve uygulamalar yüzünden birçok insan öldürülmüştür. Oysaki insanlığın amacı birini haksız yere öldürmek olmamalıydı ve olmamalıdır. İslami açıdan bakıldığında da Kur'an'ı Kerim'de İsrâ Suresi 33. ayette³⁰⁰, Enâm Suresi 151. ayette³⁰¹ haksız yere birini öldürmenin Allah tarafından haram kılındığı vurgulanmaktadır. Bu sebeple insanları birbirine düşürecek, insanlara,

³⁰⁰ Allah'ın haram kıldığı cana, haklı bir sebep olmadıkça kıymayın. Kim mazlum olarak öldürülürse biz onun velisine (mirasçısına hakkını isteme konusunda) bir yetki vermişizdir. O da öldürmede aşırı gitmesin. Çünkü o, zaten yardıma mazhar kılınmıştır.

³⁰¹ (Ey Muhammed!) De ki: "Gelin, Rabbinizin size haram kıldığı şeyleri okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anaya babaya iyi davranın. Fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin. Sizi de onları da biz rızıklandırırız. (Zina ve benzeri) çirkinliklere, bunların açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Meşrû bir hak karşılığı olmadıkça, Allah'ın haram (dokunulmaz) kıldığı canı öldürmeyin. İşte size Allah bunu emretti ki aklınızı kullanasınız."

toplumlara ve milletlere fitne verecek ırkçılık ve benzeri şeylere karşı olmak ve insani değerlere önem vererek hayat sürdürmek insanlık açısından önem taşımaktadır.

Tezimizin ikinci bölümünde ise kültür ve medeniyet kavramlarına ilişkin tanımlamalar yapılmıştır. Kültürün nasıl meydana geldiği, milletlerin neden farklı kültürlere sahip olduğu, kültürün birleştirici gücü incelenmiştir. Yine medeniyet kavramının etimolojik olarak neyi ifade ettiği, İslami perspektiften yorumlanan anlamı ile Batı'nın kullandığı anlam arasındaki fark vurgulanmıştır. Bu araştırmalar neticesinde Batı'nın, yaptığı olumsuzlukları meşrulaştırmak için kendini medeni olarak adlandırması ve buna mukabil bir öteki oluşturması, üzerinde durulması gereken fakat çoğu araştırmacının atladığı bir şey olarak karşımıza çıktığı öne sürülebilir. Yine bu bölümde Osmanlı- Cumhuriyet modernleşmesine değinilmiştir. Osmanlı'nın son dönemlerinde başlayan ve Cumhuriyet Dönemi'nde ayyuka çıkan modernleşme hareketlerinin, Türk milli kültürü üzerine yaptığı etki değerlendirilmiştir. Milli kültürümüzün yarasındaki iç ve dış nedenler yapılan ıslahatlar ve inkılaplar neticesinde genel olarak incelenmiştir. Batı'nın şekli yönünün inkılap olarak Türk milletine dayatılmaya çalışılması, Osmanlı ve İslam şuurundan farklı bir bakış açısını ortaya çıkardığı ve yukarıdan kaynaklı bazı despotik uygulamaların milletin manevi hassasiyetine gölge düşürdüğü ifade edilebilir.

Yukarıda ve genel olarak tezde ifade edilenler ışığında, Batı'nın ne yaptığından ziyade kendi yaptıklarımıza hatta yapamadıklarımıza bakarak yozlaşmaya başlayan kültür ve medeniyetimizi, milli mukaddesatımızı nasıl düzeltmeye çalışabiliriz, nasıl ihya etme gayretinde olabiliriz, bunun için düşünmemiz gerekmektedir. Bu bağlamda yıpranan ve bozulmalar meydana gelen medeniyetimizin ihyası adına her birimizin gayreti ile zerre kadar da katkı sağlayabileceğimizi, Necmettin Erbakan'ın şu sözünü hatırlatarak ifade edebiliriz: "Fırtınalara yön veren kelebeklerin kanat çırpışındır." Bu düstur ile hareket etmeye inanan bir insan, İslam'ın bizlere sunduğu değerleri bilmek ve öğretmek adına attığı adımın küçük ya da büyük olmasına bakmaz. İnanan bir dava adamının görevi sadece Allah'ın rızasını gözeterek doğru bildiği istikamette yol alıp elini taşın altına koymak olmalıdır. Dolayısıyla insan bir dava, düşünce ve eylem gayretinde olmalıdır.

Milyonlarca insan bu gayrette olsa, bir şeyleri yapmak ve kötü giden gidişatı değiştirmek adına daha güçlü bir sayıya ulaşılacağı anlamına gelir. İşte bunu yapma gayretinde olmak için hareket gerekir. Hareketin temelinde ise Sezai Karakoç'un tabiri ile diriliş vardır. Dirilişin metafizik ve toplumsal boyutludur. Metafiziğin esas kaynağı dindir; bu ister İslam, isterse ondan önce gelen ve onun parçası olan vahdaniyet dinleri olsun hepsi bir diriliş içerir. Ölümden sonra olan hayata tekrar doğmak, metafizik anlamında bir dirilişi ifade etmektedir. Ölüm bize, ebedilik hakikati olduğunu hatırlatır. Bir de dirilişin topluma isnat eden boyutu vardır. Bu boyut aynı zamanda tarihe ve en sonunda medeniyete de hitap etmektedir. Diriliş, dünyamızı karanlıklardan uzaklaştırıp aydınlığa kavuşturan bir inançtır. Bu pencereden hayata bakan insan, dünyayı, merkeze Allah'ı koymak suretiyle anlamlandırır. Tarih boyunca bu düşüncede olan peygamberler, alimler ve medeniyeti tüm boyutları ile gerçekleştirme arzusunda olanlar, toplumsal nizamı sağlayan insanlar, belli kaideler ortaya koymuş, maddi ve manevi olarak birçok düşünsel ürünler ortaya çıkartmışlardır. Bunların neticesinde bir yaşam tarzı meydana gelmiştir. İşte bu, inanan insanın yaşam tarzıdır. Bu yaşam tarzı zamanla gelişerek bir medeniyet haline gelmiştir. Bu medeniyet ise İslam medeniyetidir. İslam medeniyeti Hz. Adem ile başlamaktadır ve vahiy ile şekillenen bir medeniyettir. İslam Medeniyeti ilmi anlamda bütün medeniyetler için bir ufuk olmuş ve sonraki medeniyetlerin gelişmesine katkı sağlamıştır. Dil, edebiyat, sanat, musiki, mimarlık gibi birçok alanda diğer medeniyetlere kaynaklık etmiştir. Zamanla tüm medeniyetlerde olduğu gibi İslam medeniyetinde de bazı bozulmalar meydana gelmiştir. Medeniyetlerde oluşan bozulmalar ve sapmalar neticesinde bir kişi ortaya çıkmış ve toplumun düzelmesi adına yöneticileri, insanlığın kötüye gidişiyile ilgili olarak uarmıştır. İnsanlar diriliş düşüncesinde hareket etmedikleri sürece bozulmalar muhakkak olacaktır. Bu sebeptendir ki insan her daim uyanık olmalı ve diriliş ekseninde adımlar atabilmelidir. Bu diriliş sadece ruhi anlamda olarak kalmamalıdır. Maddi ve manevi şeylerin birbirleriyle karşılıklı etkileşiminin olduğunu düşündüğümüzde toplumsal hayatta da bu diriliş kendini göstermelidir. Edebiyat, sanat, hukuk, mimari gibi alanlarda da medeniyet olarak en yüksekte olma gayretinde hissetmeliyiz.³⁰²

³⁰² Sezai Karakoç, *Çıkış Yolu II Medeniyetimizin Dirilişi*, 4.b., İstanbul: Diriliş Yayınları, 2012, s. 11-28.

Son -üçüncü- bölümde çalışmamız özelinde fikirlerini yansıttığımız düşünür olan Nurettin Topçu'nun millet, kültür ve medeniyet kavramlarına yönelik yaptığı tanımlar; millet mukaddesatı kapsamında ele aldığı düşünceler ifade edilmeye çalışılmıştır. Topçu'nun kültüre soyut; medeniyete ise somut bir anlam yüklediği; fakat kültürü ve medeniyeti birbirinden ayırmadığı görülmektedir. O, aynı zamanda her milletin bir kültürü ve medeniyetinin olması gerektiği düşüncesindedir. Batı'nın sahip olduğu üstün tekniği kullanarak Doğu'yu ötekileştirmesi Topçu'nun da dikkatinden kaçmamaktadır. Fakat Topçu da birçok düşünür gibi medeniyet kelimesinin asıl anlamına yani Medine'den gelen köküne, Müslümanlar için neyi ifade ettiğine değinmemiştir. Medeniyeti İslam şehri olarak görmediğini yazılarından hareketle ifade etmek sanırım yanlış olmayacaktır. Medeniyetin, teknoloji ve bilim üzerinden tanımlamasını yapan Topçu, bu bağlamda tekniği de sömürünün ve insan ile doğayı tahrip eden sanayileşmenin esas kaynağı olarak ifade etmiştir. Topçu, Batı'nın tekniğinin alınmasına karşı çıkmamakla beraber kendi medeniyetimizi küçük gördüğümüzden ve bu sebeple Batı'yı taklit ettiğimizden ve bunun da bizde yaralara sebebiyet verdiğinden dem vurmaktadır. Yüzyıllardır İslam ruhu ile Türk kültürü ve geleneğiyle yoğrulan medeniyetimizi yani kendi medeniyetimizi küçük görmeyip değerlerimizden taviz vermememiz gerektiği konusunun ısrarla üzerinde durmaktadır. Batı hayranlığından kurtulup kendi milli benliğimize dönmemiz Topçu için bir hedefdir. Ve bu hedef doğrultuda yapılması gerekenleri ifade etmektedir. Topçu bahsedilen milli benliğe dönmemiz yani kendi medeniyetimize sahip çıkmamız için kültürün içinde olan ve kültürle etkileşim halinde olup milletimizi ayakta tutacak olan değerlerden bahsetmektedir. Bunun için din, felsefe, ilim, sanat gibi konularda kendimiz olmamızı yani yabancı tesirlerden uzak bir şekilde milli bir anlayış çerçevesinde yol almamız gerektiğini belirtmektedir. Bu yolda Türk milletinin yapması gereken şeyleri söylemektedir.

Ruha yani manevi olana değer veren Topçu, genel olarak eserlerinde değindiği konularda, mistik tavrını ön plana çıkarmıştır. Onun için İslam dini bir ruhi kuvvet olması sebebiyle millet için çok önemli bir noktadadır. O, birçok görüşünü İslam dini ile bağlantı kurarak belirtmektedir. Türk milletinin canlanması ve kültürü içeren millet

mukaddesatının korunması ve geliştirilmesi, bu çerçevede yeni bir nizam oluşturulması fikri Onun için en önemli meseledir.

KAYNAKÇA

- AÇIKGENÇ Alparslan, *İslam Medeniyetinde Bilgi ve Bilim*, 2.b., İstanbul: İSAM Yayınları, 2013.
- AKDOĞAN Ali, *Ahlak Medeniyet ve İslam*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2011.
- ARDA Erhan, *Sosyal Bilimler El Sözlüğü*, 1.b., Bursa: Alfa Aktüel Kitabevi, 2003.
- ARSLAN Hüsametdin, *Jöntürkler Jönkürtler Muhafazakarlar*, 4.b., İstanbul: Paradigma Yayınları, 2018.
- ASLAN Seyfettin, ALKIŞ Mehmet, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Geçişte Türkiye’de Modernleşme Süreci: Laikleşme ve Ulusal Kimlik İnşası”, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, C.6, S.1, 2015, ss.18-33.
- ATIF İskilipli Muhammed, *Batı Taklitçiliği ve İslam*, 1.b., İstanbul: Neyzan Kitap, 2012.
- AYTEKİN Arif, “Osmanlı Türk Modernleşmesinin Düşünsel, Ekonomik ve Bürokratik Kodları”, *S.D.Ü.S.B.D.*, 2013, s.313-329.
- BERGEN Lütfi, *Kent- İslam ve Kapitalizm*, İstanbul: Doğu Kitabevi, 2014.
- BERGEN Lütfi, *İslamcılık Söylem ve Eylem*, 2.b., Ankara: MG V Yayınları, 2016.
- BERGEN Lütfi, *Umrandan Medeniyete*, 1.b., İstanbul: Yazıgen Yayıncılık, 2016.
- BERGEN Lütfi, *Medeniyet*, 3.b., Ankara: MG V Yayınları, 2016.
- BERKES Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, 20.b., İstanbul: YKY, 2014.
- BİLGE Muhittin, “Nurettin Topçu’nun Kültür ve Medeniyet Anlayışı”, *TSA*, S:1, İstanbul, 2009, ss.91-102.
- BİLGE Muhittin, “Medeniyet, Modernlik ve Bir Medeniyetsizleştirme Girişimi Olarak Modernleşme”, İstanbul: Yüceltme ve Reddiye Arasında Medeniyeti Anlamak Sempozyum Bildirileri, 2013, ss.113-123.
- BİRGÜL Mehmet, *İrade Hareket İsyan Nurettin Topçu’nun Entelektüel Biyografisi 1*, 1.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2013.
- CİVELEK, *Kırk Yıl Sonra Dün Gibi Nurettin Topçu*, 1.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2016.
- COŞKUN Ali, *Din Toplum ve Kültür*, 2.b., İstanbul: İz Yayıncılık, 2013.
- ÇAKICIOĞLU Erdal, *Türkçe Sözlük*, İstanbul: Akvaryum Yayınevi, 2010.
- ÇETİNKAYA A. Bayram, “Medine, Medeniyet ve İslam Medeniyeti -Medine’den Medeniyete”, S.22, İstanbul: İ.Ü.İ.F.D., 2010, ss.5-50.
- ÇİĞDEM Ahmet, *Aydınlanma Düşüncesi*, 1.b., İstanbul: Dedalus Kitap, 2017.

- ÇİĞDEM Ahmet, *Bir İmkan Olarak Modernite*, 5.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- DELLALOĞLU F. Besim, *Benjaminia: Dil, Tarih ve Coğrafya*, 1.b., İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012.
- DELLALOĞLU F. Besim, *Modernleşmenin Zihniyet Dünyası Bir Tanpınar Fetişizmi*, 5.b., Ankara: Kadim Yayınları, 2019.
- DOĞAN Mehmet, *Batılulaşma İhaneti*, 37.b., Ankara: Yazar Yayınları, 2017.
- DURAL Baran, *Türk Muhafazakarlığı ve Nurettin Topçu Başkaldırı ve Uyum*, 2.b., İstanbul: Kriter Yayınları, 2010.
- DURALI Ş. Teoman, *Omurgasızlaştırılmış Türklük*, 2.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2010.
- DURMUŞ Züfekar, “Kur’an’ı Kerim’de Sosyal Gruplar”, *D.A.A.D.*, C.3. S.3., 2003., s.17-46
- DÜZGÜN Ş. Ali, *Sosyal Teoloji İnsanın Yeryüzü Serüveni*, 1.b., Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.
- ERKAL Mustafa vd., *Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü*, İstanbul: Der Yayınları, 1997.
- ERŞAHİN Seyfettin, SARIÇAM İbrahim, *İslam Medeniyeti Tarihi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011,
- ERTAN Temuçin, ÖRS Orhan, “Milliyetçiliğin Müphemliği: Milliyetçilik Nedir?”, *A.Ü.T.İ.T.E.A.Y.D.*, 2018., s.39-84.
- ERKENEKLİ Memet, “Toplumsal Kültür Araştırmaları İçin Değer Merkezli Bütünleşik Bir Kültür Modeli Örneği”, *S.B.D.*, C.12, S.1., 2013, s. 147-172.
- ERVERDİ Ezel, *Nurettin Topçu Dünden Kalanlar ve Geleceğe Umutlar*, 1.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2018.
- FARABİ, *Kitabü'l Mille Din Üzerine*, 1.b., çev. Prof. Dr. Yaşar Aydın, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2019.
- GELLNER Ernest, *Uluslar ve Ulusçuluk*, 3.b., çev. Büşra Ersanlı- Göksu Özdoğan, İstanbul: Hil Yayınları, 2018.
- GELLNER Ernest, *Milliyetçiliğe Bakmak*, 6.b., çev. Simten Coşar, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- GİDDENS Anthony, *Modernliğin Sonuçları*, 8.b., Terc. Ersin Kuşdil, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018.
- GÖKALP Ziya, *Kitaplar*, 1.b., Haz. Şevket Beysanoğlu v.d., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.

- GÖKALP Ziya, *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak*, 2.b., İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015.
- GÜNDOĞAN A. Osman, *Arafta Bir Düşünür Nurettin Topçu*, 1.b., Ankara: Altınordu Yayınları, 2018.
- HOBBSAWM E.J., *1780'Den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*, 6.b., çev. Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017.
- İŞİK Emin, *Nurettin Topçu Çağdaş Bir Dervişin Dünyası*, 3.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2019.
- İLBAK Üzeyir, *Medeniyet ve Kültürde Değişim*, 1.b., İstanbul: İşaret Yayınları, 2015.
- İZGÖER A. Zeki, *Müslüman, Osmanlı ve Modern Ahmet Cevdet Paşa*, 2.b., İstanbul: İz Yayıncılık, 2016.
- KALIN İbrahim, *Barbar Modern Medeni*, 1.b., İstanbul: İnsan Yayınları, 2018.
- KARA İsmail, *Nurettin Topçu Hayatı ve Bibliyografyası*, 1.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2013.
- KARPAT Kemal, *Kimlik ve İdeoloji*, 3.b., İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.
- KARAKOÇ Sezai, *Çıkış Yolu II Medeniyetimizin Dirilişi*, 4.b., İstanbul: Diriliş Yayınları, 2012.
- KARAKOÇ Sezai, *Diriliş Neslinin Amentüsü*, 81.b., İstanbul: Diriliş Yayınları, 2018.
- KARAKOÇ Sezai, *Fizikötesi Açısından Ufuklar ve Daha Ötesi II*, 4.b., İstanbul: Diriliş Yayınları, 2013.
- KESKİN İbrahim, *Modernizmin Kıskaçından Postmodern Dünyaya Din ve İslam*, 1.b., İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2014.
- KILIÇ M. Erol, *Anadolu'nun Ruhu Tasavvuf, Felsefe ve Siyaset Konuşmaları*, 4.b., İstanbul: Sufi Kitap, 2016.
- KILINÇ Erol, *Devlet ve Millet Üzerine Zihin Sancıları*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016.
- KÖSEOĞLU Nevzat, *Milli Kültür ve Kimlik*, 6.b., İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018.
- KURTARAN Uğur, "Osmanlı İmparatorluğunda Millet Sistemi", SBED, S.8., 2011, s.57-71.
- LIAKOS Antonis, *Dünyayı Değiştirmek İsteyenler, Ulusu Nasıl Tasavvur Etiler?*, 1.b., çev. Merih Erolzaz, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- MARDİN Şerif, *Din ve İdeoloji*, 26.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- MARSHALL Berman, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.

- MERİÇ Cemil, *Kültürden İrfana*, 1.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- MERİÇ Cemil, *Umrandan Uygarlığa*, 26.b., İstanbul: Ötüken Yayınevi, 2018.
- MOLLAER Fırat, *Anadolu Sosyalizmine Bir Katkı*, 2.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2016.
- MOLLAER Fırat, *Tekno Muhafazakarlığın Eleştirisi Politik Denemeler*, 1.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- NISBET Robert, *Muhafazakarlık Düş ve Gerçek*, 3.b., Ankara: Kadim Yayınları, 2014.
- NİYZİ Mehmed, *Millet ve Türk Milliyetçiliği*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018.
- OKUMUŞ Ejder, *Din ve Kültür*, 1.b., Ankara: Maarif Mektepleri, 2017.
- OKUMUŞ Ejder, *Dinin Toplumsal İnşası*, 1.b., Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.
- ORTAYLI İlber, *Gelenekten Geleceğe*, 19.b., İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.
- ORTAYLI İlber, *Üç Kitada Osmanlılar*, 6.b, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.
- OUTHWAİTE William, *Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü*, çev. Melih Pakdemir, 1.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- ÖKSÜZ İskender, *Millet ve Milliyetçilik*, Ankara: Panama Yayıncılık, 2017.
- ÖZAKPINAR Yılmaz, *Bir Medeniyet Teorisi Kültür ve Medeniyete Yeni Bir Bakış*, 5.b., İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018.
- ÖZAKPINAR Yılmaz, *İslam Medeniyeti ve Türk Kültürü*, 7.b., İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016.
- ÖZAKPINAR Yılmaz, *Kültür ve Medeniyet Üzerine Denemeler*, 3.b., İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014.
- ÖZKIRIMLI Umut, *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*, 7.b., Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017.
- RAMAZAN Tarık, *İslam Medeniyetlerinin Yüzleşmesi*, İstanbul: Anka Yayınları, 2003.
- SIMMEL George, *Modern Kültürel Çatışma*, 11.b., Der. Ali Artun, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- SUVEREN Yaşar, “Cumhuriyetçi Radikal Modernizme Karşı Anti- Modernist Bir Entelektüel Olarak Nurettin Topçu”, *A.İ.D. C.9. S.2.*, 2014, s.23-44.
- TOPÇU Nurettin, *Ahlak*, 12.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2018.
- TOPÇU Nurettin, *Ahlak Nizamı*, 10.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2017.
- TOPÇU Nurettin, *Bergson*, 7.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2017.

- TOPÇU Nurettin, *Büyük Fetih*, 16.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2018.
- TOPÇU Nurettin, *İradenin Davası Devlet ve Demokrasi*, 8.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2004.
- TOPÇU Nurettin, *İsyan Ahlakı*, 22.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2017.
- TOPÇU Nurettin, *İslam ve İnsan Mevlana ve Tasavvuf*, 12.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2018.
- TOPÇU Nurettin, *Kültür ve Medeniyet*, 12.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2017.
- TOPÇU Nurettin, *Millet Mistikleri*, 5.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2017.
- TOPÇU Nurettin, *Sosyoloji*, 8.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2018.
- TOPÇU Nurettin, *Türkiye'nin Maarif Davası*, 33.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2018.
- TOPÇU Nurettin, *Varoluş Felsefesi Hareket Felsefesi*, 4.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2011.
- TOPÇU Nurettin, *Var Olmak*, 23.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2018.
- TOPÇU Nurettin, *Yarınki Türkiye*, 17.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2018.
- TOURAINÉ Alain, *Modernliğin Eleştirisi*, 11.b., Terc. H. Uğur Tanrıöver, İstanbul: YKY, 2018.
- TURAN Erol, "Milliyetçilik Teorisinin Gelişimi ve Türk Milliyetçiliği", *S.T.A.D.*, S.1., 2011, s.135-147.
- TURGUT Hasan, "Batılılaşmak" Yerine "Kendimiz Kalmalıyız" Tartışmasında İki İsim: Cemil Meriç ve Nurettin Topçu", *DergiPark*, Cilt:1, Sayı:2, 2017, s.57-68.
- TURHAN Mümtaz, *Garplulaşmanın Neresindeyiz?*, 2.b., Ankara: Altınordu Yayınları, 2016.
- TURHAN Mümtaz, *Kültür Değişmeleri*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969
- TURHAN Mümtaz, *Kültür Değişmeleri*, 1.b., Ankara: Altınordu Yayınları, 2015.
- TÜRKDOĞAN Orhan, *Kültür Değişme ve Toplumsal Çözülme*, 2.b., İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007.
- YAHŞİ FARUK, "Modernleşme Kavramı Çerçevesinde Ernest Gellner'in Milliyetçilik Kuramına Bakış", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, C.6, S.18., 2017., ss.699-709.
- YILDIRIM Ercan, *Anadolu'da İslam Ruhu Vatan ve Millet Oluşumu*, 1.b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2014.
- YILDIRIM, Ergün, *Hayali Modernlik Türk Modernliğinin İcadı*, 2.b., İstanbul: Doğu Kitabevi, 2012.
- YILMAZ AYTEKİN, *Çağdaş Siyasal Akımlar*, 3.b., İstanbul: Vadi Yayınları, 2016.